

letní semestr 2013- 2014

F4110

**Kvantová fyzika atomárních soustav
letní semestr 2013- 2014**

F4110 Kvantová fyzika atomárních soustav

Přírodovědecká fakulta

jaro 2014

Rozsah

2/1. 4 kr. (příf plus uk plus > 4). Ukončení: zk.

Vyučující

prof. Bedřich Velický, CSc. (přednášející)

Garance

prof. RNDr. Michal Lenc, Ph.D.

Rozvrh

St 14:00--14:50 **F3** St 15:00--16:50 **F3**

Předpoklady

(**F1040** Mechanika a molekulová fyzika && **F2070** Elektřina a magnetismus)

| (**F1030** Mechanika a molekulová fyzika && **F2050** Elektřina a magnetismus)

Anotace

Tento kurs je pojat jako proseminář doplňující přednášky

Úvod do fyziky mikrosvěta F4100 nebo F4050.

F4110

**Kvantová fyzika atomárních soustav
letní semestr 2013- 2014**

Přednášející

Bedřich Velický ÚTFA

velicky@karlov.mff.cuni.cz

velicky@physics.muni.cz

F4110

Kvantová fyzika atomárních soustav
letní semestr 2013- 2014

Přednášející

Bedřich Velický ÚTFA

~~velicky@karlov.mff.cuni.cz~~

velicky@physics.muni.cz

- Prosím e-mailovou korespondenci vést na tuto adresu

F4110
Kvantová fyzika atomárních soustav
letní semestr 2013- 2014

Rozvrh

St 14:00--14:50 **F3** cvičení

St 15:00--16:50 **F3** přednáška

F4110

**Kvantová fyzika atomárních soustav
letní semestr 2013- 2014
PLÁNOVANÉ PŘEDNÁŠKY**

1	Měřítka kvantového světa	19.2.
2	Brownův pohyb	26.2.
3	Langevinova rovnice pro Brownův pohyb	5.3.
4	Elektronová optika	12. 3.
5	Synchrotronové záření v kosmu a na Zemi	19. 3.
6	Neutronová interference	26. 3.
7	Kvantová interferometrie (II. část)	2. 4.
8	Jev Bohma a Aharonova	9. 4.
9	Vibrace v polyatomických molekulách	16. 4.
10	Molekulové vibrace a skleníkový jev	23. 4.
11	Inverzní linie čpavku: Sláva a pád	30.4.
12	Fyzika nízkých a extrémně nízkých teplot	7. 5.
13	Studené atomy: BE kondensace	14. 5.

F4110

**Kvantová fyzika atomárních soustav
letní semestr 2013- 2014**

PODMÍNKY PRO VYKONÁNÍ ZKOUŠKY

Podmínky

1. Úspěšné vykonání písemného testu na posledním cvičení nebo jednom ze zápočtových termínů
2. Forma zkoušky: Zpracování a seminární přednesení dílčí otázky k některému z přednesených témat po dohodě s přednášejícím

Termíny

Termíny zkoušky budou

- vyhlášeny na poslední přednášce a
- vystaveny na SIS

F4110
Kvantová fyzika atomárních soustav
letní semestr 2013- 2014

I.
Měřítko kvantového světa

KOTLÁŘSKÁ 19. ÚNORA 2014

Úvodem

- Dnes: čekám, až trochu postoupí hlavní přednášky
- Odvolám se na znalosti středoškolské a z předchozí části Kursu
- Cíl ... orientace v nepřehledné oblasti atomárních soustav
- Fundamentální konstanty a zavedení přirozených jednotek
- Rozměrové a jiné kvalitativní úvahy
- Zamyšlení nad Bičákovým diagramem velikostí a hmotností objektů

Klasický a kvantový svět

vs.

makrosvět a mikrosvět

Klasický a kvantový svět

Kvantové zákony ovládají titěrné mikroobjekty,
jako jsou atomy a molekuly.

V každodenním životě však kvantové efekty
zpravidla nepozorujeme.

Kde je rozhraní obou světů?

Klasický a kvantový svět

Kvantové zákony ovládají titěrné mikroobjekty,
jako jsou atomy a molekuly.

V každodenním životě však kvantové efekty
zpravidla nepozorujeme.

Kde je rozhraní obou světů?

Velmi nepřesně položená otázka,
směšuje několik světů a rozhraní

Fyzikální svět a přirozený svět

přirozený
svět

fyzikální
svět

Fyzikální svět a přirozený svět

Fyzikální svět: tradiční představa

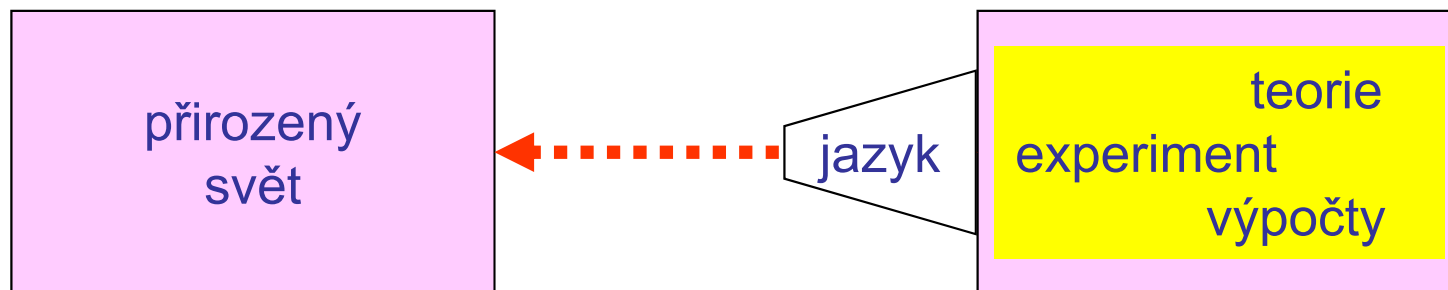

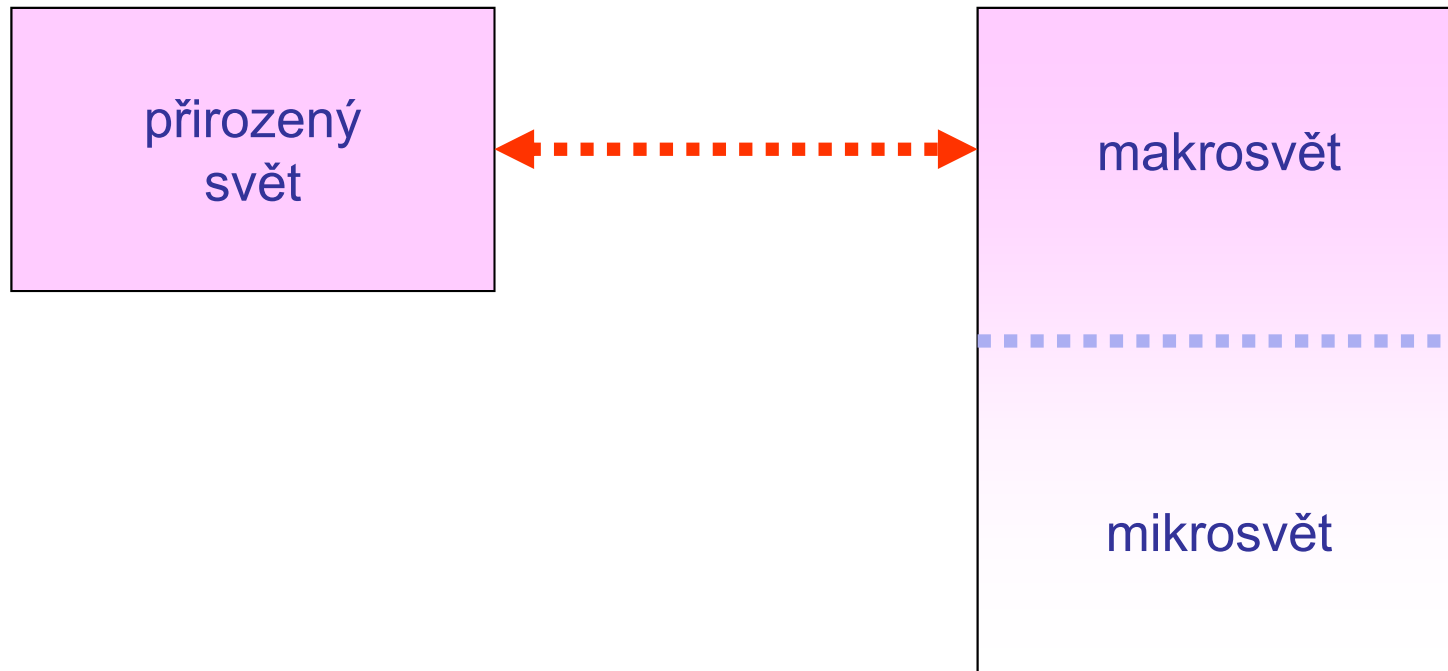
Fyzikální svět: dnešní skutečnost

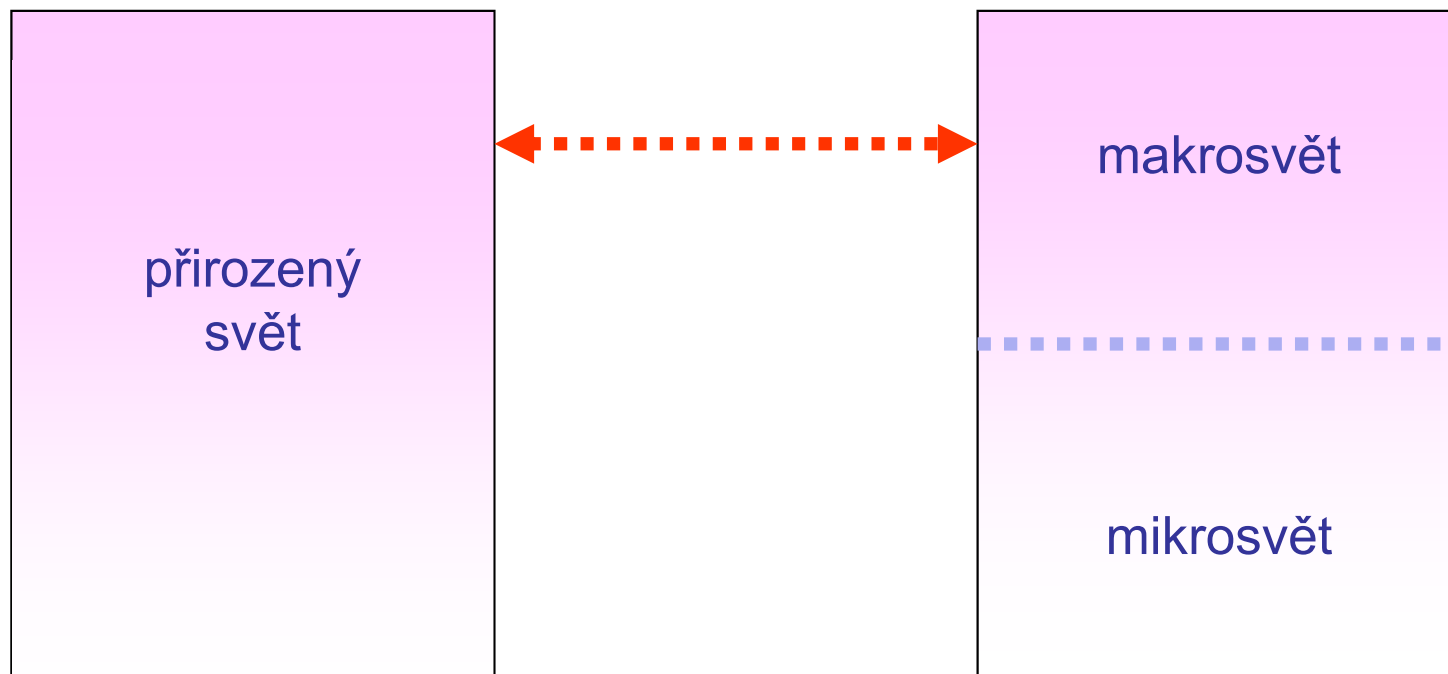
Fyzikální svět a přirozený svět: problém komunikace

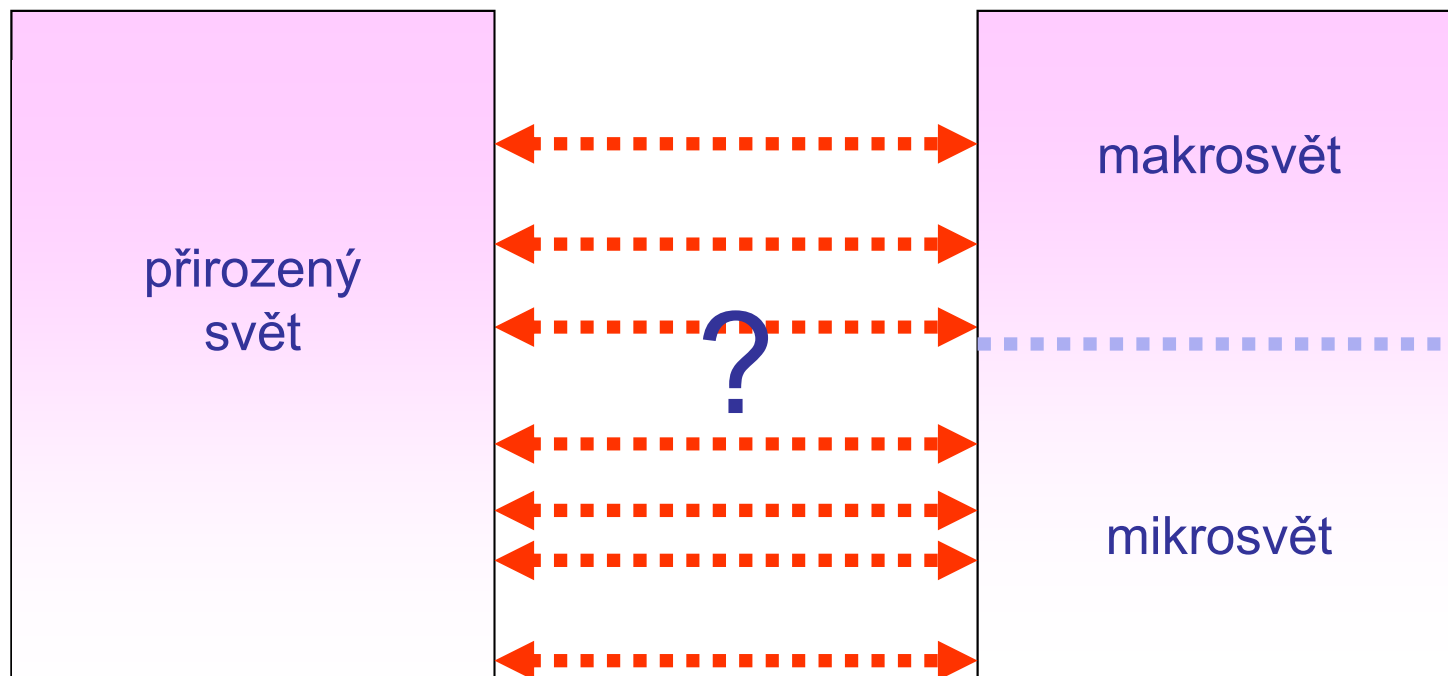
Fyzikální svět = Makrosvět + Mikrosvět

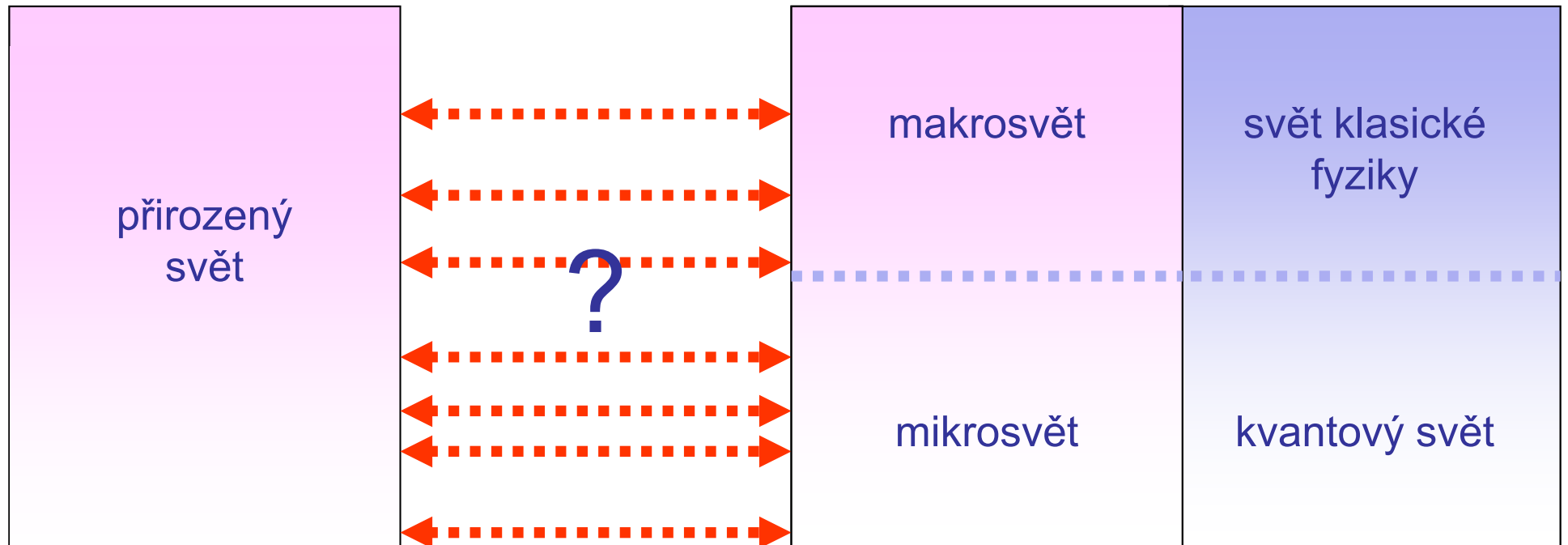
Mikrosvět proniká do přirozeného světa

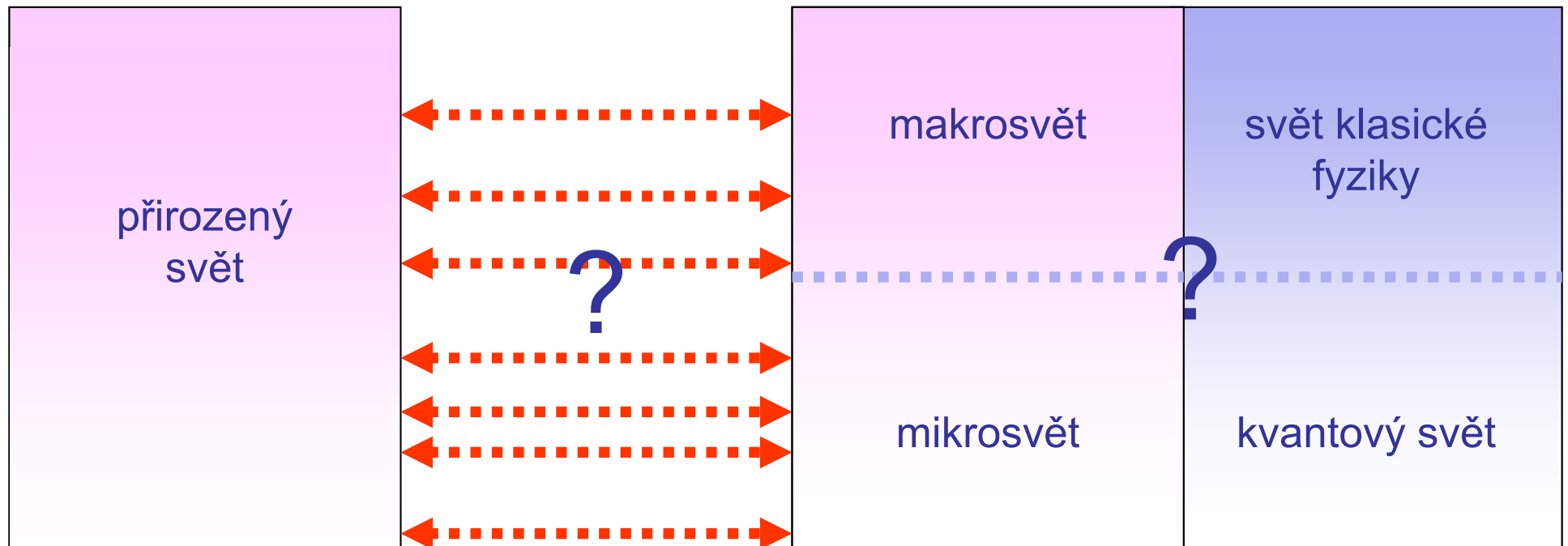
Mikrosvět proniká do přirozeného světa

Makrosvět + Mikrosvět vs. Klasický svět + Kvantový svět

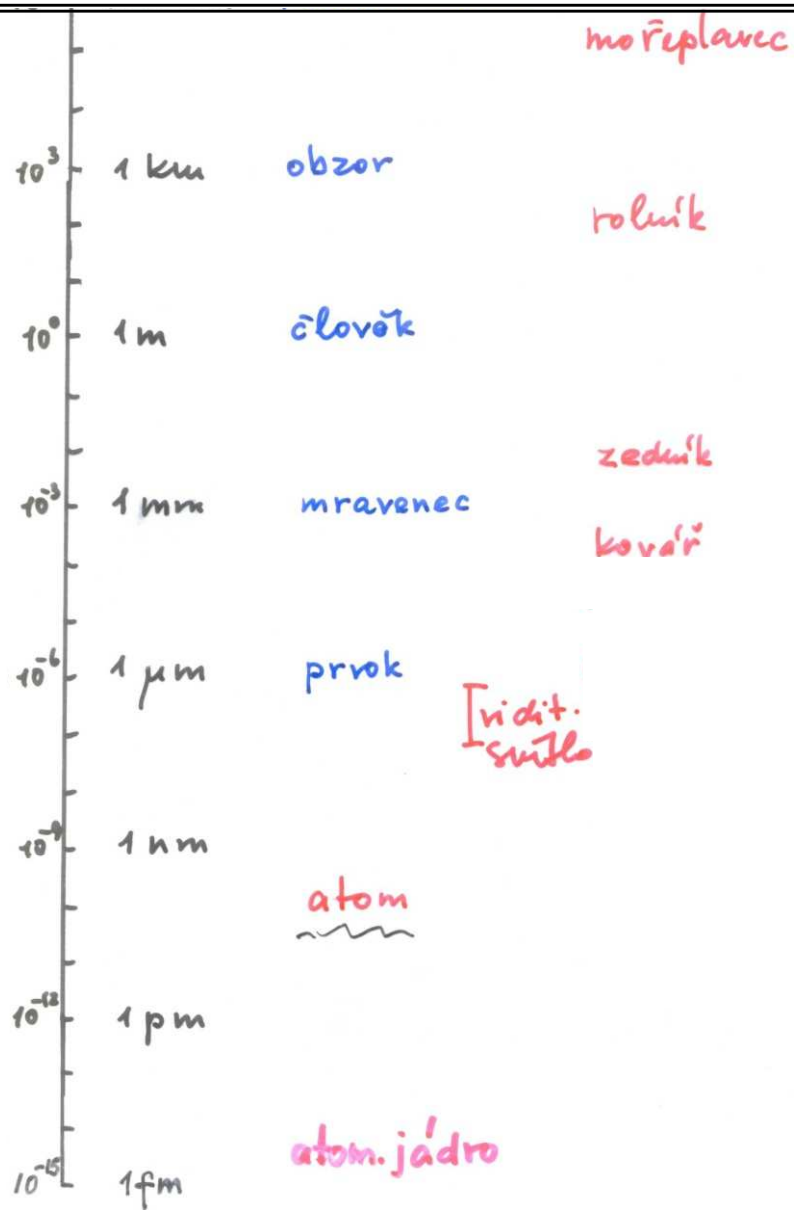

Makrosvět + Mikrosvět vs. Klasický svět + Kvantový svět

ne tak docela!!

Logaritmická škála velikosti objektů

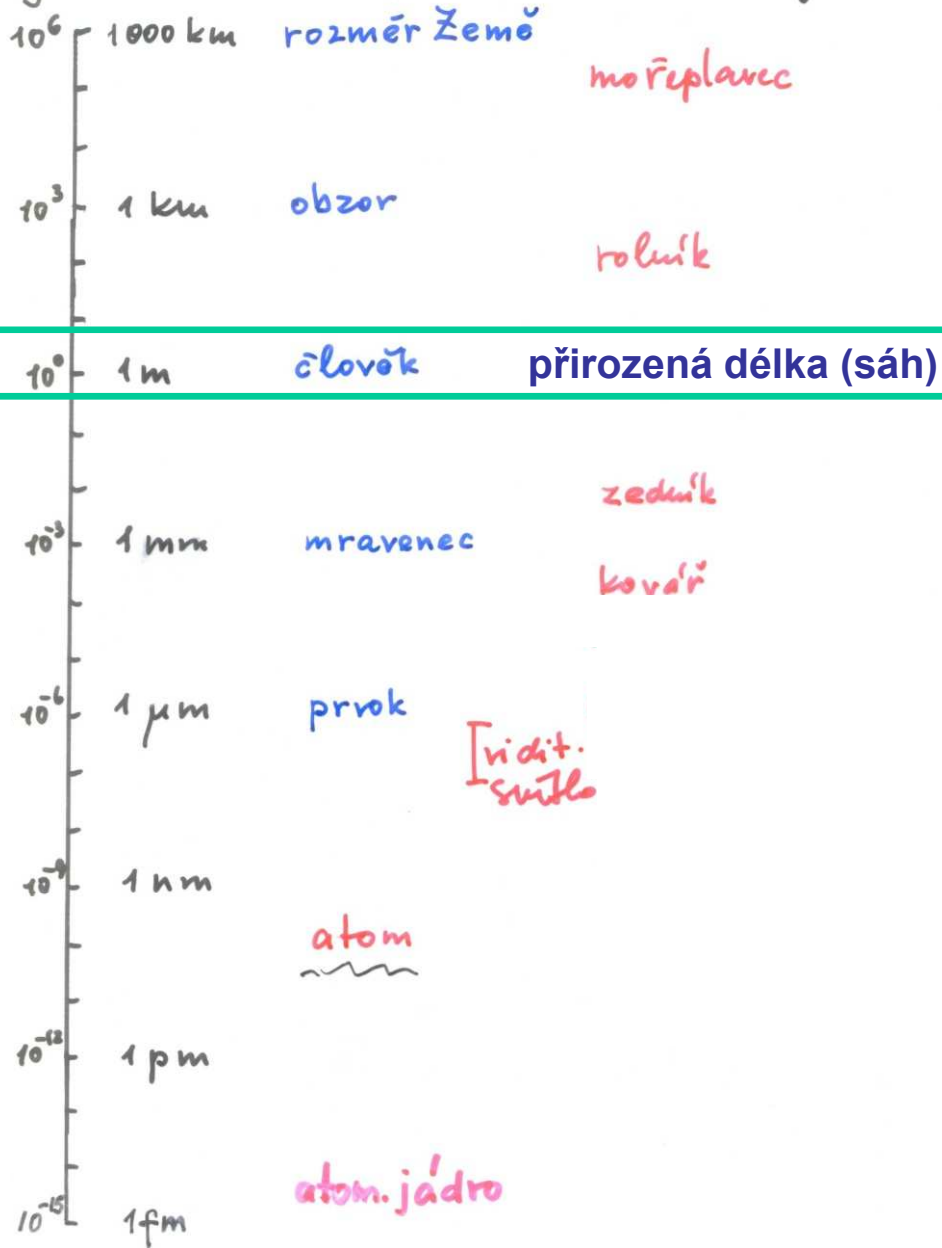

řádky objektů

velikost	objekt	lidská činnost
10^6 1000 km	rozměr Země	mořeplavec
10^3 1 km	obzor	rolník
10^0 1 m	člověk	
10^{-3} 1 mm	mravenec	zedník kovař
10^{-6} 1 μ m	prvek	[vidit. světlo
10^{-9} 1 nm	atom	
10^{-12} 1 pm		
10^{-15} 1 fm	atom. jádro	

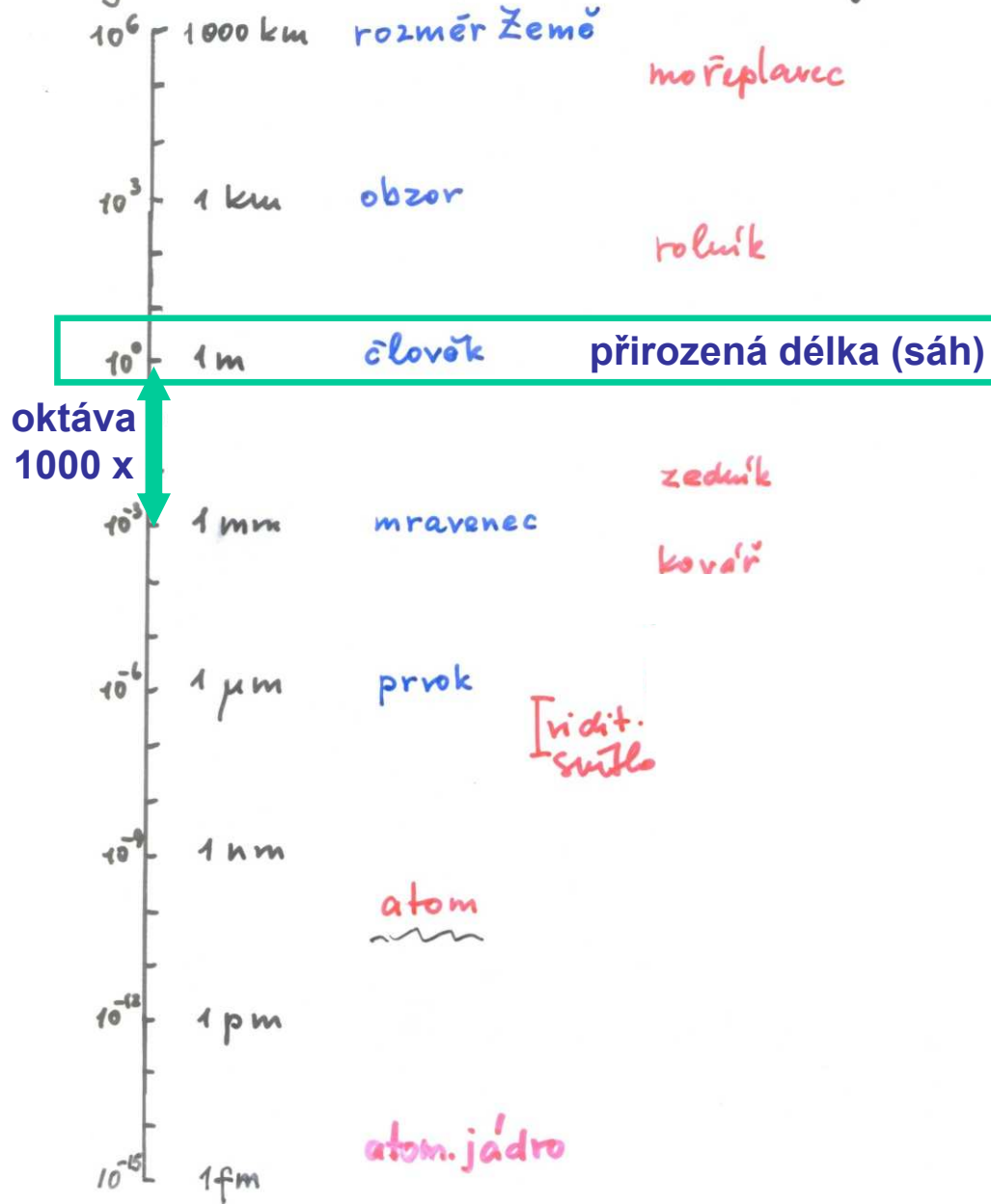
řádky objektů

Logaritmická škála velikosti objektů

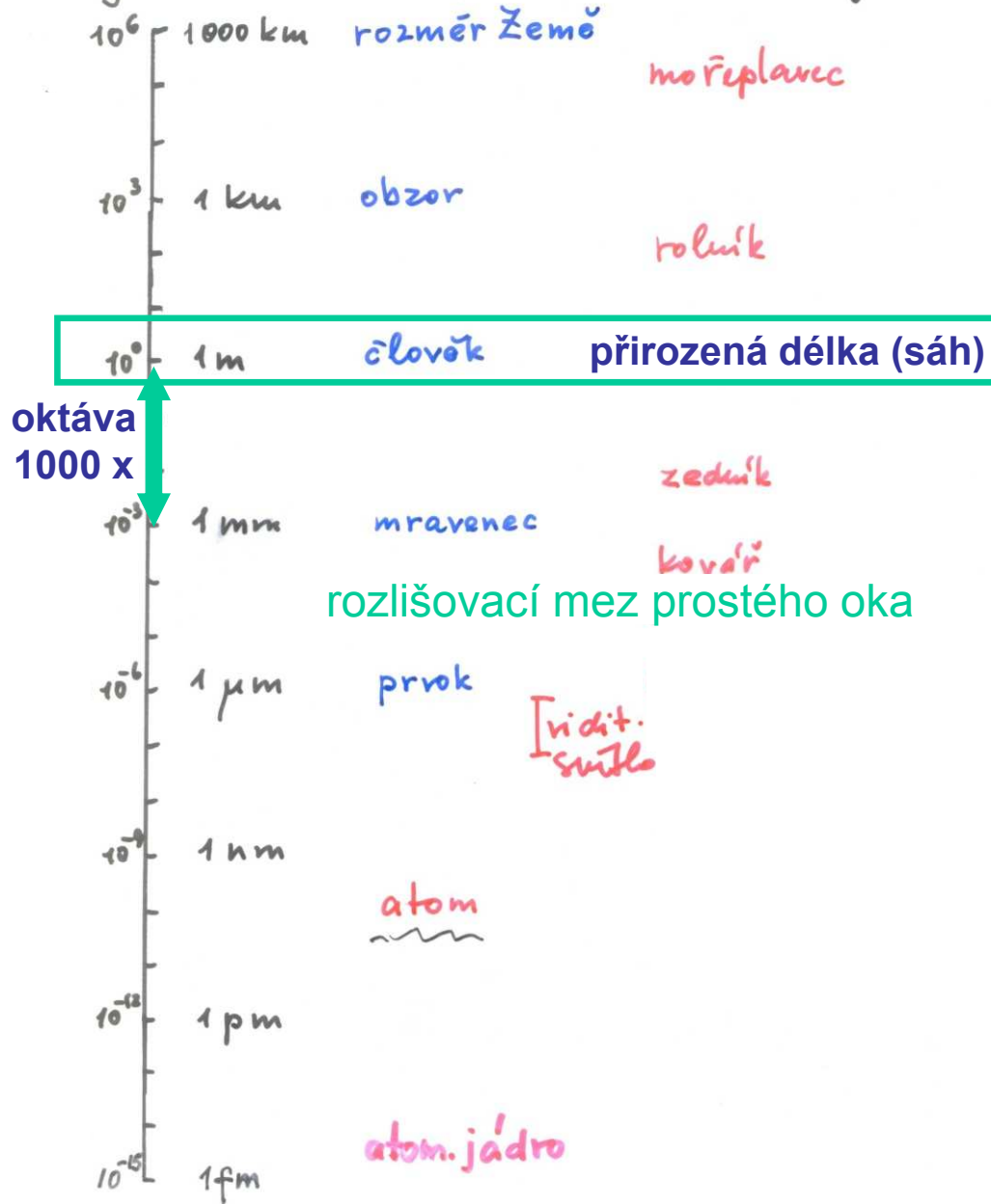
řádky objektů

Logaritmická škála velikosti objektů

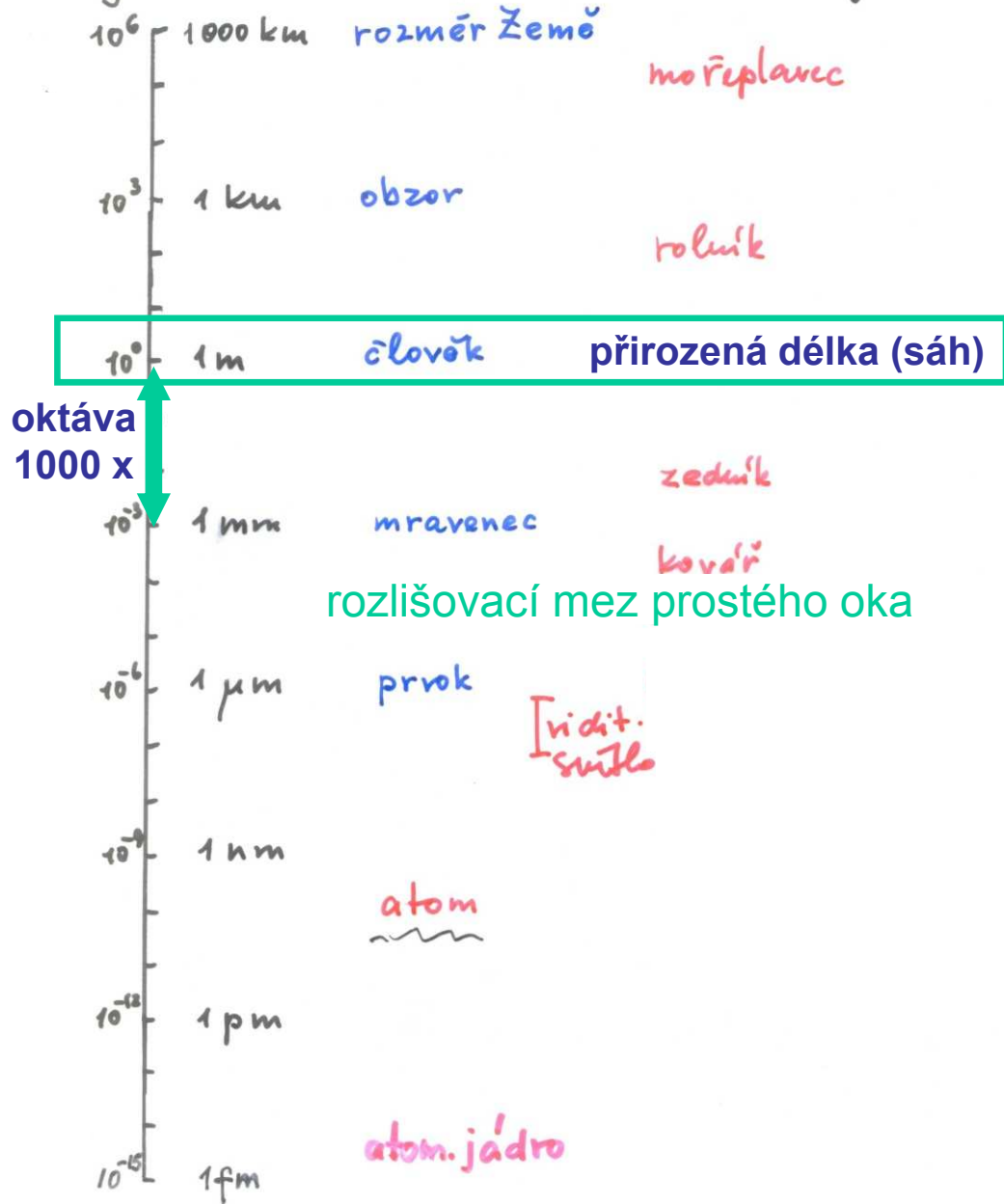
řádky objektů

Logaritmická škála velikosti objektů

řádkosti objektů

Logarithmická škála velikosti objektů

makrosvět

mikrosvět

řádky objektů

Logaritmická škála velikosti objektů

makrosvět

mesosvět

mikrosvět

mořepловец

rolník

zedník

kovář

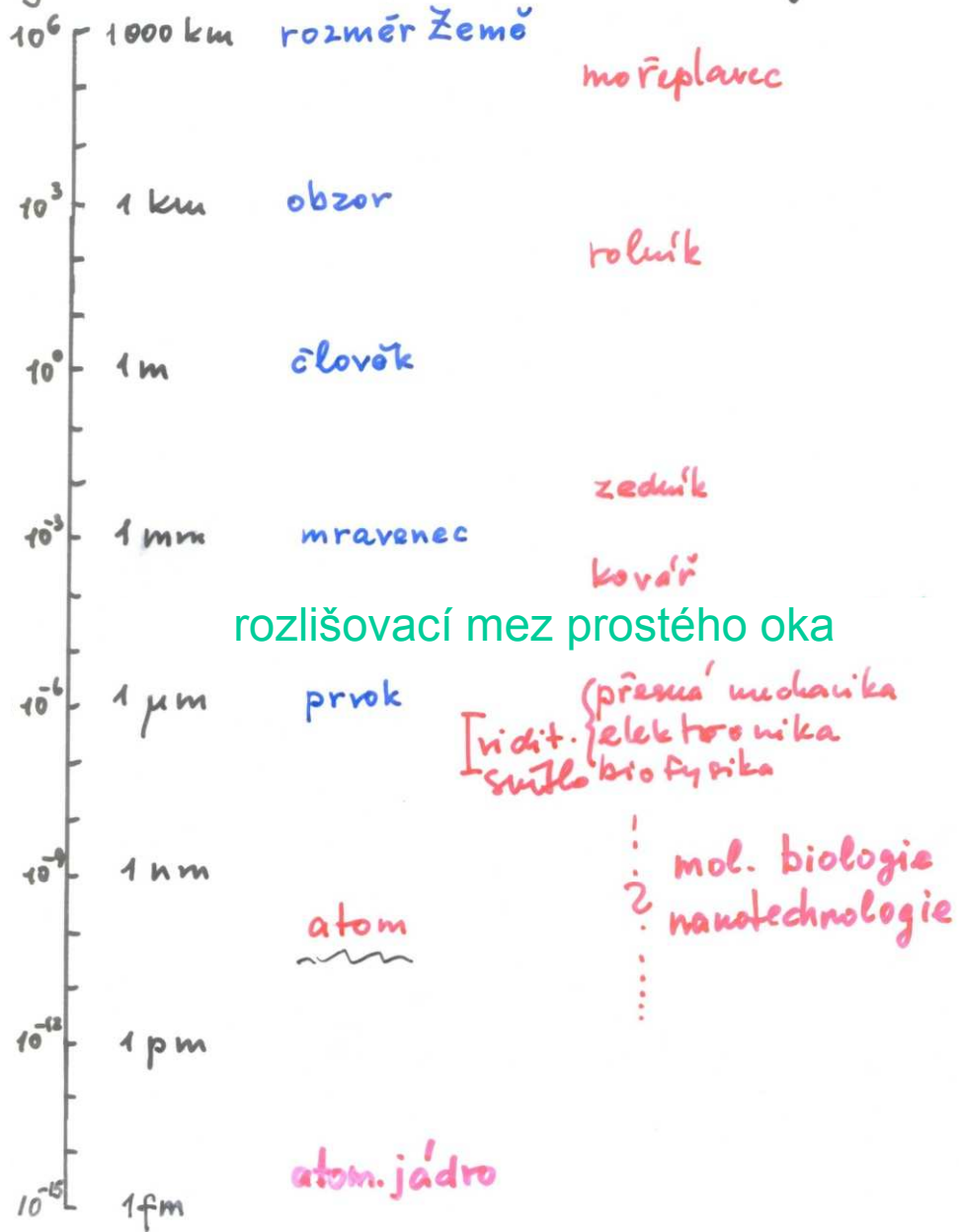
[vidit. světlo] {přesná mechanika, elektronika, fyzika}

atom

atom. jádro

řádky objektů

Logaritmická škála velikosti objektů

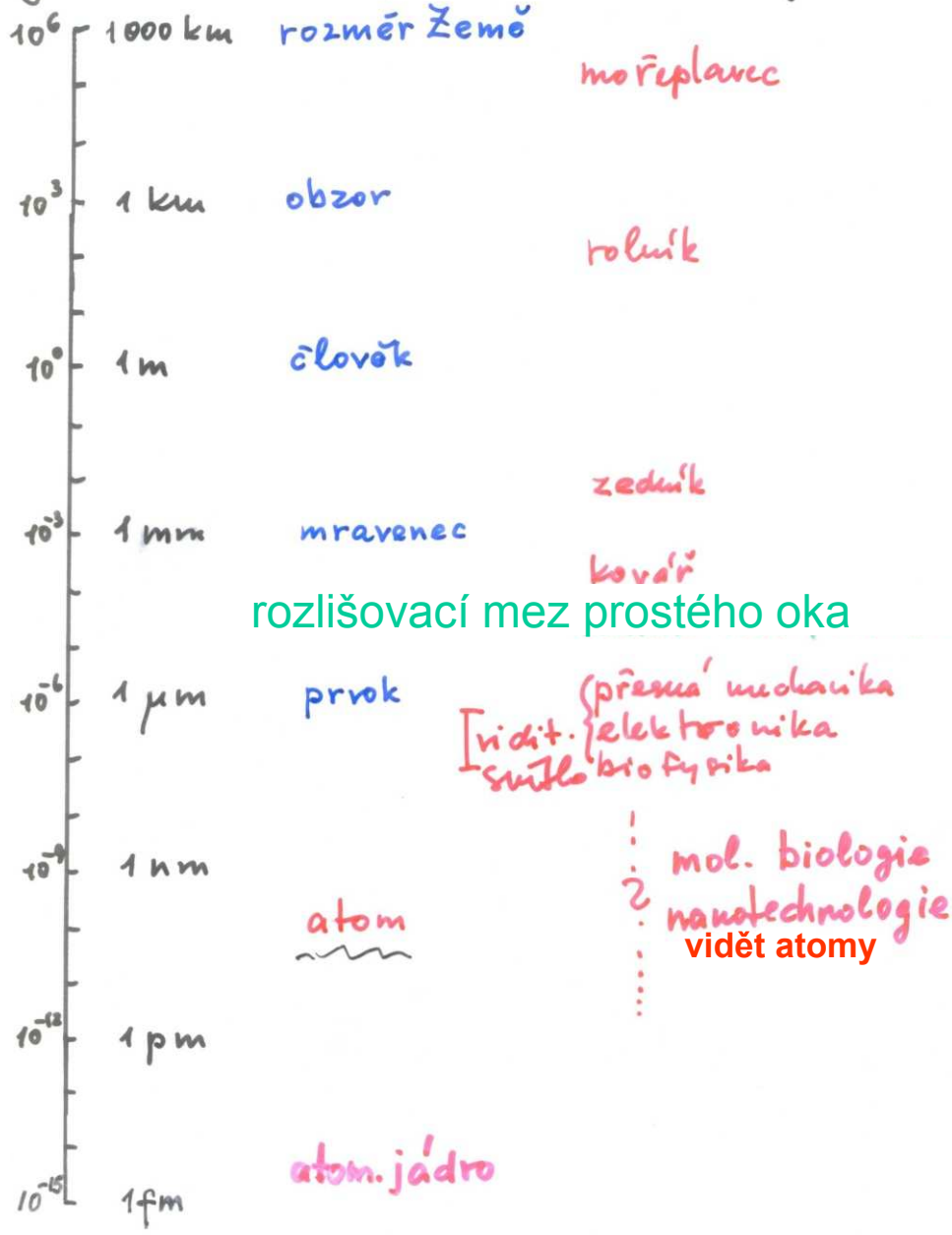
makrosvět

mesosvět

mikrosvět

řádky objektů

Logaritmická škála velikosti objektů

makrosvět

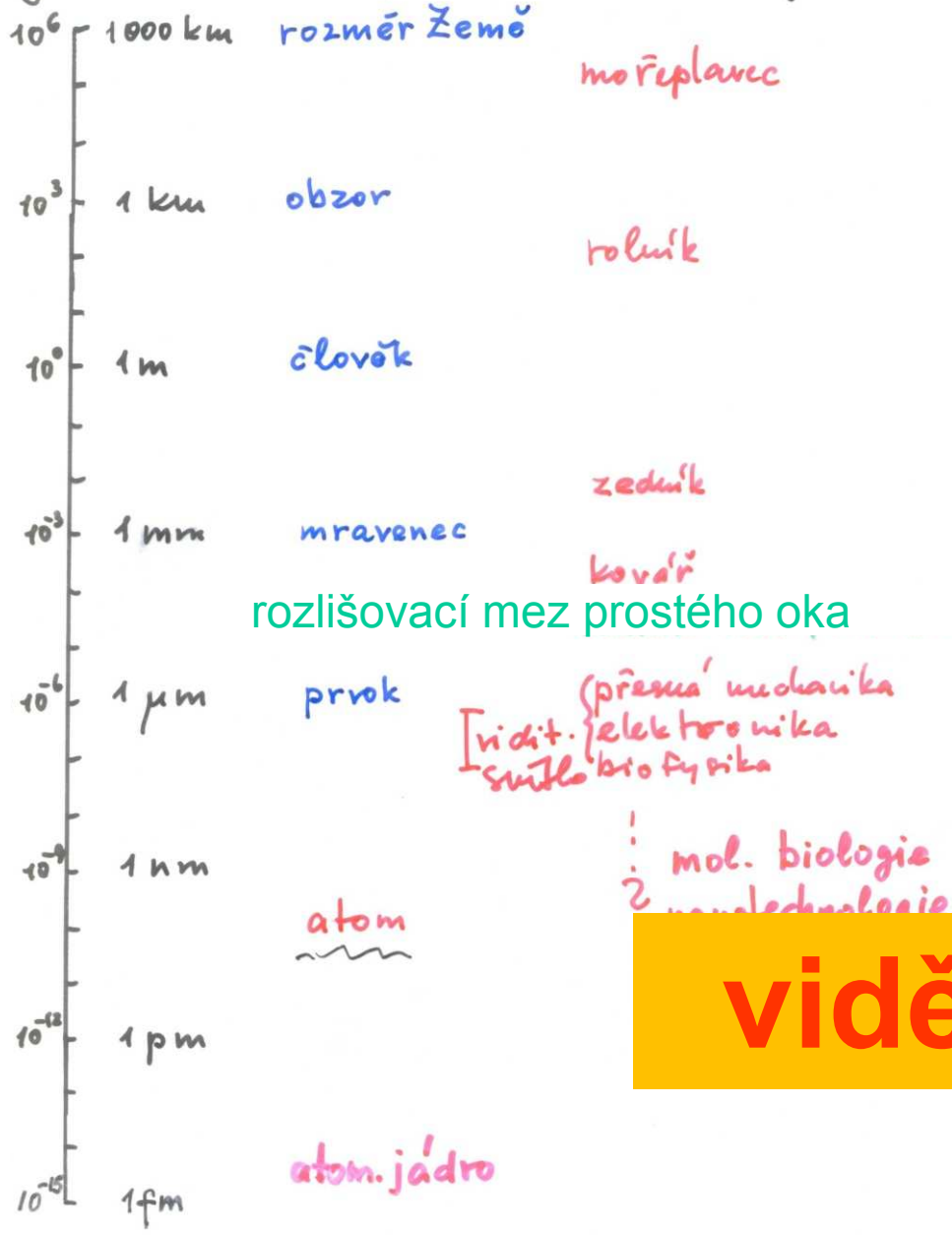
mesosvět

mikrosvět

řádky objektů

Logaritmická škála velikosti objektů

rozlišovací mez prostého oka

[vidit. světlo] {přesná mechanika, elektronika, fyzika}

mol. biologie
nanotechnologie

makrosvět

mesosvět

vidět atomy

Vidět atomy – vlastně osahat si je

VOLUME 56, NUMBER 9

PHYSICAL REVIEW LETTERS

3 MARCH 1986

Atomic Force Microscope

G. Binnig^(a) and C. F. Quate^(b)

Edward L. Ginzton Laboratory, Stanford University, Stanford, California 94305

and

Ch. Gerber^(c)

IBM San Jose Research Laboratory, San Jose, California 95193

(Received 5 December 1985)

The scanning tunneling microscope is proposed as a method to measure forces as small as 10^{-18} N. As one application for this concept, we introduce a new type of microscope capable of investigating surfaces of insulators on an atomic scale. The atomic force microscope is a combination of the principles of the scanning tunneling microscope and the stylus profilometer. It incorporates a probe that does not damage the surface. Our preliminary results *in air* demonstrate a lateral resolution of 30 Å and a vertical resolution less than 1 Å.

PACS numbers: 68.35.Gy

Gerd Binnig ½ NP 1986
za objev STM

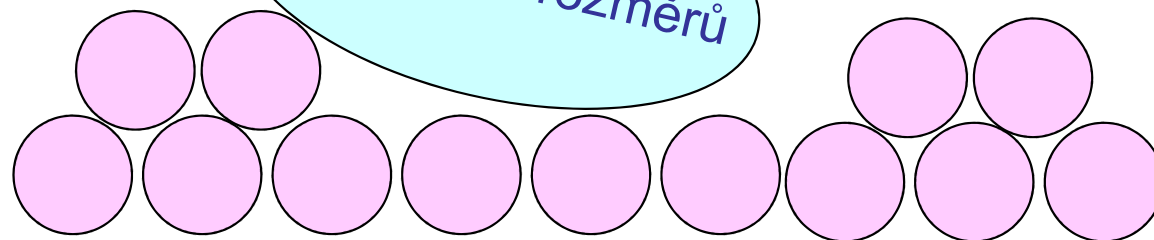
10 671 citací

Vidět atomy

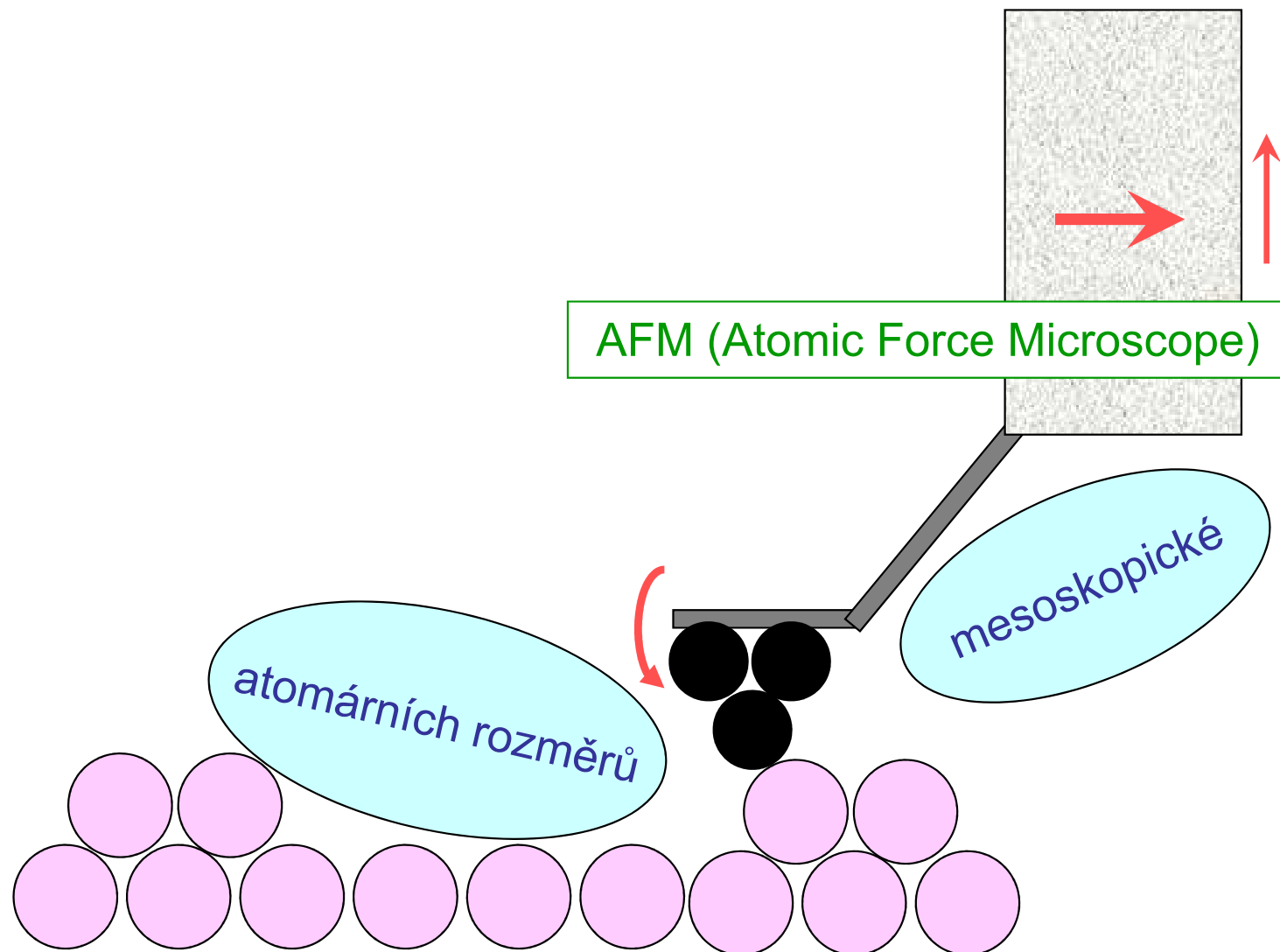
Stačí dvaapůl oktávy

AFM (Atomic Force Microscope)

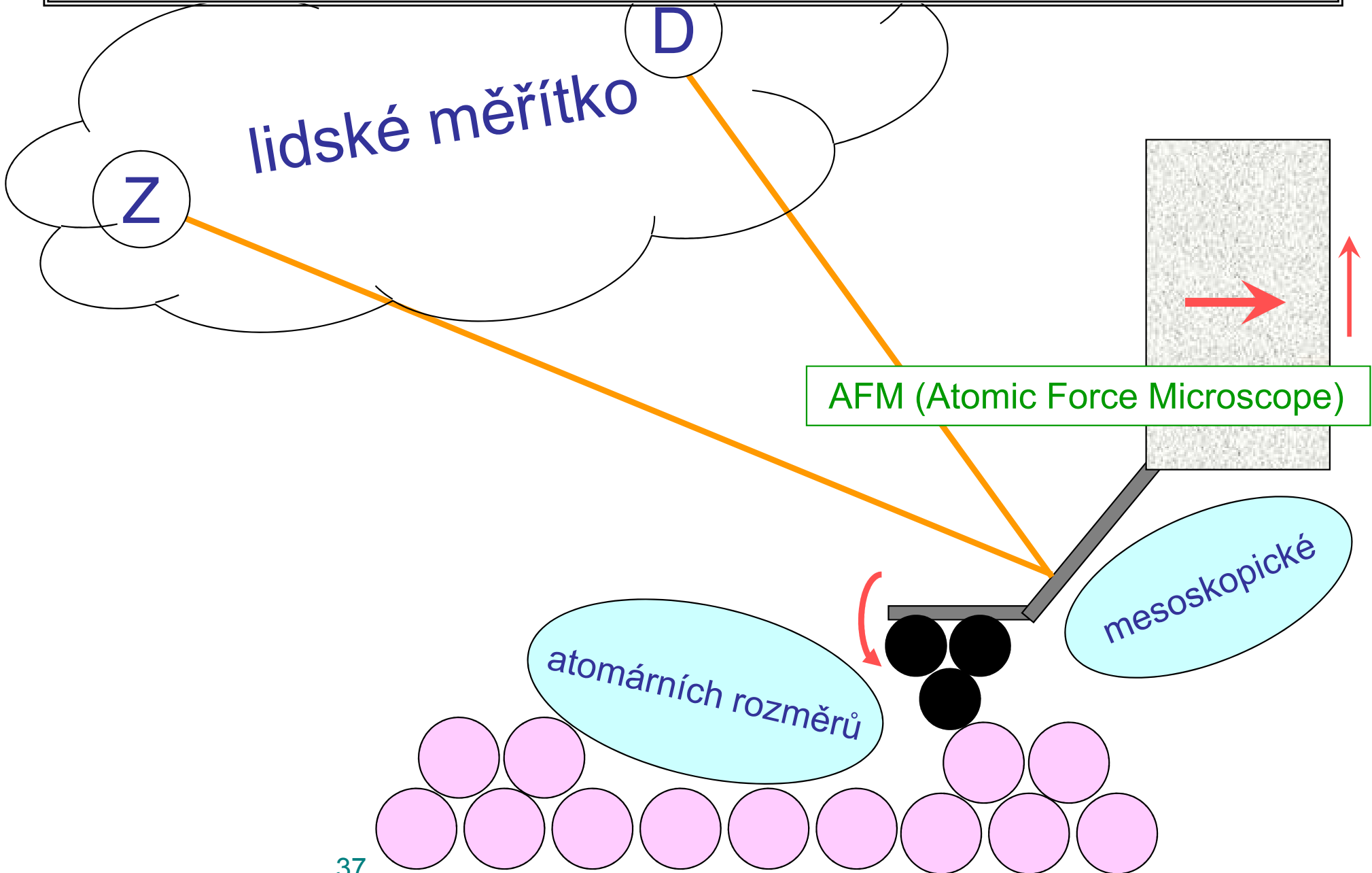
atomárních rozměrů

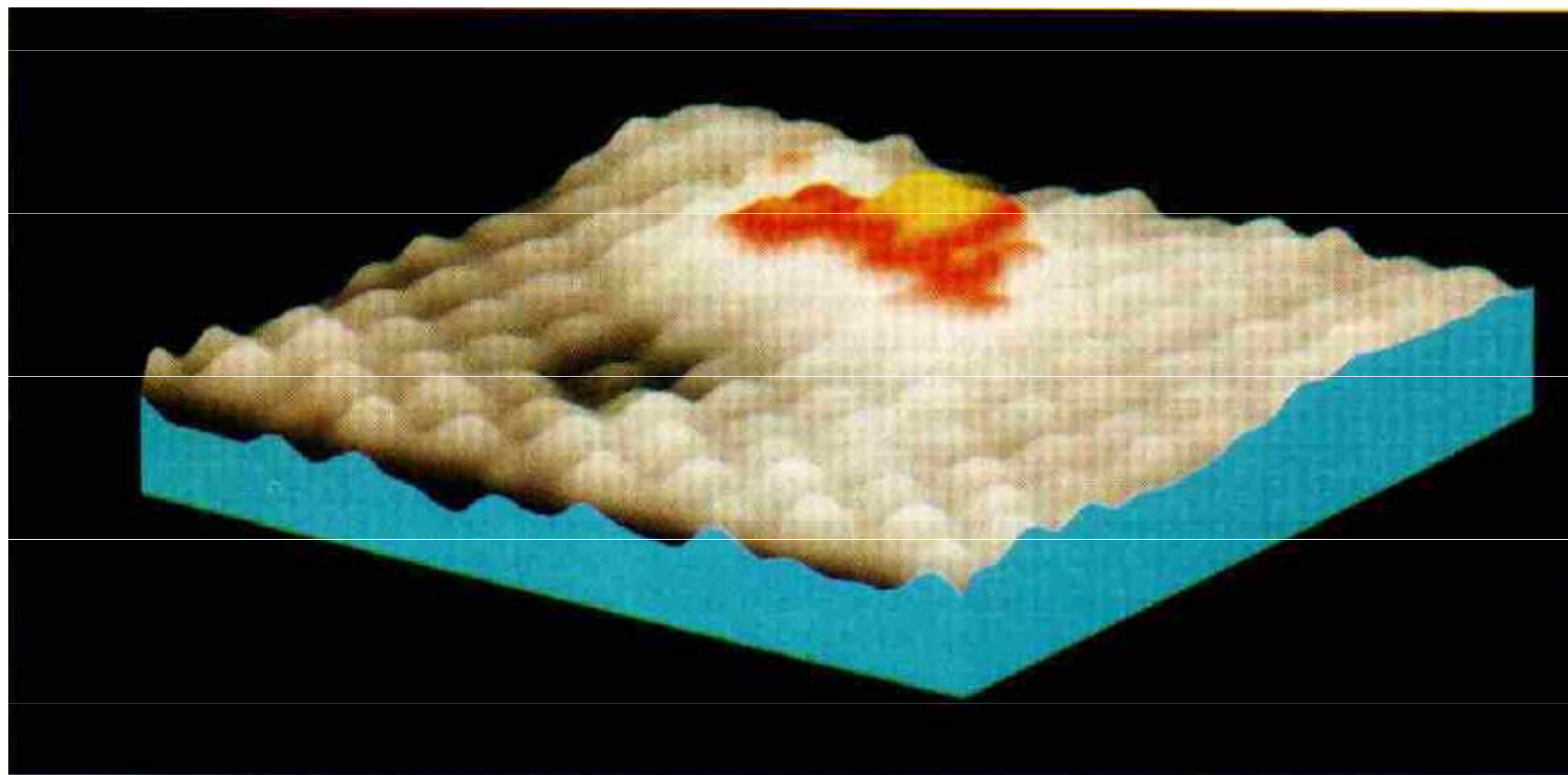
Vidět atomy

Vidět atomy

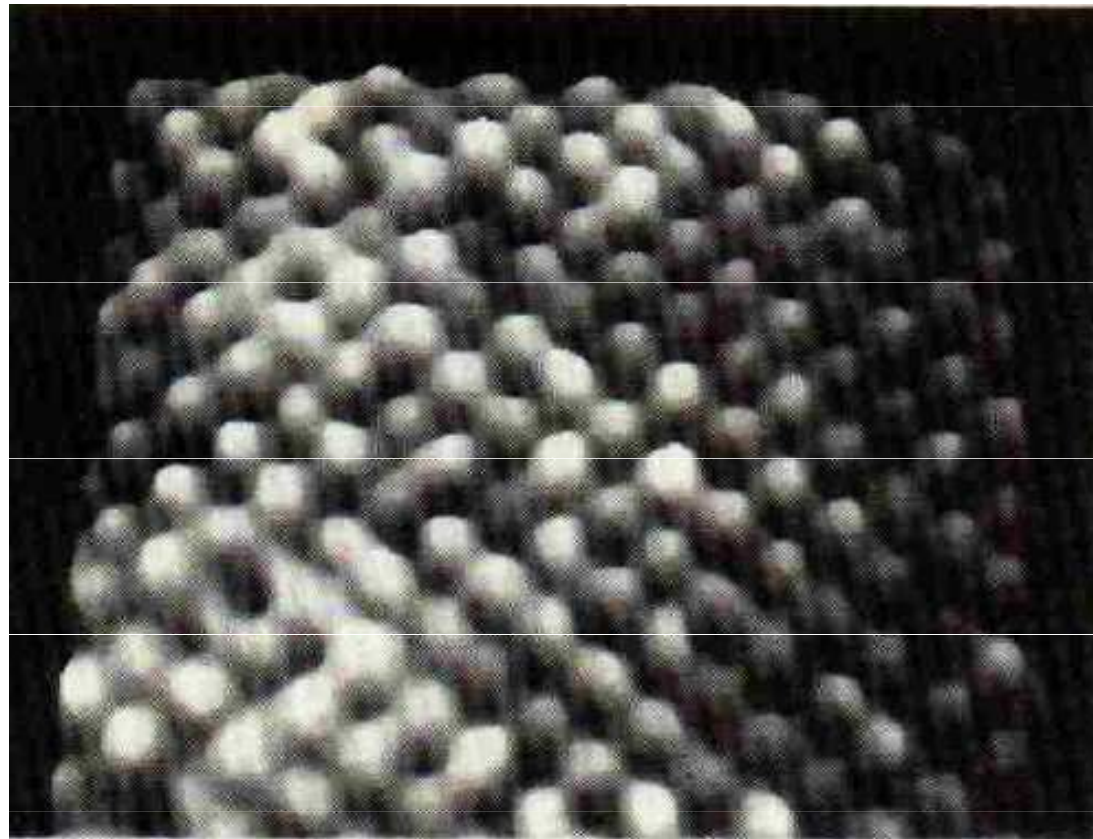

Molekula kyseliny sorbové na povrchu grafitu

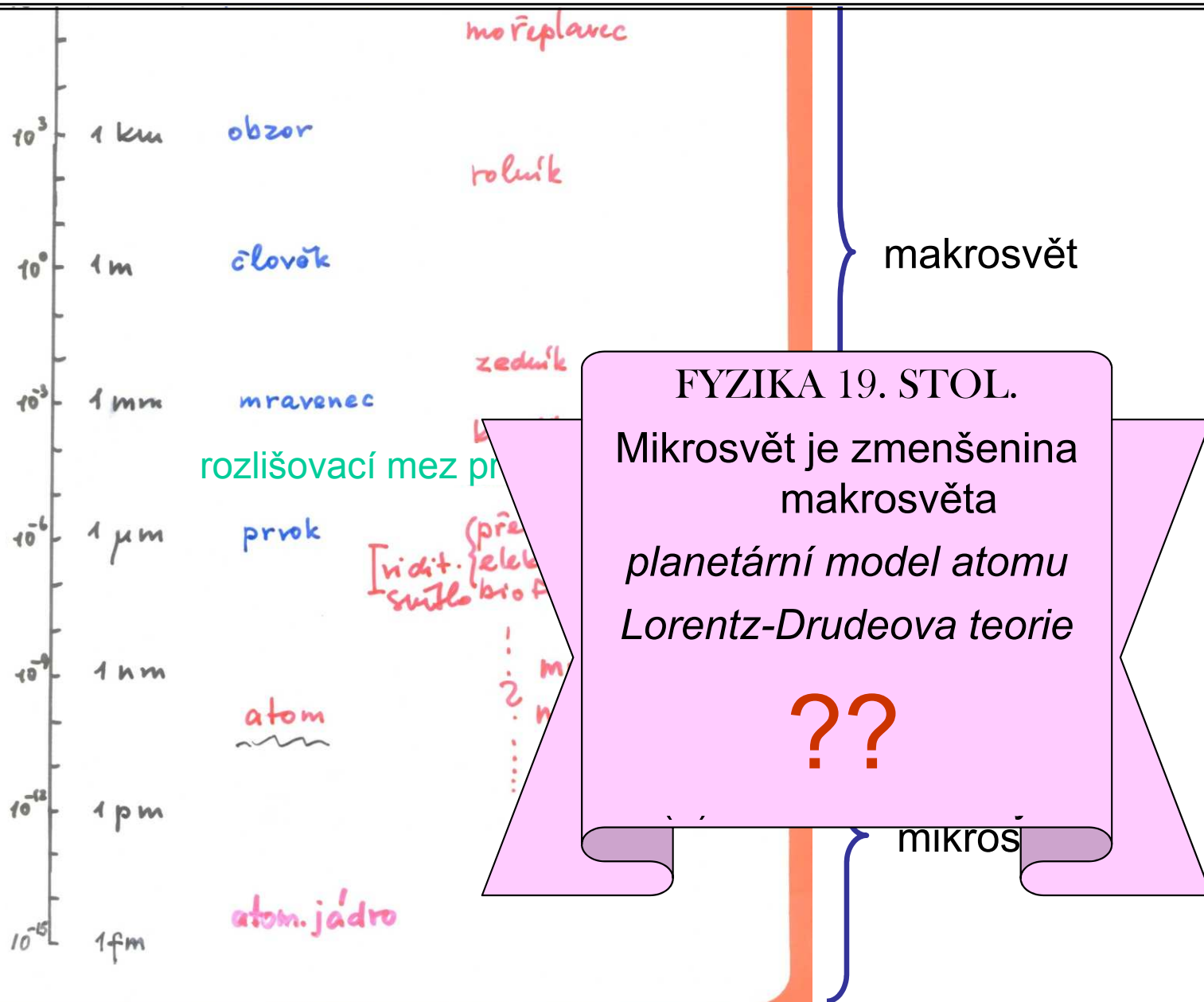
Individual molecule of sorbic acid on a well-ordered graphite surface, imaged by an atomic force microscope. The protruding ridge that is highlighted in color is attributed to the 8-angstrom-long physisorbed molecule. The atomic corrugations on the graphite surface are also visible in the image. The entire image is 25×25 angstroms. (Image by Thomas R. Albrecht, Douglas P. E. Smith and Calvin F. Quate, Stanford University.)

Povrch krystalu kamenné soli

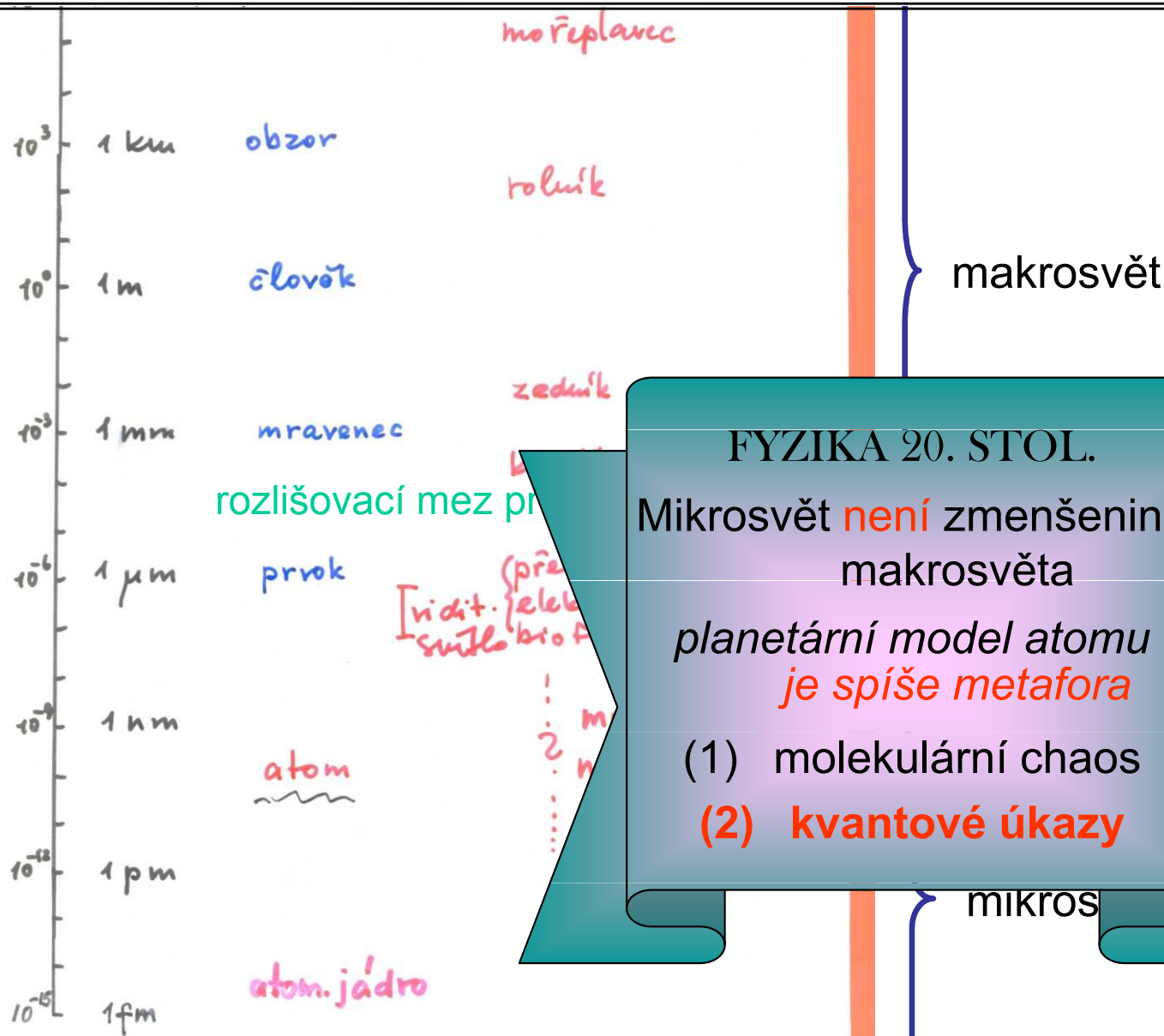
Sodium chloride crystal surface, at atomic resolution. (From G. Meyer and N. M. Amer, reference 10).

Představa klasické fyziky o hierarchii měřítek

Obraz "moderní" fyziky je jiný

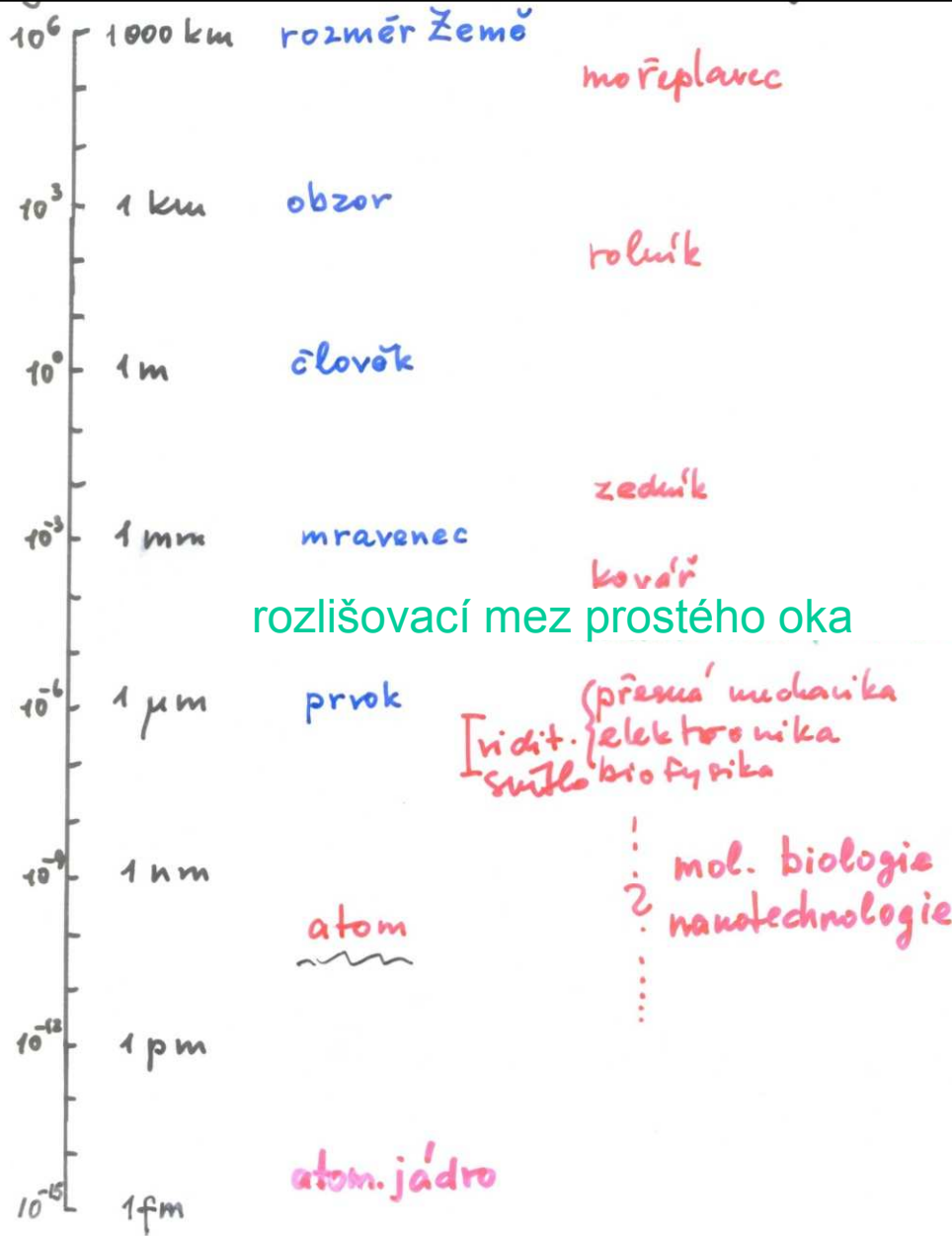

*Procházka kvantovými jevy
v celé škále velikostí objektů*

Samotná velikost objektů není rozhodující pro
jejich kvantové chování.

Kvantové projevy mohou být různorodé a
neočekávané

Souběh dvou stupnic

makrosvět

mesosvět

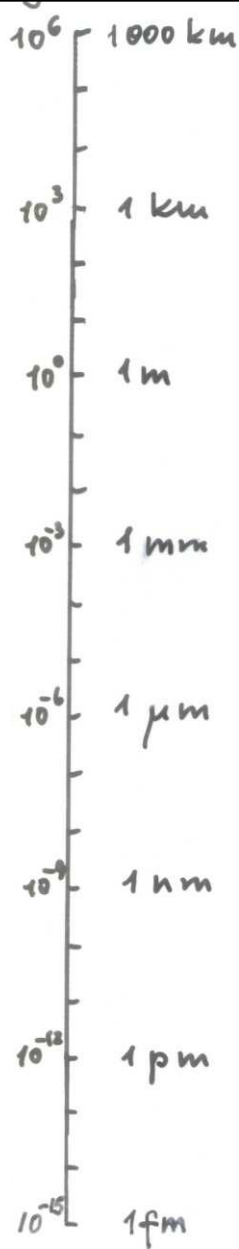
mikrosvět

Klasický svět

Kvantový svět

Klasický a kvantový svět v různých měřítkách

KVANTOVÉ OBJEKTY
makroskopické

teleportace přes Dunaj

supravodiče, supratekuté helium
BE kondensace v atom. oblacích
kohese a chem. vazba v látkách

meso("nano")skopické

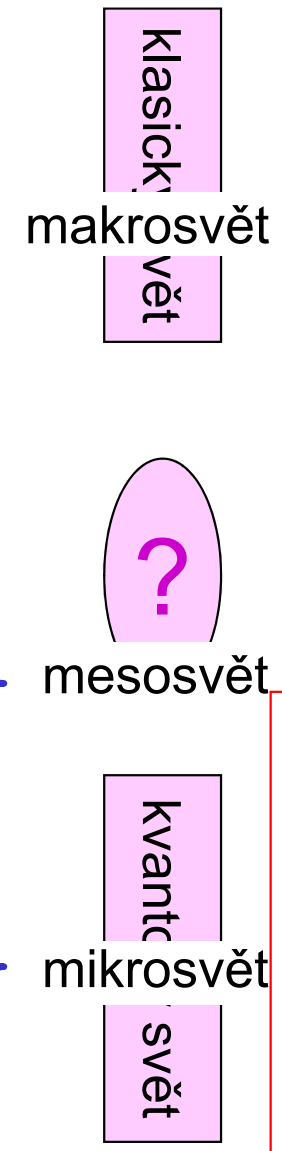
kvantové multivrstvy, kvant. tečky,
vortexové struktury, qubity

mikroskopické

molekuly
atomy a ionty

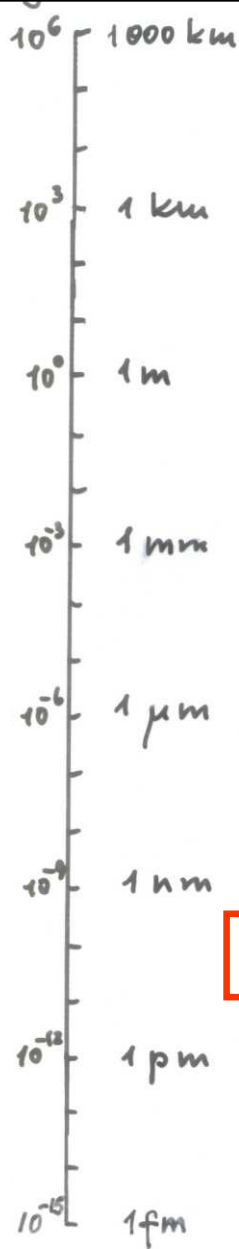
atomová jádra

subjaderné objekty

- KVANTOVÉ ÚKAZY**
- kvantování energií
  - vlnové šíření – interference, difrakce ...
  - provázané stavy
  - korelované chování identických částic

Klasický a kvantový svět

KVANTOVÉ OBJEKTY
makroskopické

teleportace přes Dunaj

supravodiče, supratekuté helium
BE kondensace v atom. oblacích
kohese a chem. vazba v látkách

meso("nano")skopické
kvantové multivrstvy, kvant. tečky,
vortexové struktury, qubity

mikroskopické
molekuly
atomy a ionty
atomová jádra
subjaderné objekty

klasický svět
makrosvět

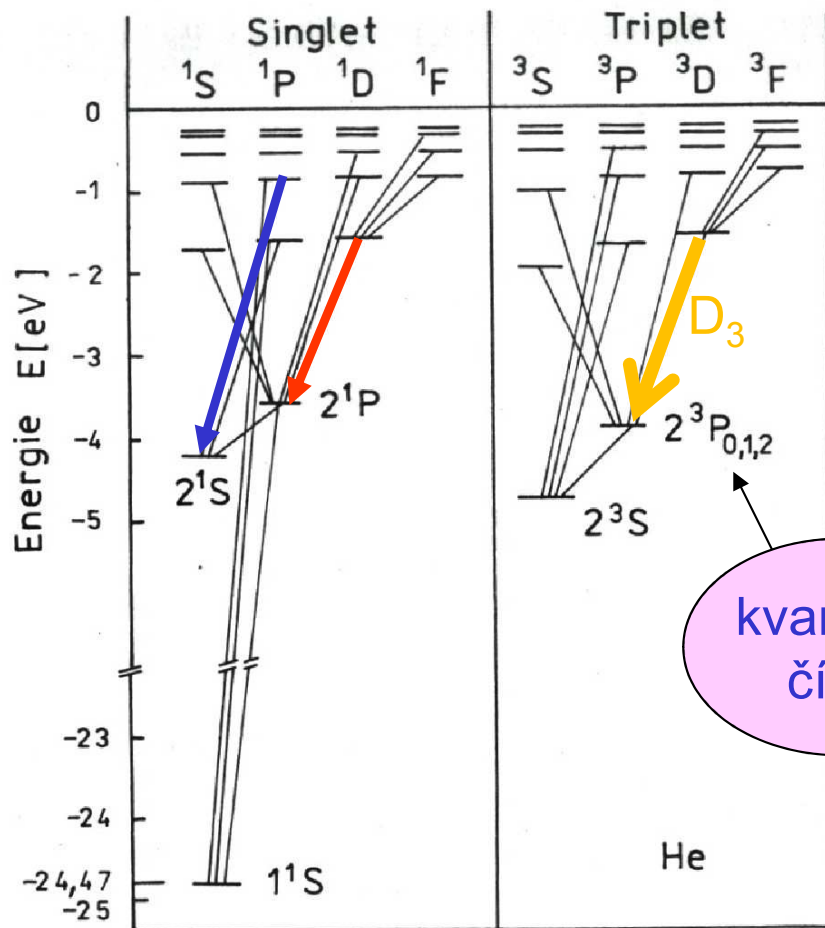
mesosvět

kvantový svět
mikrosvět

KVANTOVÉ ÚKAZY

- kvantování energií
- vlnové šíření – interference, difrakce ...
- provázané stavy
- korelované chování identických částic

Kvantování energie v atomu (helium)

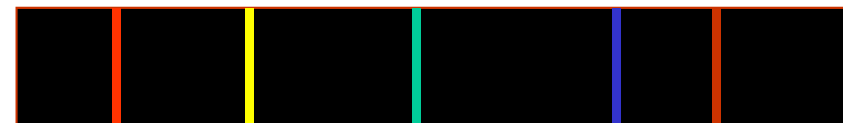

Bohrova podmínka

$$h\nu = E_1 - E_2$$

dává fotony s určitou energií,
čili ostré spektrální linie

Uvidíme něco takového:

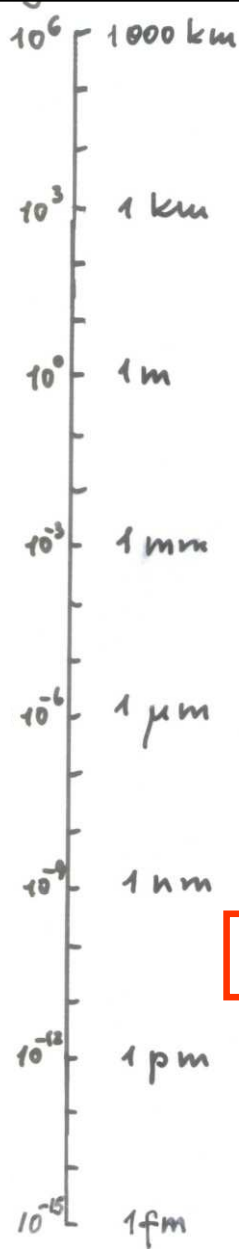

Celkový spin 0

Celkový spin 1

2-elektronové hladiny

Klasický a kvantový svět

KVANTOVÉ OBJEKTY
makroskopické

teleportace přes Dunaj

supravodiče, supratekuté helium
BE kondensace v atom. oblacích
kohese a chem. vazba v látkách

meso("nano")skopické

kvantové multivrstvy, kvant. tečky,
vortexové struktury, qubity

mikroskopické

molekuly
atomy a ionty

atomová jádra

subjaderné objekty

klasický svět

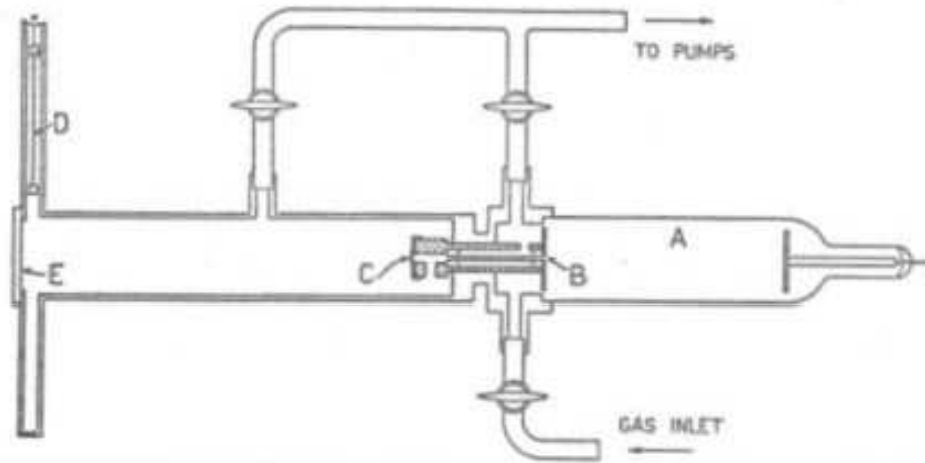
mesosvět

kvantový svět

KVANTOVÉ ÚKAZY

- kvantování energií
- vlnové šíření – interference, difrakce ...
- provázané stavy
- korelované chování identických částic

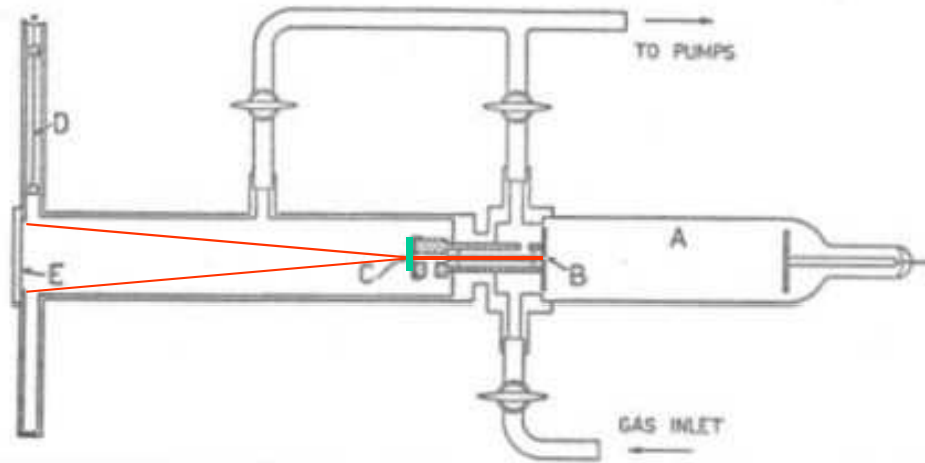
Difrakce rychlých elektronů na hliníkové folii

G.P. Thomson 1927

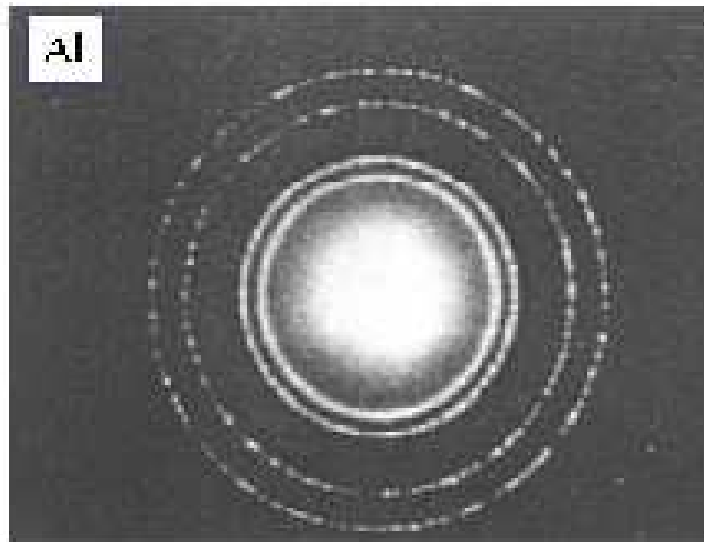

Difrakce rychlých elektronů na hliníkové folii

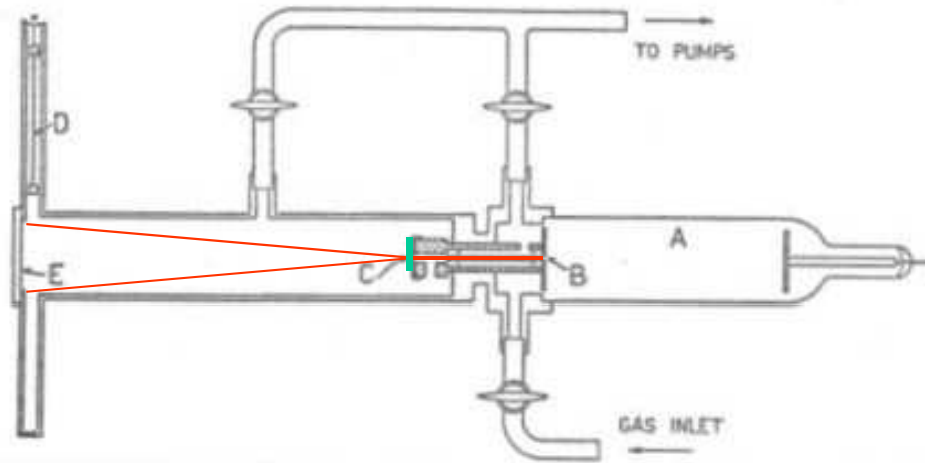

G.P. Thomson 1927 *NP*

elektrony

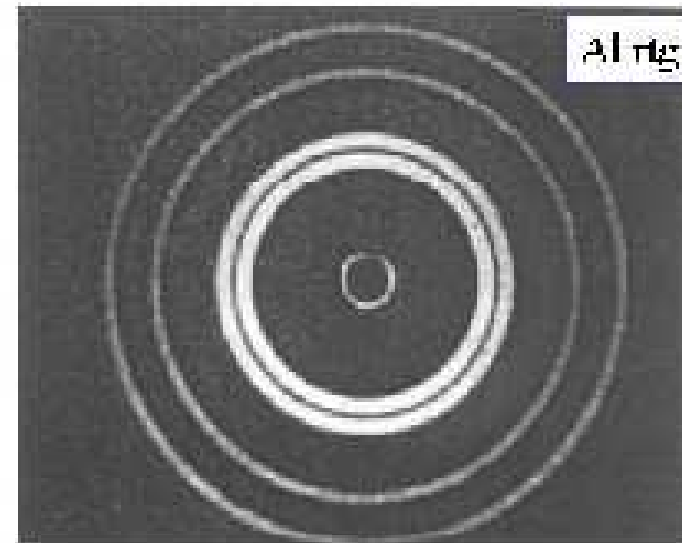
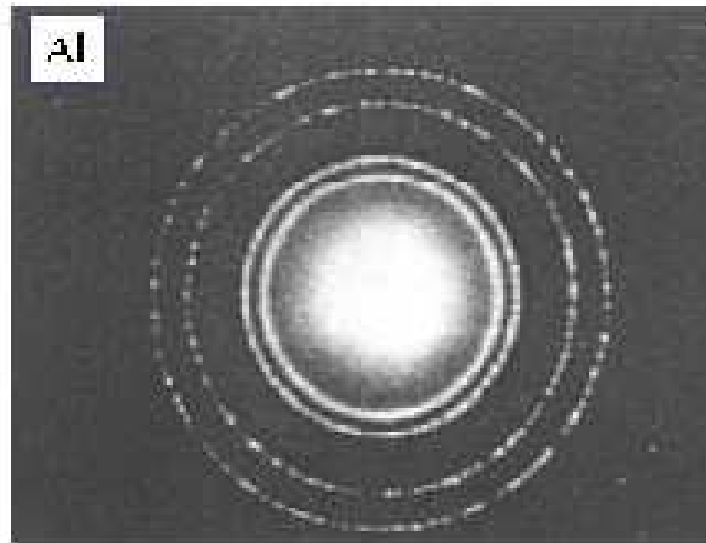
Difrakce rychlých elektronů na hliníkové folii

G.P. Thomson 1927 *NP*

elektrony

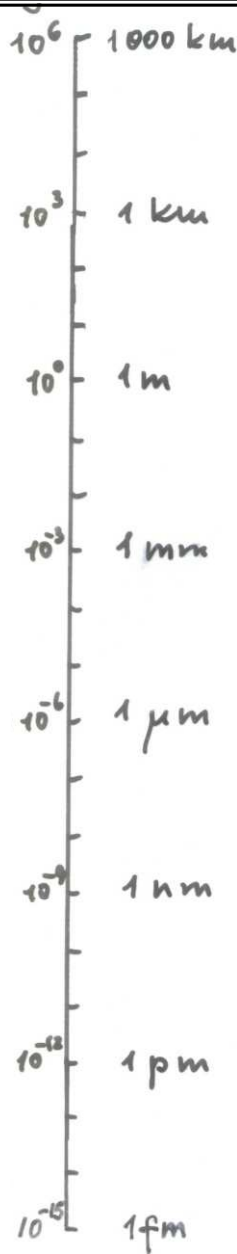
Röntgenovy paprsky

*Rozmazané rozmezí
klasického a kvantového světa*

**To jest:
makroskopické se nekryje s klasickým,
mikroskopické se nekryje s kvantovým**

Klasický a kvantový svět

KVANTOVÉ OBJEKTY
makroskopické

teleportace přes Dunaj

supravodiče, supratekuté helium
BE kondensace v atom. oblacích
kohese a chem. vazba v látkách

meso("nano")skopické
kvantové multivrstvy, kvant. tečky,
vortexové struktury, qubity

mikroskopické

molekuly
atomy a ionty

atomová jádra

subjaderné objekty

klasický svět
makrosvět

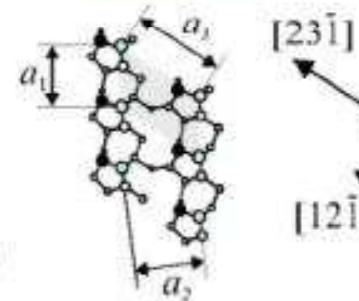
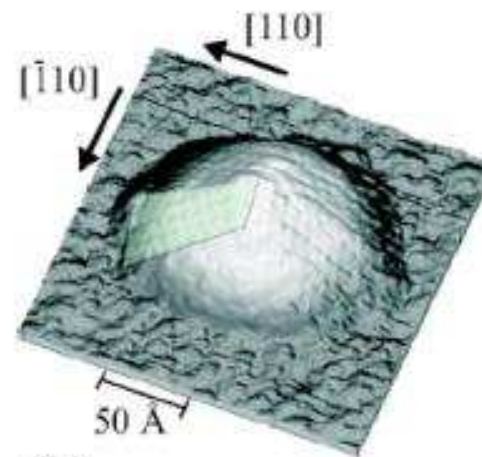
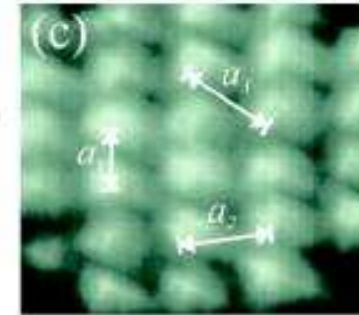
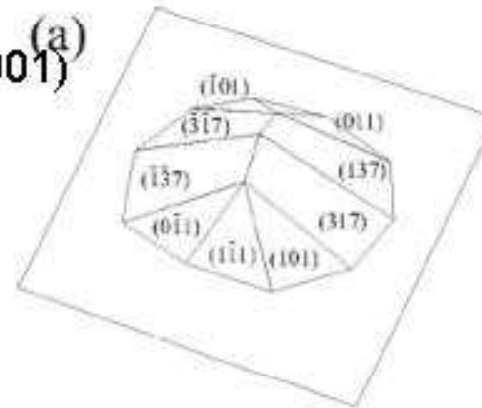
mesosvět

kvantový svět
mikrosvět

- KVANTOVÉ ÚKAZY**
- kvantování energií
  - vlnové šíření – interference, difrakce ...
  - provázané stavy
  - korelované chování identických částic

Kvantové tečky InAs na GaAs (001)
(STM)

$$a_1 = 6,5 \pm 0,1 \text{ \AA}$$

$$a_2 = 9,0 \pm 0,3 \text{ \AA}$$

$$a_3 = 10,5 \pm 0,2 \text{ \AA}$$

$$\angle(a_1, a_2) = 82,4^\circ \pm 0,7^\circ$$

(d)

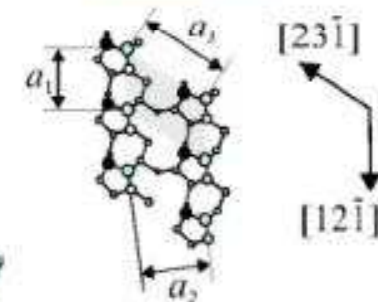
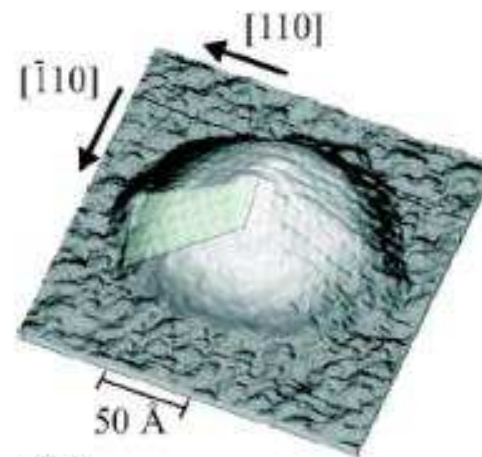
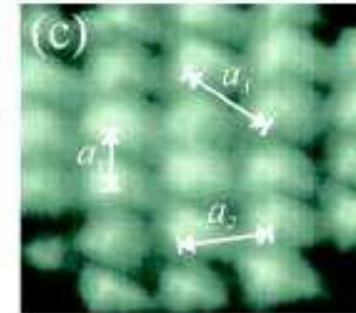
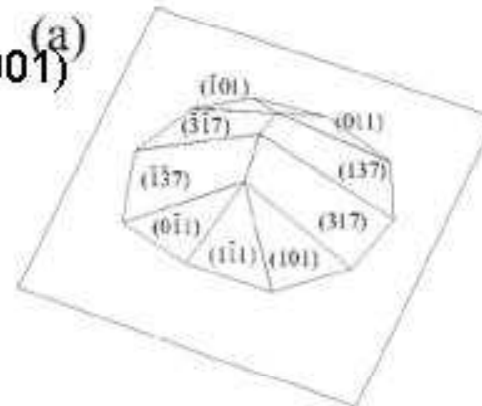
Kvantové tečky

Kvantové tečky InAs na GaAs (001)
(STM)

UMĚLÉ ATOMY
(dimense 0)

průměr tečky 10 nm
průměr atomu 0.3 nm

elektrony jsou v
resonančních
vlnových stavech
s kvantovanou
energií

$$a_1 = 6,5 \pm 0,1 \text{ \AA}$$

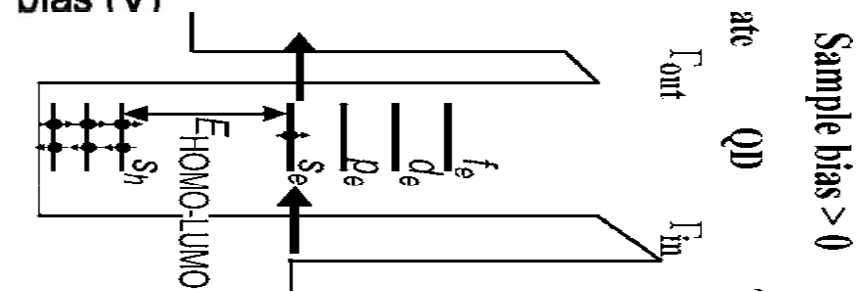
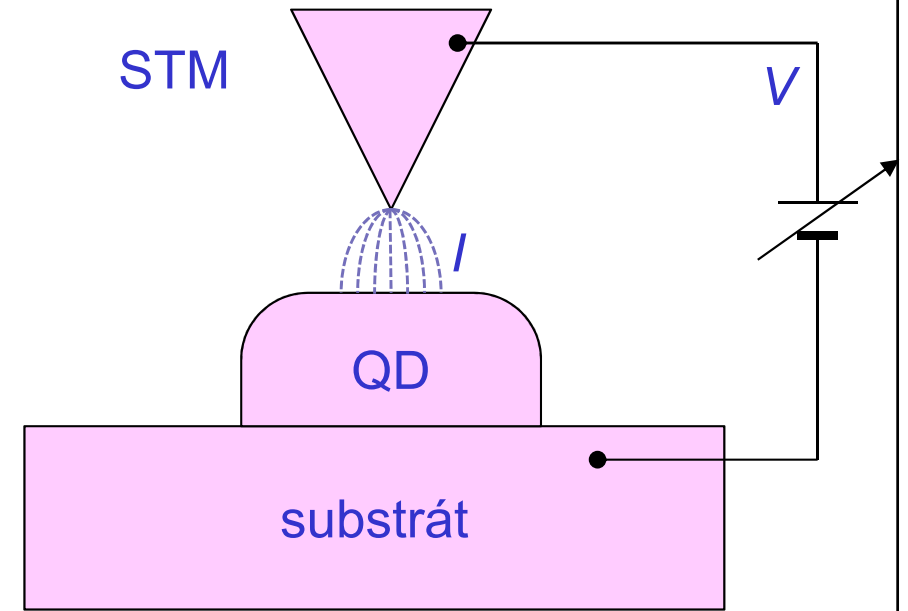
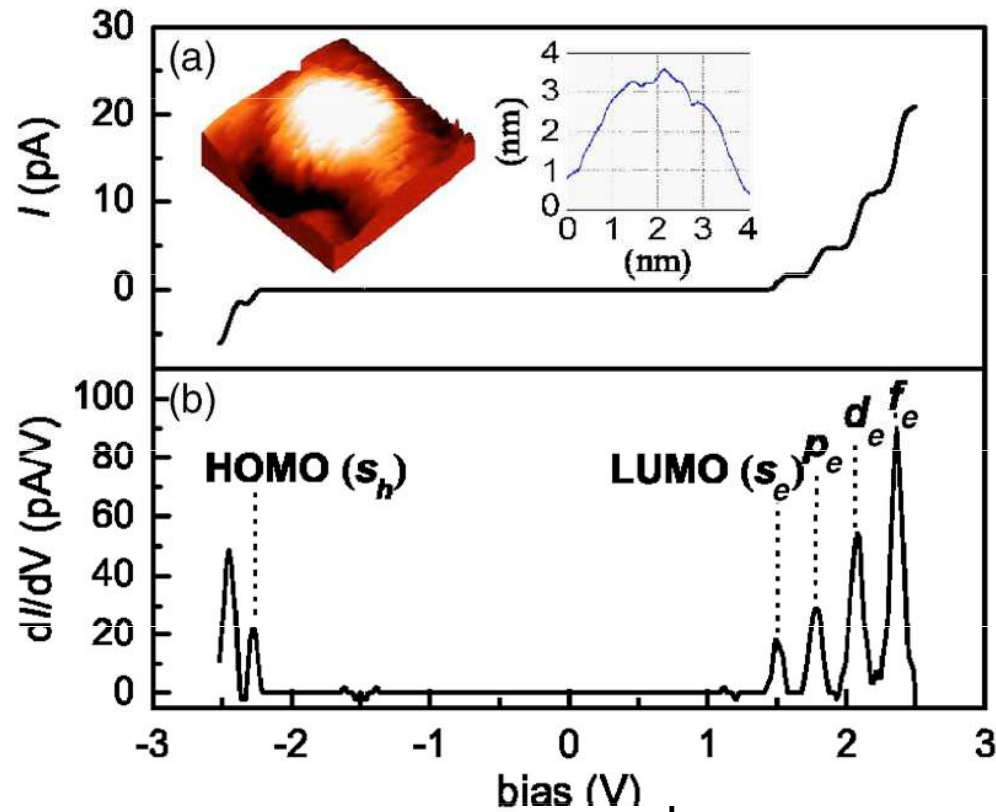
$$a_2 = 9,0 \pm 0,3 \text{ \AA}$$

$$a_3 = 10,5 \pm 0,2 \text{ \AA}$$

$$\angle(a_1, a_2) = 82,4^\circ \pm 0,7^\circ$$

(d)

Kvantová tečka v CdSe

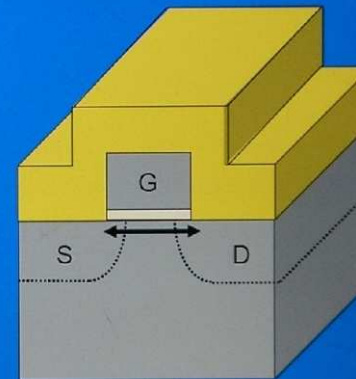
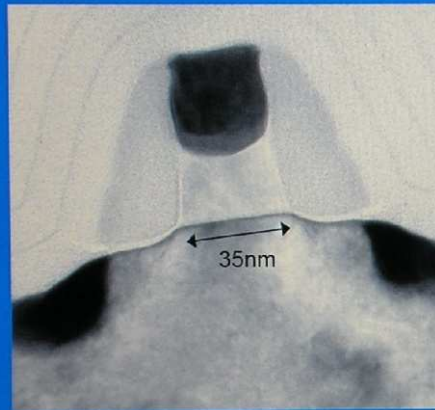
*Rozmazané rozmezí
klasického a kvantového světa*

V MOSFETech i při dnešním stupni
miniaturisace (ULSI) se elektrony řídí
(semi)klasickými zákony pohybu

Technologie 65 nm firmy Intel

NMOS with Enhanced Strain

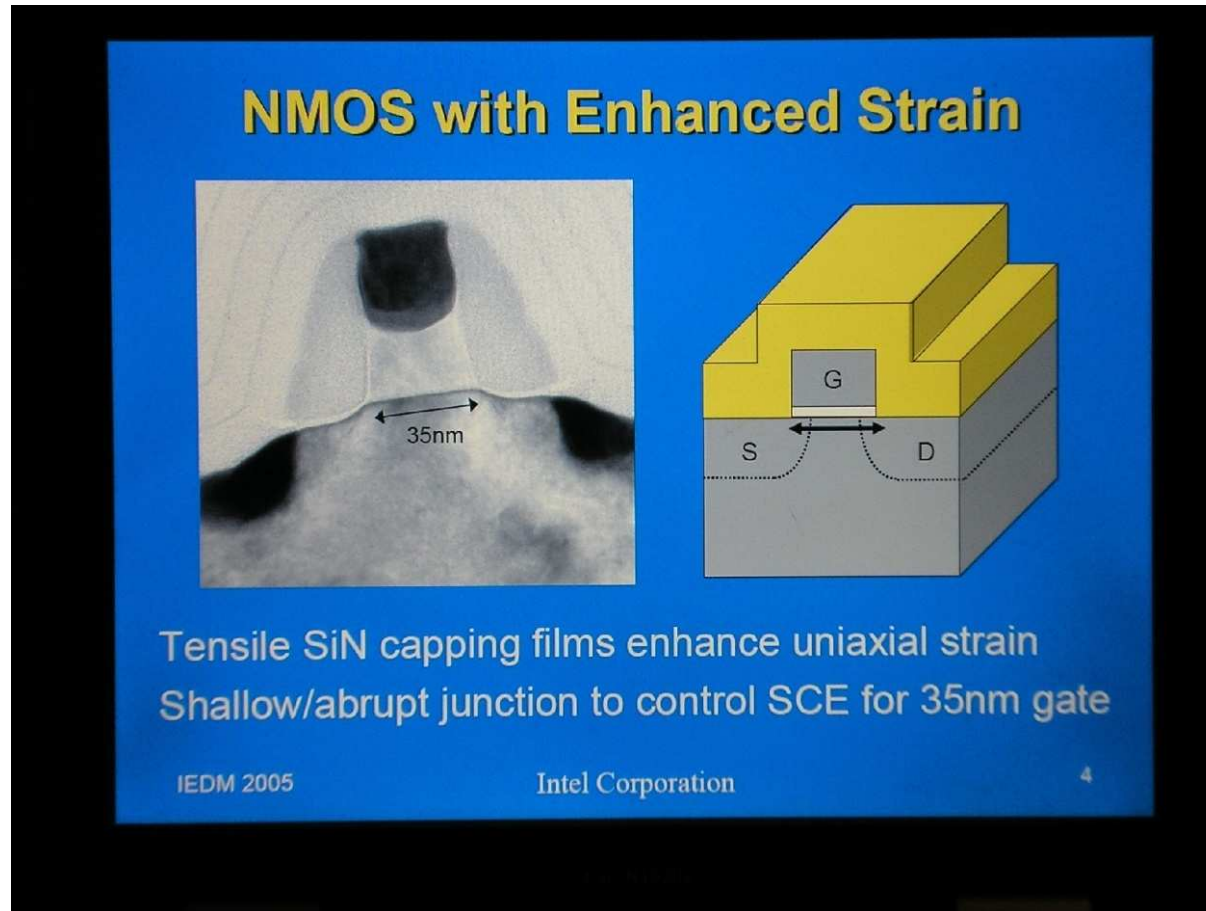
Tensile SiN capping films enhance uniaxial strain
Shallow/abrupt junction to control SCE for 35nm gate

IEDM 2005

Intel Corporation

4

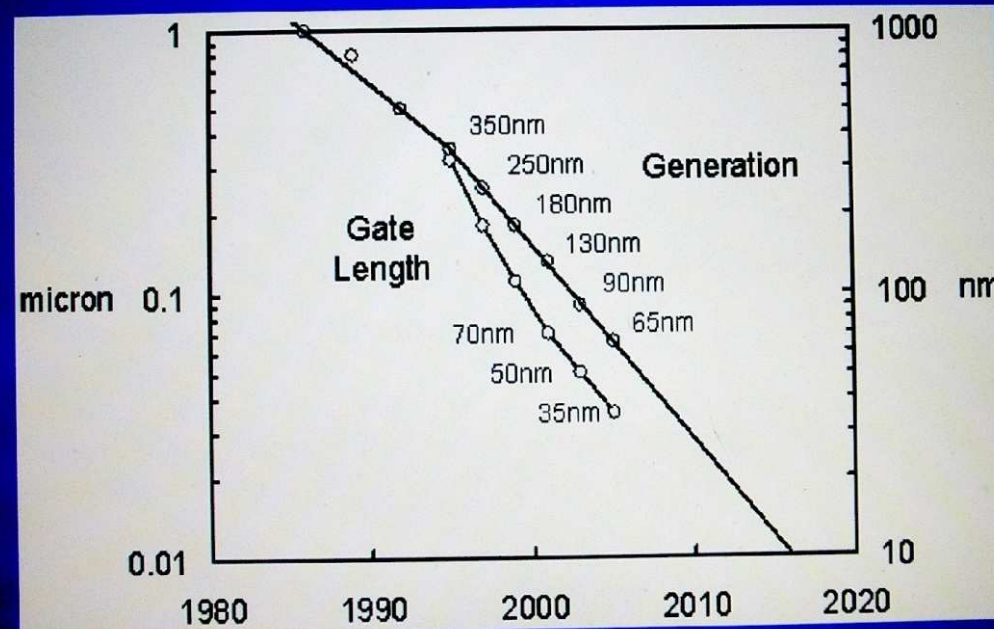
Technologie 65 nm firmy Intel

Elektrony jsou zde jako malé nabitě kuličky, které přenášejí proud

Technologie 65 nm firmy Intel

Logic Transistor Gate Length Trend

65nm continues aggressive gate length scaling

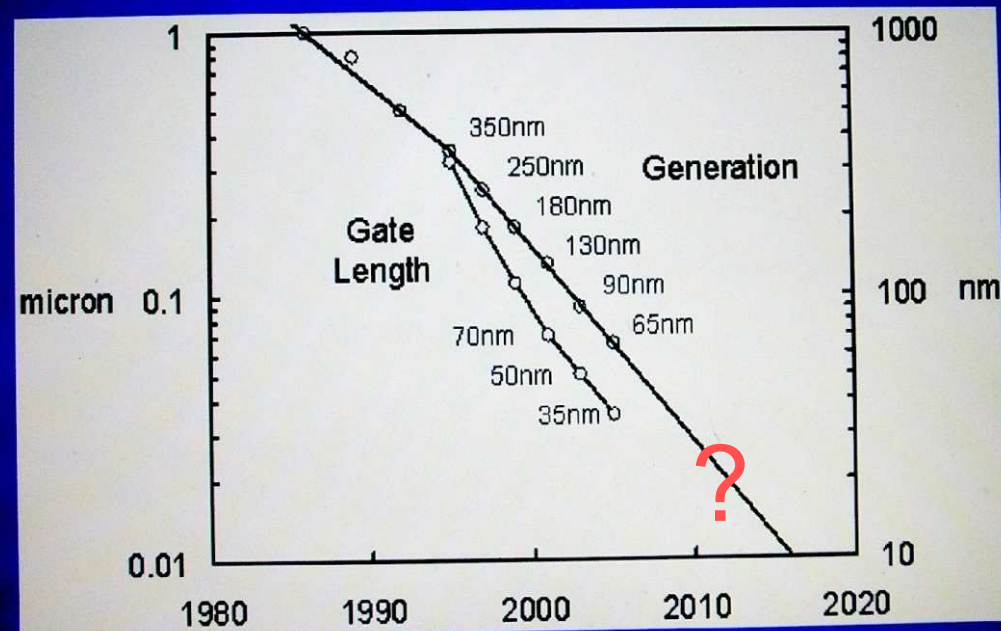
IEDM 2005

Intel Corporation

2

Technologie 65 nm firmy Intel

Logic Transistor Gate Length Trend

65nm continues aggressive gate length scaling

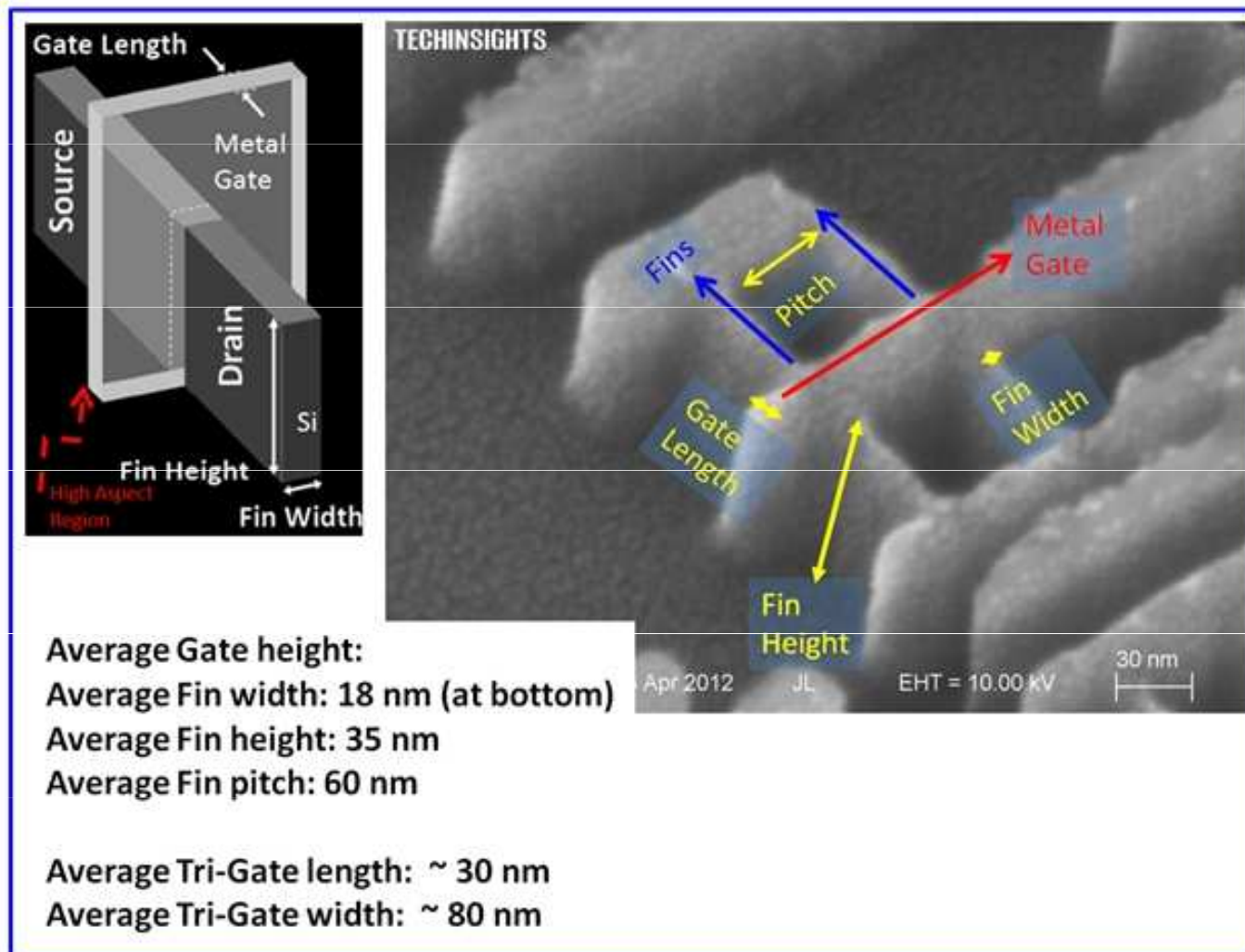
IEDM 2005

Intel Corporation

2

Postupné nenápadné přibližování ke kvantové limitě

Intel 2012: technologie 22 nm (procesor i5 Ivy Bridge)

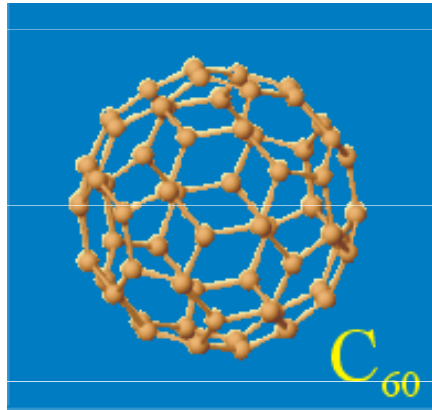
Technologická bariera: príliš krátká gate – prekonána ploutvemi (fins)

Ale elektrony se stále chovají jako nabité kuličky

*Rozmazané rozmezí
klasického a kvantového světa*

**Difrakce velkých molekul:
Téměř klasické objekty, součást sazí
(soot) ... nebezpečný sub- μm prach**

Pokus A. Zeilingera a spol. s difrakcí fullerenu (1999)

← 1 nm →

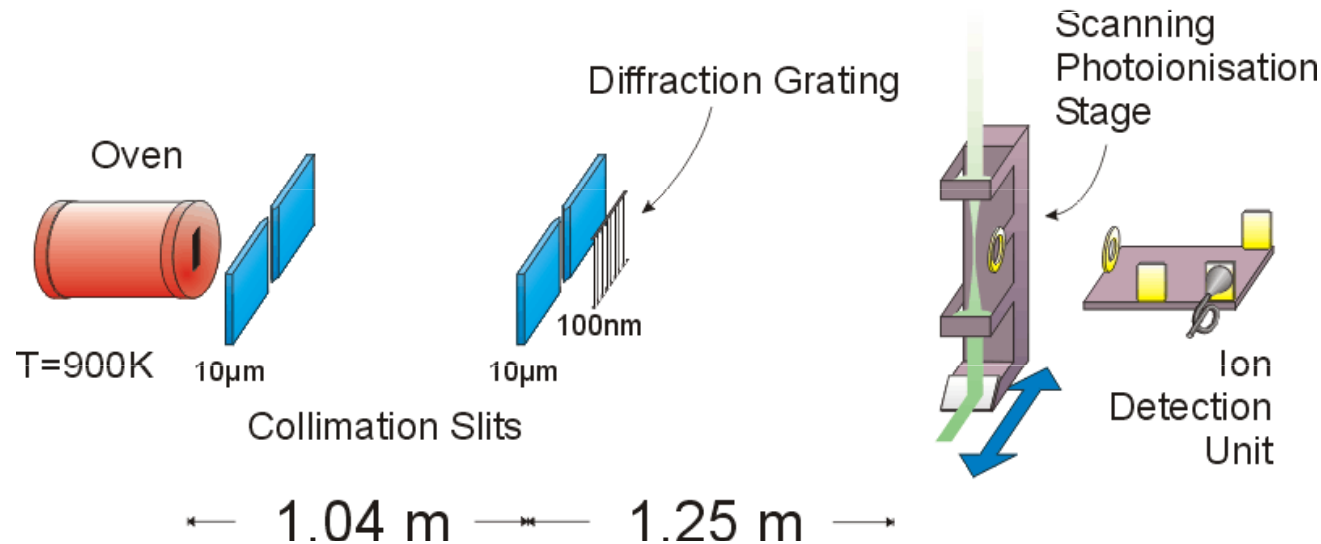
Fulleren C_{60}

$$M = 60 \times 12 = 720$$

$$60 \times 6 = 360 \text{ elektronů}$$

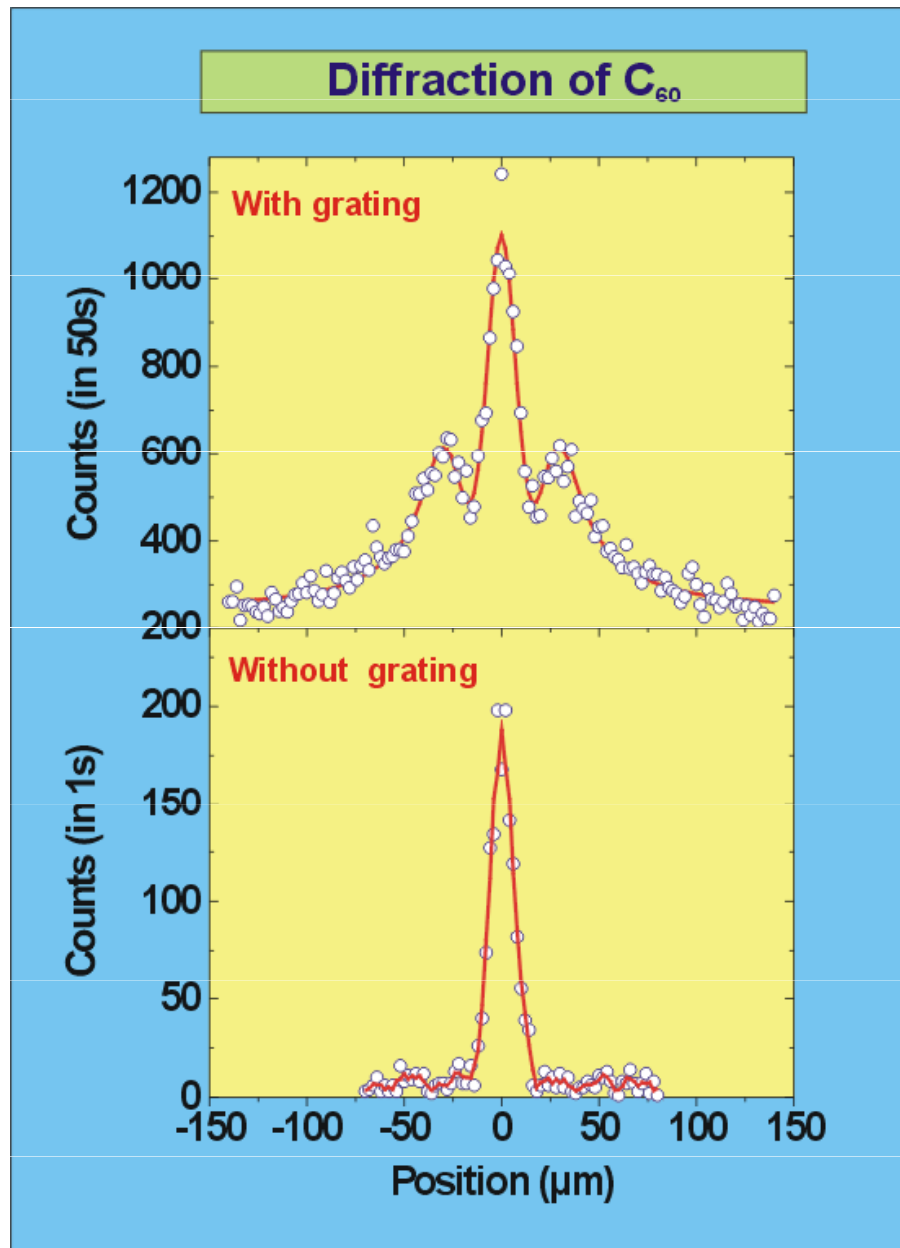
140 molekulárních vibrací

vnitřní energie 6 eV

Pressure $\sim 5 \cdot 10^{-7}$ mbar

Výsledky odpovídají teorii difrakce na mřížce

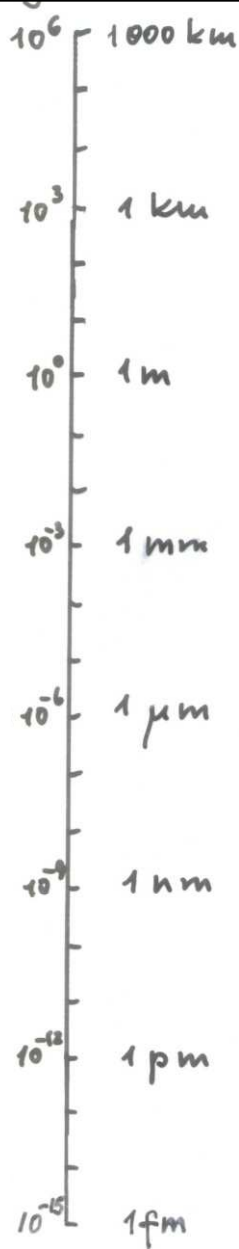
$$\lambda = 2.5 \text{ pm} = \frac{1}{400} \text{ průměr } C_{60}$$

Kvantové objekty a úkazy v makroskopickém světě

**Ještě výrazněji:
makroskopické se nekryje s klasickým,
mikroskopické se nekryje s kvantovým**

Klasický a kvantový svět

KVANTOVÉ OBJEKTY makroskopické

teleportace přes Dunaj

supravodiče, supratekuté helium
BE kondensace v atom. oblacích
kohese a chem. vazba v látkách

meso("nano")skopické

kvantové multivrstvy, kvant. tečky,
vortexové struktury, qubity

mikroskopické

molekuly
atomy a ionty

atomová jádra

subjaderné objekty

klasický

makrosvět

vět

mesosvět

kvantový

mikrosvět

svět

KVANTOVÉ ÚKAZY

- kvantování energií
- vlnové šíření – interference, difrakce ...
- provázané stavy
- korelované chování identických částic

Bose-Einsteinova kondensace atomů v pastech

Obláček atomů (alkalických kovů) za extrémně nízkých teplot přejde do zvláštního stavu – BE kondensátu, ve kterém všechny atomy se pohybují naprosto shodně, koherentně a dohromady vytvoří makroskopickou vlnovou funkci

objeveno 1995

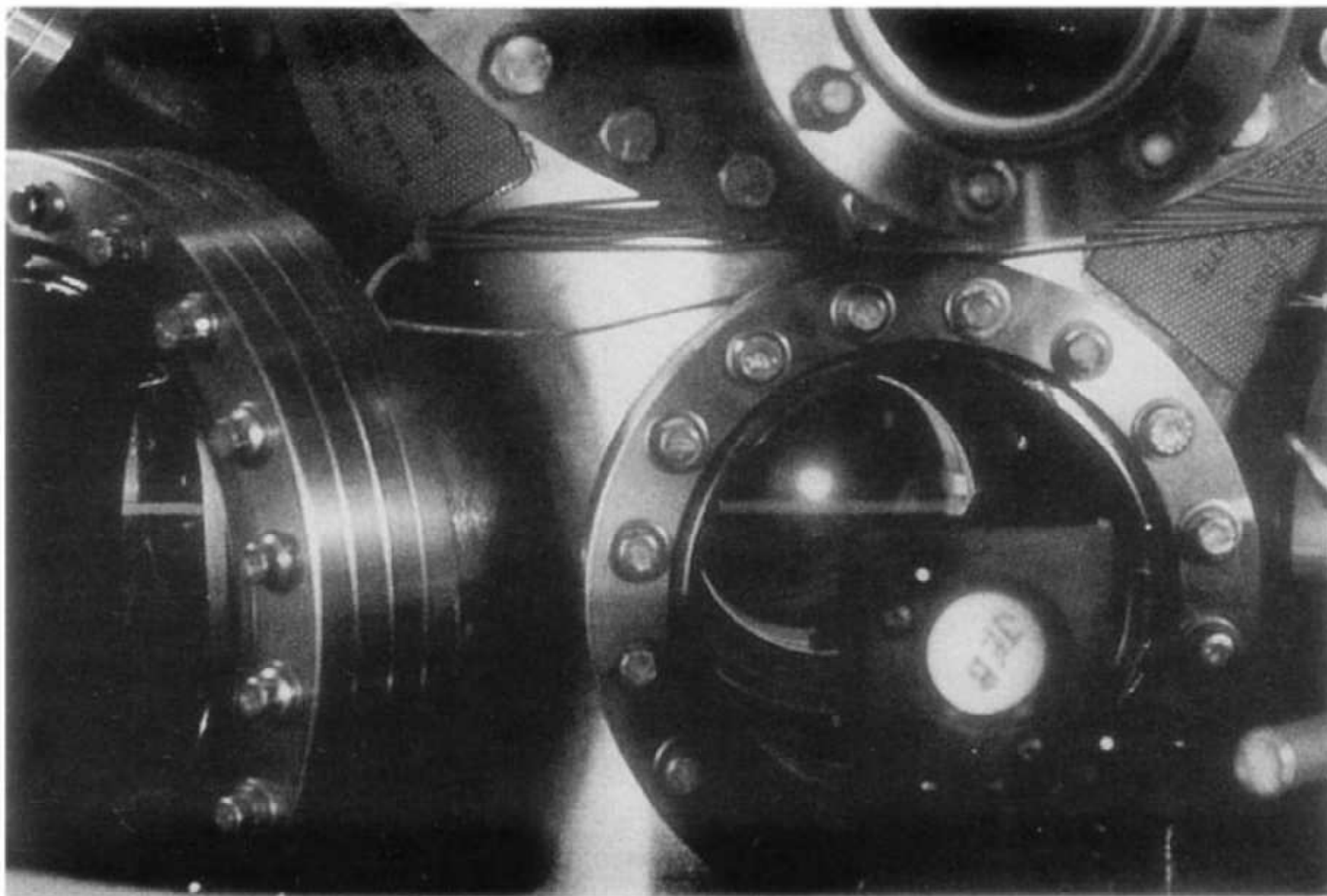
Nobelova cena 2001

Příbuzný jev – supratekutost znám v kapalném heliu od 30tých let

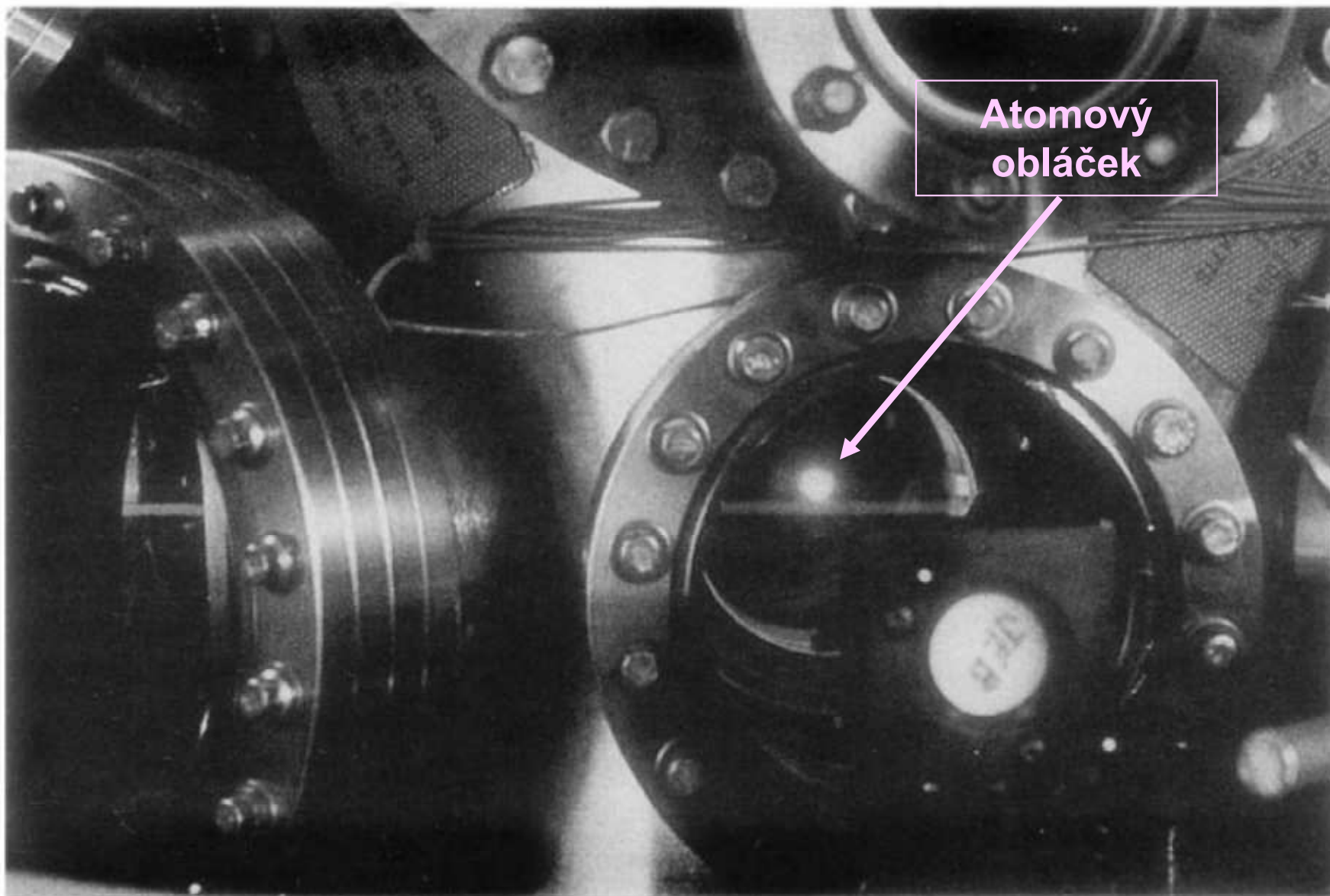
PŘIBLIŽNÉ ÚDAJE KRITICKÝCH TEPLIT

system	M	n	T_c
He liquid	4	2×10^{28}	1.47 K
Na trap	23	2×10^{20}	1.19 μ K
Rb trap	87	2×10^{17}	3.16 nK

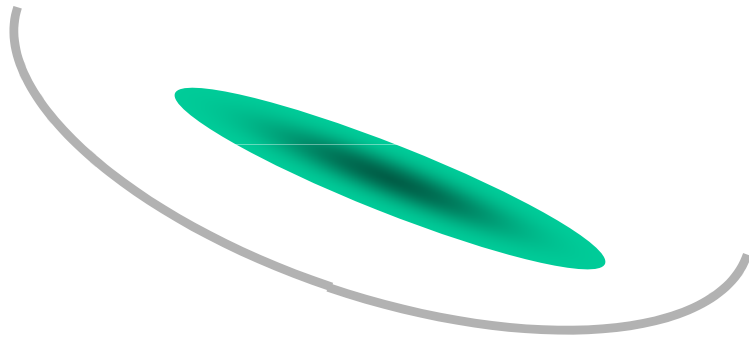
Atomový obláček

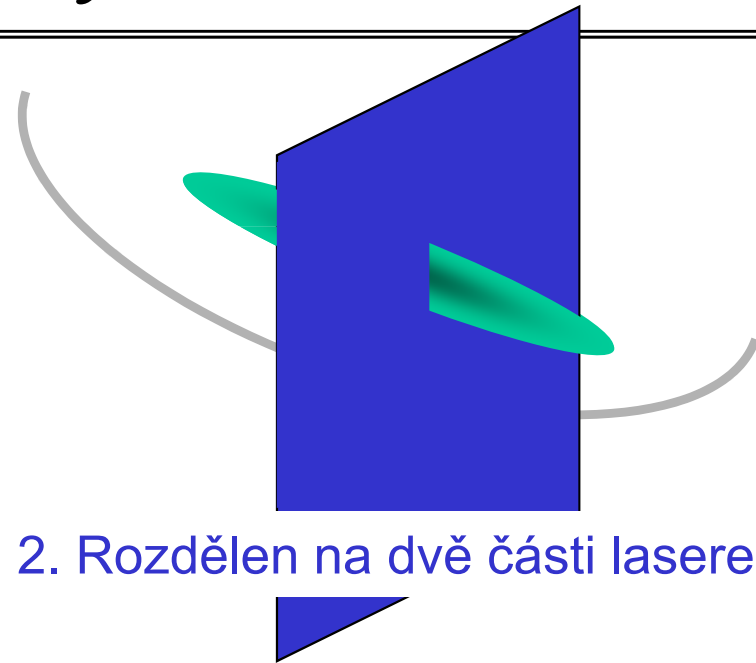
Atomový oblaček

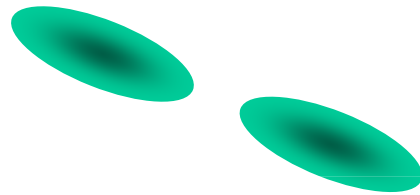
Princip experimentu s interferencí atomů

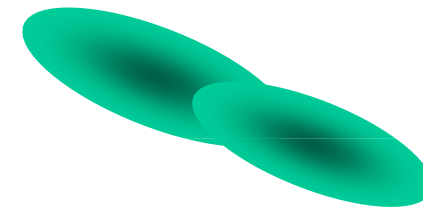
1. Atomový obláček vytvořený v pasti

2. Rozdělen na dvě části laserem

3. Past a laser vypnuty

4. Oba obláčky se roztékají, pronikají navzájem a interferují

Interference atomů BE zkonzensovaných v pastech

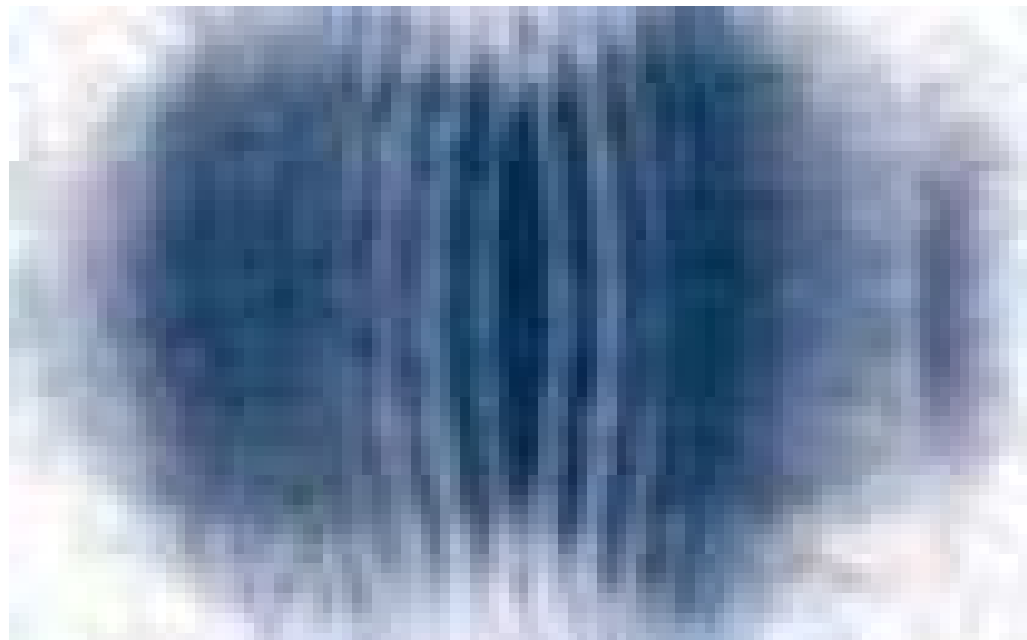
Atomy sodíku vytvářejí makroskopickou vlnovou funkci

Experimentální důkaz:

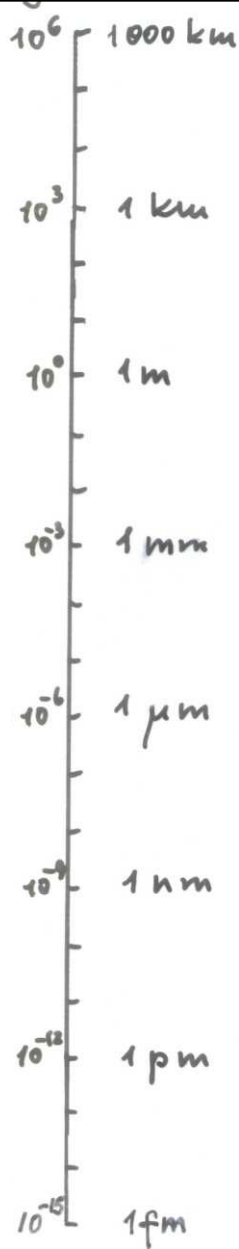
Dvě části obláčku rozdlené a opět se prolínající spolu interferují. Jsou to tedy koherentní (makroskopické) vlny

Vlnová délka v řádu desetin milimetru

experiment ve skupině Ketterle a spol.

Klasický a kvantový svět

KVANTOVÉ OBJEKTY makroskopické

teleportace přes Dunaj

supravodiče, supratekuté helium
BE kondensace v atom. oblacích
kohese a chem. vazba v látkách

meso("nano")skopické

kvantové multivrstvy, kvant. tečky,
vortexové struktury, qubity

mikroskopické

molekuly
atomy a ionty

atomová jádra

subjaderné objekty

klasický svět
makrosvět

mesosvět

kvantový svět
mikrosvět

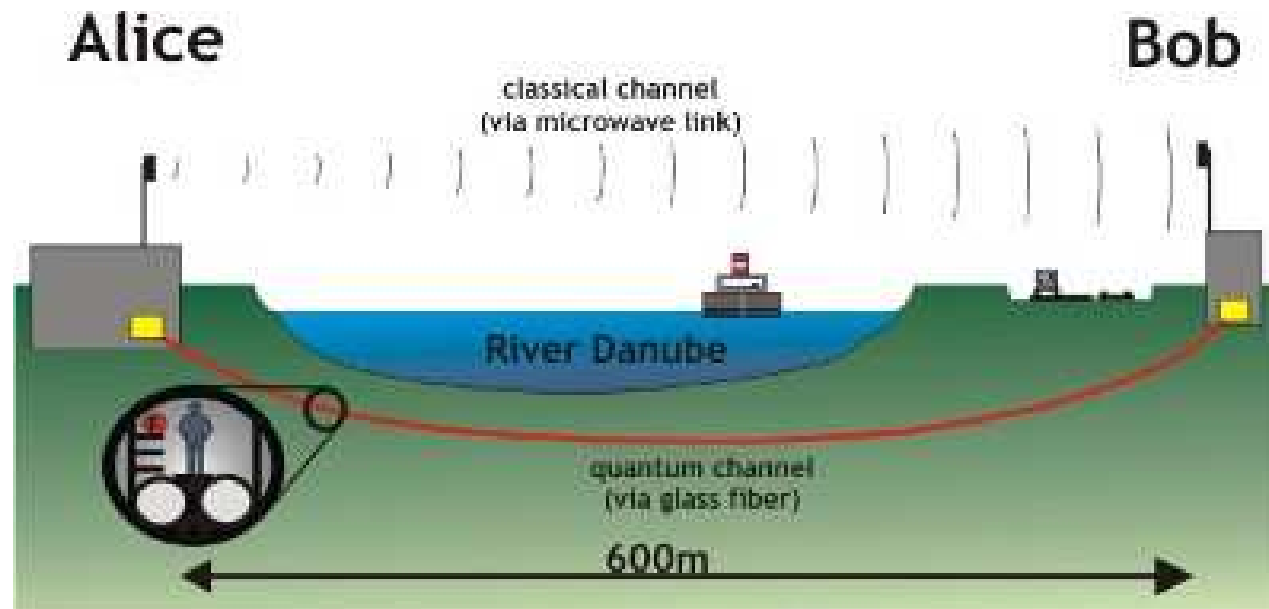
KVANTOVÉ ÚKAZY

- kvantování energií
- vlnové šíření – interference, difrakce ...
- provázané stavy
- korelované chování identických částic

Kvantová teleportace fotonů

Teleportace je založena na provázanosti (entanglement) vzdálených částí kvantového systému

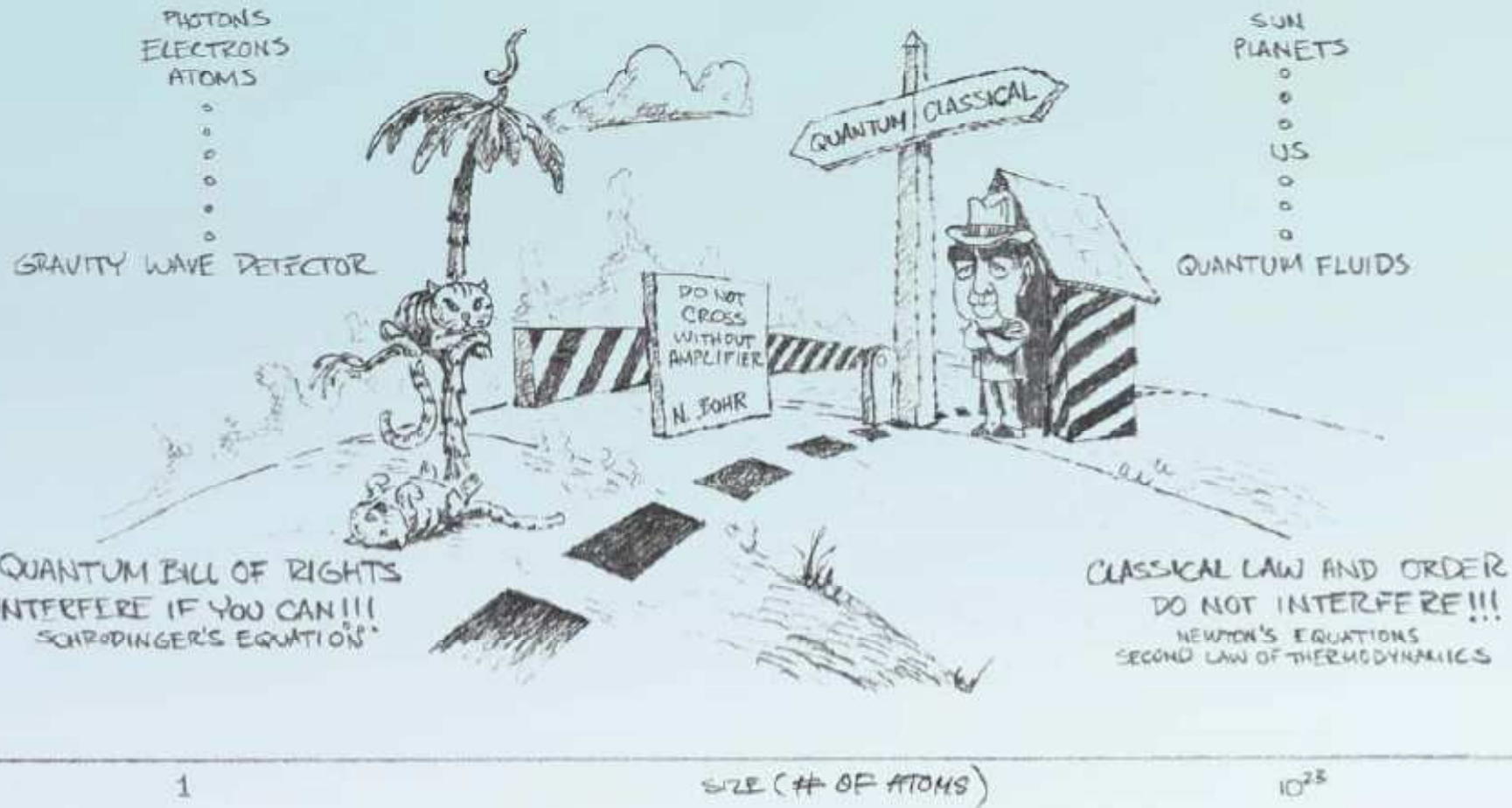

R. Ursin et.al: *Quantum Teleportation link across the Danube*, *Nature* **430**, 849 (2004)

THE BORDER TERRITORY

QUANTUM DOMAIN

CLASSICAL DOMAIN

THE BORDER TERRITORY

QUANTUM DOMAIN

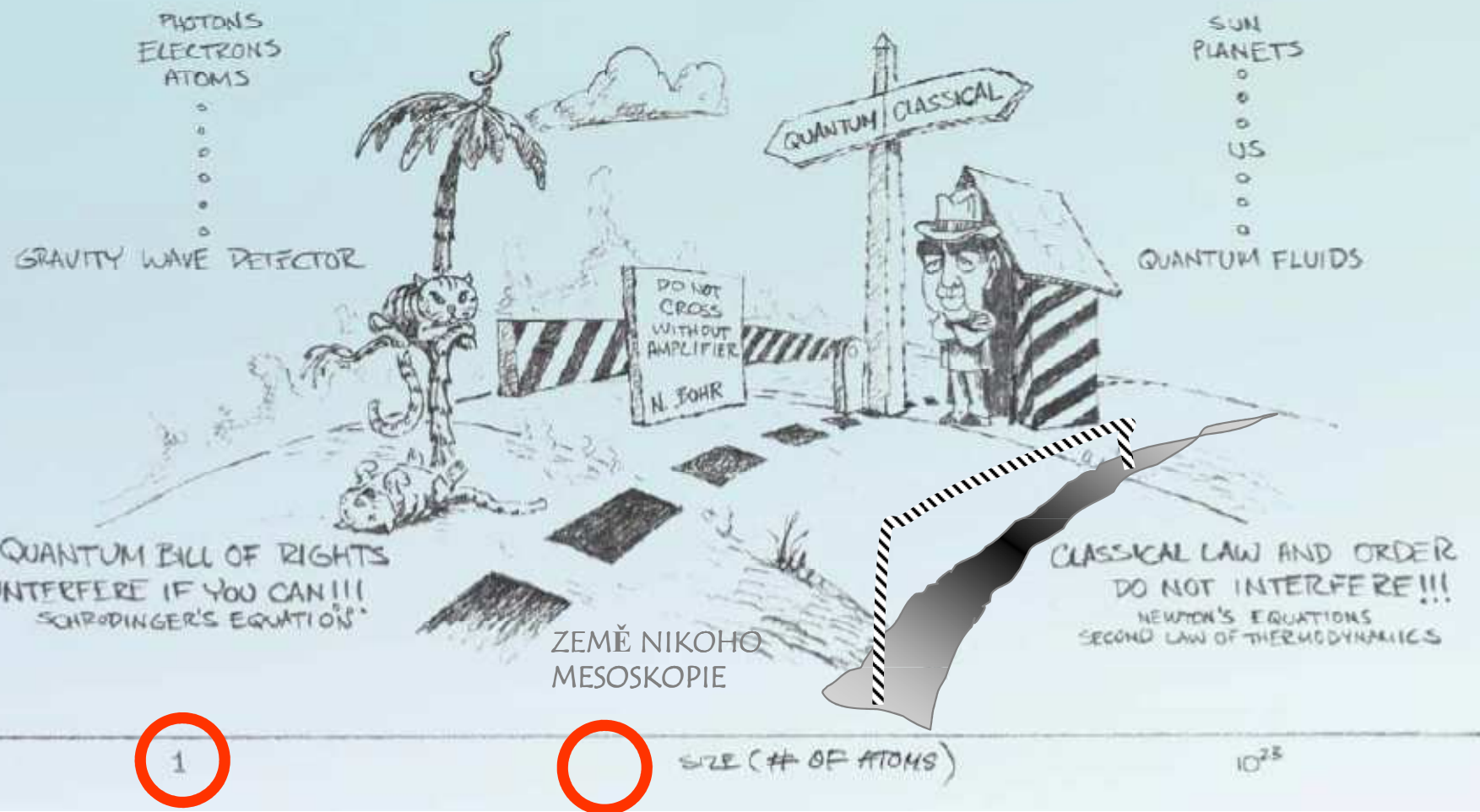
CLASSICAL DOMAIN

THE BORDER TERRITORY

QUANTUM DOMAIN

CLASSICAL DOMAIN

1

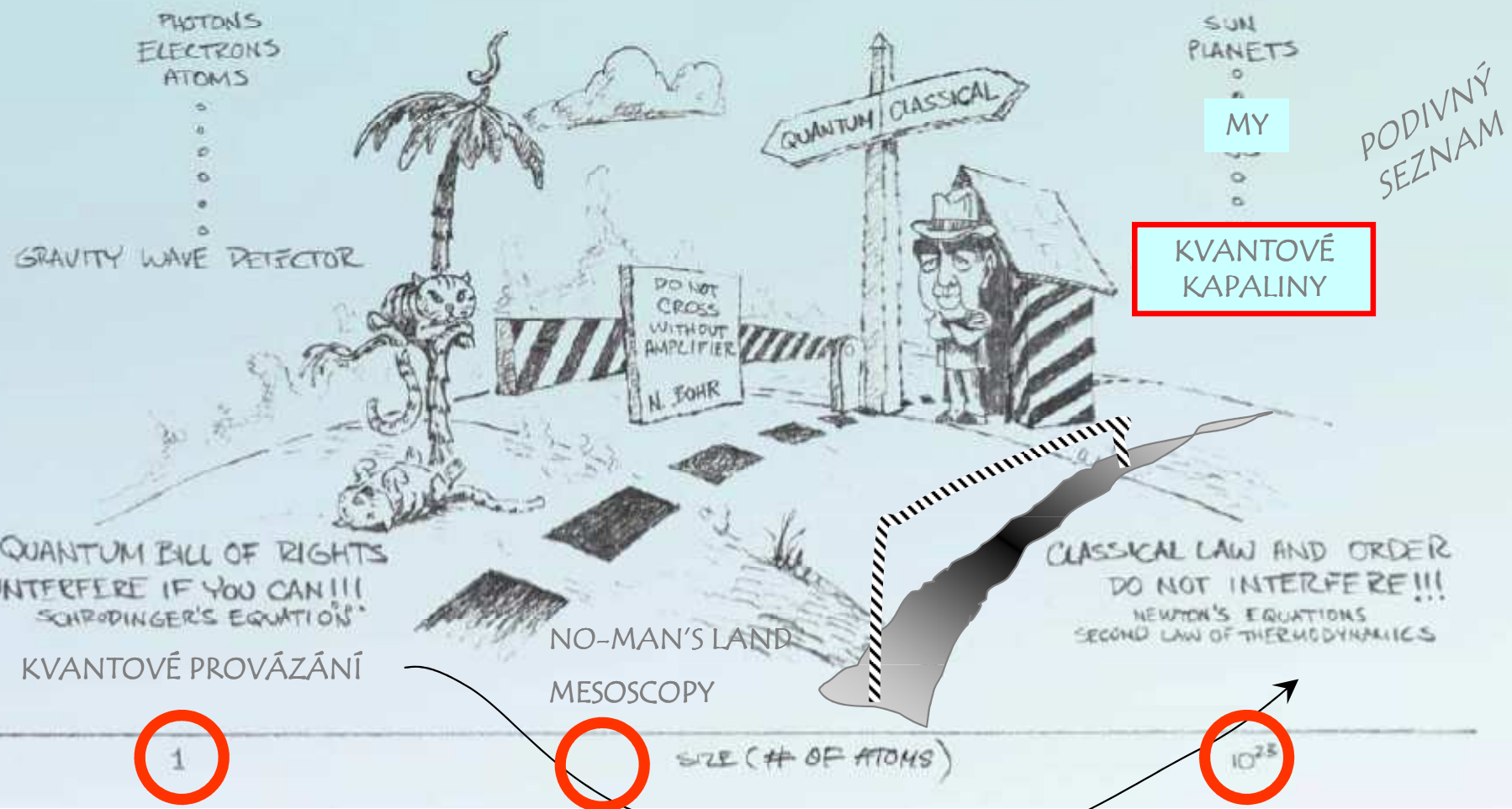
SIZE (# OF ATOMS)

10^{23}

THE BORDER TERRITORY

QUANTUM DOMAIN

CLASSICAL DOMAIN

1

10^{23}

Planckova konstanta

Samotná velikost objektů není tedy rozhodující pro jejich kvantové chování.

Obecné kritérium je spíše, jak důležitá je pro daný problém Planckova konstanta.

Planckova konstanta

$$\hbar \approx 1,05 \times 10^{-34} \text{ Js}$$

Planckova konstanta

$$\hbar \approx 1,05 \times 10^{-34} \text{ Js}$$

- hodně malé číslo
- rozměr energie $\times$ čas=akce=délka $\times$ hybnost=moment hybnosti
- Planck původně zavedl $h = 2\pi\hbar$

Planckova konstanta

$$\hbar \approx 1,05 \times 10^{-34} \text{ Js}$$

$$1,05457168(18) \times 10^{-34} \text{ Js}$$

CODATA recomm. value

- hodně malé číslo
- rozměr energie $\times$ čas=akce=délka $\times$ hybnost=moment hybnosti
- Planck původně zavedl $h = 2\pi\hbar$
- dnes již známo s velkou přesností

Planckova konstanta

$$\hbar \approx 1,05 \times 10^{-34} \text{ Js}$$

$$1,05457168(18) \times 10^{-34} \text{ Js}$$

CODATA recomm. value

- hodně malé číslo
- rozměr energie $\times$ čas=akce=délka $\times$ hybnost=moment hybnosti
- Planck původně zavedl $h = 2\pi\hbar$
- dnes již známo s velkou přesností

Více rolí Planckovy konstanty

1. V základních rovnicích $[x, p] = i\hbar$ $i\hbar\partial_t\psi = H\psi$

Planckova konstanta

$$\hbar \approx 1,05 \times 10^{-34} \text{ Js}$$

$$1,05457168(18) \times 10^{-34} \text{ Js}$$

CODATA recomm. value

- hodně malé číslo
- rozměr energie $\times$ čas=akce=délka $\times$ hybnost=moment hybnosti
- Planck původně zavedl $h = 2\pi\hbar$
- dnes již známo s velkou přesností

Více rolí Planckovy konstanty

1. V základních rovnicích $[x, p] = i\hbar$ $i\hbar\partial_t\psi = H\psi$
2. Jako převodní koeficient $E = \hbar\omega = h\nu$ Planckův vztah

Planckova konstanta

$$\hbar \approx 1,05 \times 10^{-34} \text{ Js}$$

$$1,05457168(18) \times 10^{-34} \text{ Js}$$

CODATA recomm. value

- hodně malé číslo
- rozměr energie $\times$ čas=akce=délka $\times$ hybnost=moment hybnosti
- Planck původně zavedl $h = 2\pi\hbar$
- dnes již známo s velkou přesností

Více rolí Planckovy konstanty

1. V základních rovnicích $[x, p] = i\hbar$ $i\hbar\partial_t\psi = H\psi$

2. Jako převodní koeficient $E = \hbar\omega = h\nu$

Planckův vztah

3. Jako charakteristická mezní veličina $\Delta x \cdot \Delta p \geq \hbar$

relace neurčitosti

Planckova konstanta

$$\hbar \approx 1,05 \times 10^{-34} \text{ Js}$$

$$1,05457168(18) \times 10^{-34} \text{ Js}$$

CODATA recomm. value

- hodně malé číslo
- rozměr energie $\times$ čas=akce=délka $\times$ hybnost=moment hybnosti
- Planck původně zavedl $h = 2\pi\hbar$
- dnes již známo s velkou přesností

Více rolí Planckovy konstanty

DNES NE

- ~~1. V základních rovnicích~~ $[x, p] = i\hbar$ $i\hbar\partial_t\psi = H\psi$
2. Jako převodní koeficient $E = \hbar\omega = h\nu$ Planckův vztah
3. Jako charakteristická mezní veličina $\Delta x \cdot \Delta p \geq \hbar$ relace neurčitosti

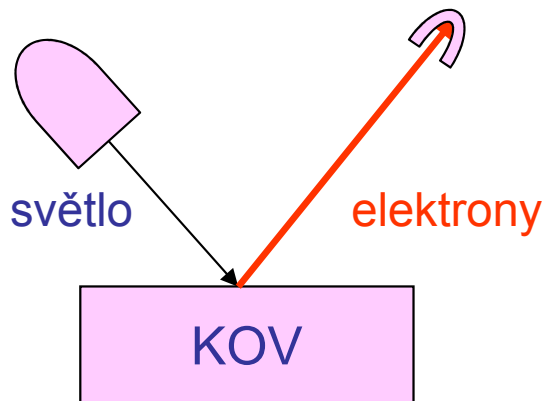
2. Planckova konstanta jako převodní koeficient

$$E = \hbar\omega = h\nu \quad \text{Planckův vztah}$$

Překlad mezi jazyky dvou teorií ... most C $\leftrightarrow$ Q

„Světlo o frekvenci ν je tvořeno fotony o energii E “

Tak uvažoval Einstein při vysvětlení **fotoefektu**

elektrony vyletují jen pro $\nu > \nu_0$

Důvod: $h\nu_0 \equiv W$ je **výstupní práce elektronu**

foton musí mít energii větší, aby ho vyrval.

Einstein 1905 ... NP 1921

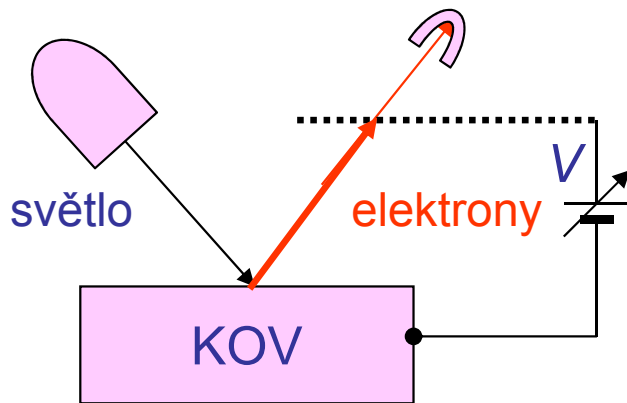
2. Planckova konstanta jako převodní koeficient

$$E = \hbar\omega = h\nu \quad \text{Planckův vztah}$$

Překlad mezi jazyky dvou teorií ... most C $\leftrightarrow$ Q

„Světlo o frekvenci ν je tvořeno fotony o energii E “

Tak uvažoval Einstein při vysvětlení **fotoefektu**

elektrony vyletují jen pro $\nu > \nu_0$

Důvod: $h\nu_0 \equiv W$ je **výstupní práce elektronu**

foton musí mít energii větší, aby ho vyrval.

Einstein 1905 ... NP 1921

Experiment zejména Lenard .... NP 1905

Určení energie elektronu ... brzdný potenciál

$$E_{\text{kin}} = h\nu - W = e \cdot V$$

elektronvolt

Odbočka: děsivé hodnoty a šikovní jednotky

Uvažme, že

$$m_e = 9.11 \times 10^{-31} \text{ kg}$$

$$e = 1.60 \times 10^{-19} \text{ C}$$

$$\hbar = 1.05 \times 10^{-34} \text{ Js}$$

Je rozumné si zavést jednotky atomistice přiměřené.
Např. (v rámci zákonné soustavy SI)

nm, eV, fs

1 eV je energie, kterou elementární náboj získá při
průchodu potenciálním rozdílem 1 V,

$$1 \text{ eV} = 1.60 \times 10^{-19} \text{ J}$$

Pak vyjde neobyčejně šikovně

$$\hbar = 0.66 \text{ eVfs}$$

$$m_e = 5.7 \text{ eVfs}^2 \text{nm}^{-2}$$

Odbočka: děsivé hodnoty a šikovní jednotky

Uvažme, že

$$m_e = 9.11 \times 10^{-31} \text{ kg}$$

$$e = 1.60 \times 10^{-19} \text{ C}$$

$$\hbar = 1.05 \times 10^{-34} \text{ Js}$$

Je rozumné si zavést jednotky atomistice přiměřené.
Např. (v rámci zákonné soustavy SI)

nm, eV, fs

1 eV je energie, kterou elementární náboj získá při
průchodu potenciálním rozdílem 1 V,

$$1 \text{ eV} = 1.60 \times 10^{-19} \text{ J}$$

Pak vyjde neobyčejně šikovně

$$\hbar = 0.66 \text{ eVfs}$$

$$m_e = 5.7 \text{ eVfs}^2 \text{nm}^{-2}$$

Ještě lepší je přejít k **přirozeným jednotkám**

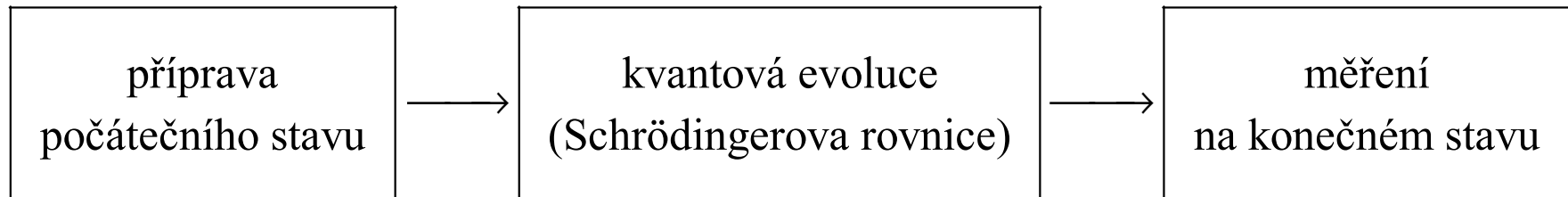
$$m_e = e = \hbar = 1 \quad \dots \text{ za chvíli}$$

3. Planckova konstanta jako hraniční hodnota

$$\Delta x \cdot \Delta p \geq \hbar \quad \text{relace neurčitosti}$$

Matematické vyjádření Heisenbergova principu

KVANTOVÝ EXPERIMENT

opakované měření souřadnice $\rightarrow x_\ell \rightarrow \frac{1}{N} \sum x_\ell \rightarrow \langle x \rangle$ střední hodnota
 $(\Delta x)^2 = \langle (x - \langle x \rangle)^2 \rangle$ neurčitost

opakované měření hybnosti $\rightarrow p_\ell \rightarrow \frac{1}{N} \sum p_\ell \rightarrow \langle p \rangle$ střední hodnota
 $(\Delta p)^2 = \langle (p - \langle p \rangle)^2 \rangle$ neurčitost

$$\Delta x \cdot \Delta p \geq \frac{1}{2} \hbar$$

Relace neurčitosti -- aplikace

$$\Delta x \cdot \Delta p \geq \hbar \quad \text{relace neurčitosti}$$

Propojíme prostorovou rozlehlost L a energii E vázaného stavu částice o hmotnosti m ... *kriterium ultrakvantového režimu*

1. krok kinetická energie částice ve vázaném stavu (v potenciál. jámě)

$$mE_{\text{kin}} \approx (\Delta p)^2$$

energie kvant. fluktuací

2. krok odhad z relace neurčitosti

$$\Delta p \approx \frac{\hbar}{\Delta x} \approx \frac{\hbar}{L}$$

~ příznak ultrakvantového stavu

3. krok kinetická a celková energie stejného řádu

$$m \cdot E \cdot L^2 \approx \hbar^2$$

Platí pro coulombickou interakci:
⇒ Stabilita atomů a hmoty vůbec

Relace neurčitosti -- aplikace

$$\Delta x \cdot \Delta p \geq \hbar \quad \text{relace neurčitosti}$$

Propojíme prostorovou rozlehlost L a energii E vázaného stavu částice o hmotnosti m ... *kriterium superkvantového režimu*

1. krok kinetická energie částice ve vázaném stavu (v potenciál. jámě)

$$mE_{\text{kin}} \approx (\Delta p)^2$$

2. krok odhad z relace neurčitosti

$$\Delta p \approx \frac{\hbar}{\Delta x} \approx \frac{\hbar}{L}$$

3. krok kinetická a celková energie stejného řádu

$$m \cdot E \cdot L^2 \approx \hbar^2$$

zkusíme pro atomy

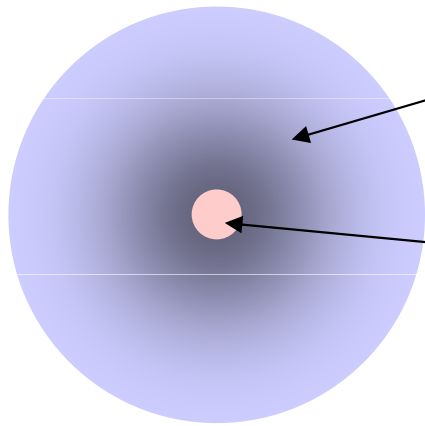
Velikost atomů

Jaké jsou empirické údaje o velikosti atomů

Jaké jsou teoretické důvody pro tyto údaje

Test pomocí relací neurčitosti

Opakování o atomech

OBAL
Z elektronů

JÁDRO
Z protonů
N=A-Z neutronů

atom ${}^A_Z X$

náboj jádra

$$Q = Z |e|$$

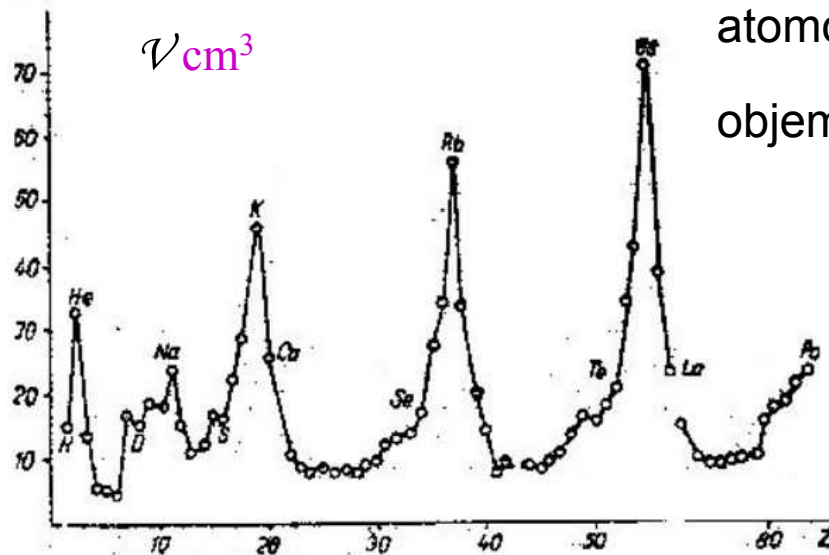
hmotnost atomu

$$M \sim A \text{ u}$$

poloměr jádra

$$R = r_0 A^{1/3}$$

$$r_0 = 1,2 \times 10^{-15} \text{ m}$$

atomový objem = rel. at. hmotnost $\text{g} / 10^3 \times$ hustota

objem na atom = atomový objem / Avogadr. číslo

$$V = 10^{-3} M / \rho$$

$$r = \left(\frac{3}{4\pi} \times V / N_A \right)^{1/3}$$

... odhad z empirických dat

Obr. 4. Závislost atomového objemu na atomovém čísle

Odhad ionizační energie atomu z relace neurčitosti

$$m \cdot E \cdot L^2 \approx \hbar^2 \quad \text{obecný vztah}$$

$$m_e \cdot I \cdot r^2 \approx \hbar^2 \quad \text{odhad ionizačního potenciálu}$$

použijeme našich jednotek nm, eV, fs

$$\frac{\hbar^2}{m_e} = \frac{0,66^2}{5,7} \approx 0.076$$

Empirické poloměry atomů mají hodnoty v řádu 0,1 nm (1Å)

Energie valenčních elektronů v atomech pak vycházejí v řádu eV

Odhad ionizační energie atomu z relace neurčitosti

$$m \cdot E \cdot L^2 \approx \hbar^2 \quad \text{obecný vztah}$$

$$m_e \cdot I \cdot r^2 \approx \hbar^2 \quad \text{odhad ionizačního potenciálu}$$

použijeme našich jednotek nm, eV, fs

$$\frac{\hbar^2}{m_e} = \frac{0,66^2}{5,7} \approx 0.076$$

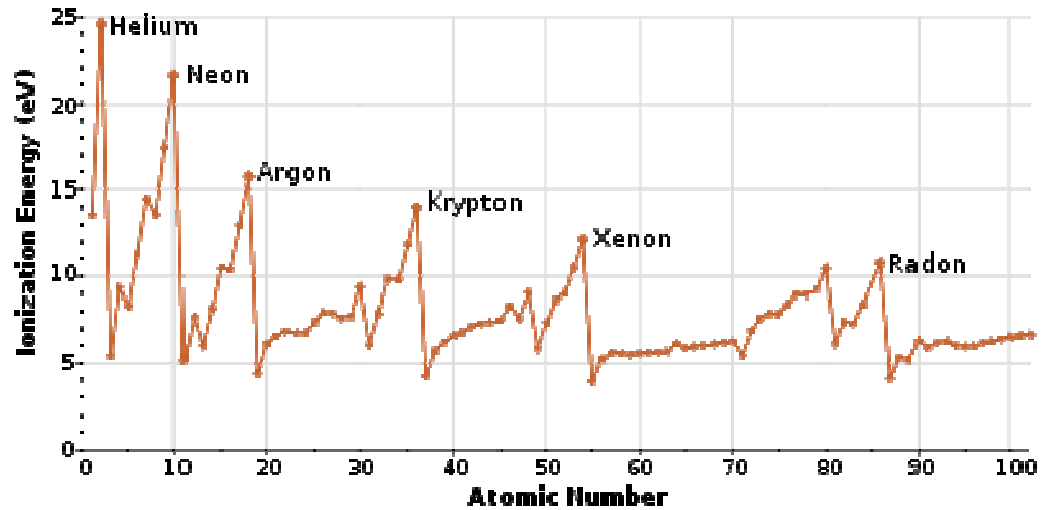
Empirické poloměry atomů mají hodnoty v řádu 0,1 nm (1Å)

Energie valenčních elektronů v atomech pak vycházejí v řádu eV

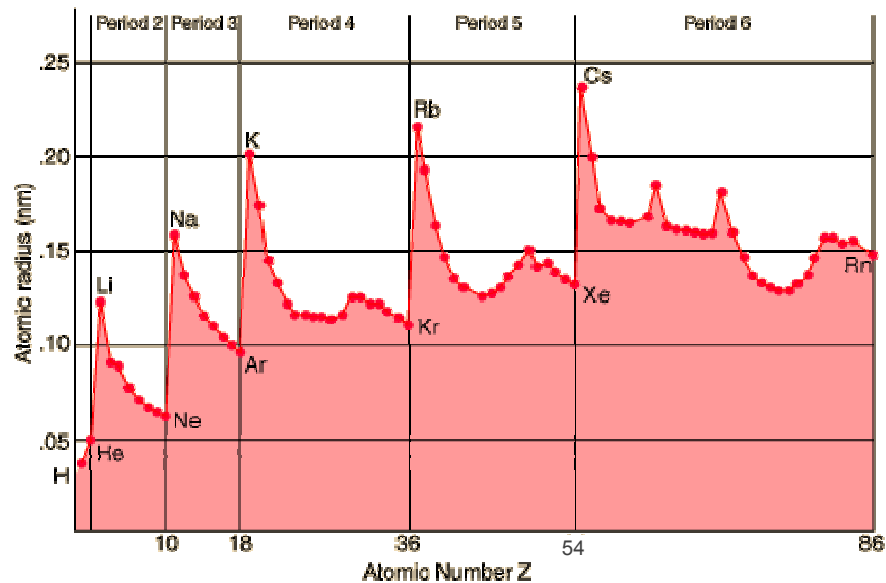
v tabulkách lze ověřit, že je to
správný odhad

Ionizační energie a poloměry prvků

$$I \approx \frac{\hbar^2}{m_e r^2} \approx \frac{0.076}{r^2}$$

*Planckova konstanta jako součást
teoretického aparátu kvantové teorie*

Jako příklad použijeme původní Bohrovy teorie
atomu vodíku.

Ta je teoreticky překonaná, ale všichni ji známe a
vykazuje charakteristickou strukturu, nad kterou se
zamyslíme

Z Bohrovy práce o atomu vodíku

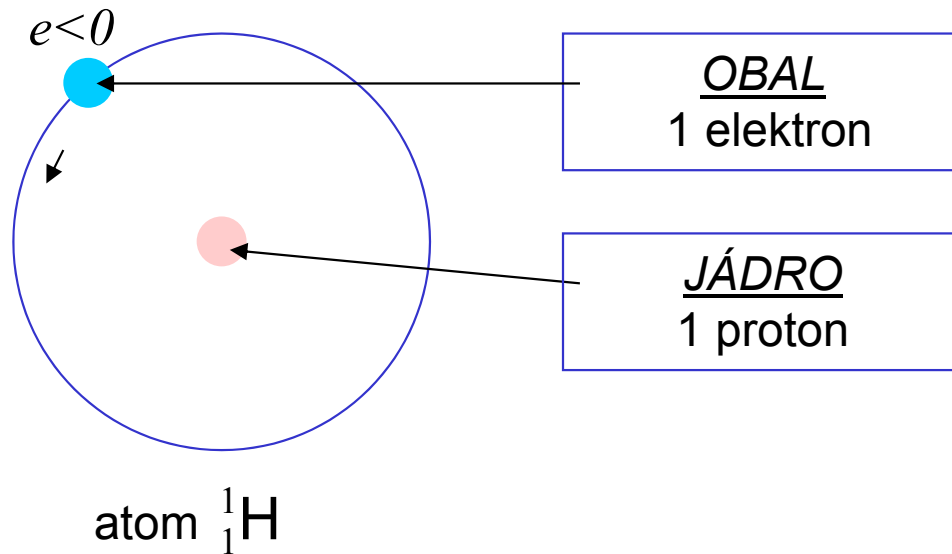
N. Bohr, Philos. Mag. **26**, 1

1913

On the Constitution of Atoms and Molecules

N. Bohr,
Dr. phil. Copenhagen
(Received July 1913)

Semiklasický popis atomu vodíku podle Bohra

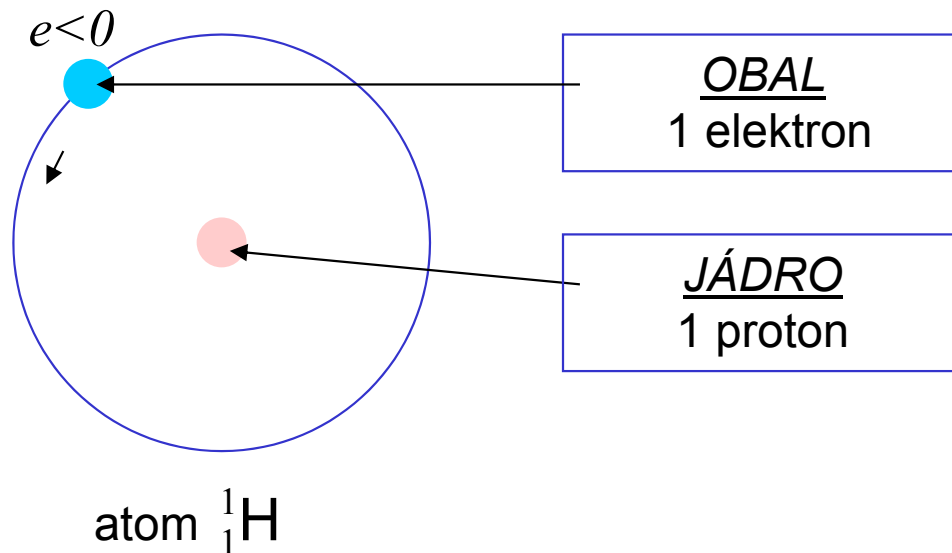
náboj jádra	$Q = e $
hmotnost atomu	$M \sim u \gg m_e$
poloměr jádra	$R = r_0 \ll r$
	$r_0 = 1,2 \times 10^{-15} \text{ m}$

- Elektron obíhá rychlostí v kolem nehybného jádra. Má hybnost $p = m_e v$, moment hybnosti $m_e v r$, odstředivá síla je $m_e v^2/r$ ... všechno klasické
- Přitahován je coulombickou silou

$$\frac{e^2}{4\pi\epsilon_0} \cdot \frac{1}{r^2} \equiv \frac{e'^2}{r^2}$$

- Připojeno je kvantování, prostřednictvím *kvanta akce*, Planckovy konstanty $\hbar$.
- Veličina ke kvantování vhodná má rozměr akce. To je právě moment hybnosti.

Semiklasický popis atomu vodíku podle Bohra

náboj jádra	$Q = e $
hmotnost atomu	$M \sim u \gg m_e$
poloměr jádra	$R = r_0 \ll r$
	$r_0 = 1,2 \times 10^{-15} \text{ m}$

- Elektron obíhá rychlostí v kolem nehybného jádra. Má hybnost $p = m_e v$, moment hybnosti $m_e v r$, odstředivá síla je $m_e v^2/r$ ... všechno klasické
- Přitahován je coulombickou silou

$$\frac{e^2}{4\pi\epsilon_0} \cdot \frac{1}{r^2} \equiv \frac{e'^2}{r^2}$$

- Připojeno je kvantování, prostřednictvím kvanta akce, Planckovy konstanty $\hbar$.
- Veličina ke kvantování vhodná má rozměr akce. To je právě moment hybnosti.

Bohrova teorie vodíku

- Dvě podmínky pro Bohrov poloměr a Hartreeho energii

odstř. síla = dostř. síla

$$\frac{m_e v^2}{r} = \frac{e'^2}{r^2}$$

Klasická podmínka

kvantování momentu hybnosti

$$m_e r v = k \cdot \hbar, \quad k = 1, 2, \dots$$

Kvantová podmínka

- Výsledek

$$r_k = a_0 \cdot k^2, \quad E_k = -\frac{1}{2} E_0 \cdot k^{-2}$$

Bohrov poloměr
0,053 nm

$$a_0 = \frac{\hbar^2}{m_e e'^2},$$

$$E_0 = \frac{m_e e'^4}{\hbar^2}$$

Hartreeho energie
27,2 eV

Bohrova teorie vodíku

- Dvě podmínky pro Bohrov poloměr a Hartreeho energii

odstř. síla = dostř. síla

$$\frac{m_e v^2}{r} = \frac{e'^2}{r^2}$$

Klasická podmínka

kvantování momentu hybnosti

$$m_e r v = k \cdot \hbar, \quad k = 1, 2, \dots$$

Kvantová podmínka

- Výsledek

$$r_k = a_0 \cdot k^2, \quad E_k = -\frac{1}{2} E_0 \cdot k^{-2}$$

Bohrov poloměr
0,053 nm

$$a_0 = \frac{\hbar^2}{m_e e'^2},$$

$$E_0 = \frac{m_e e'^4}{\hbar^2}$$

Hartreeho energie
27,2 eV

2x ionizační energie vodíku

Bohrova teorie vodíku

- Dvě podmínky pro Bohrov poloměr a Hartreeho energii

$$m_e v^2 = e^2$$

Klasická podmínka

o tyto výpočty nejde,
důležité je podívat se na výsledek
který je exaktní

kvantování

hka

- Výsledek

$$r_k = a_0 \cdot k^2, \quad E_k = -\frac{1}{2} E_0 \cdot k^{-2}$$

Bohrov poloměr
0,053 nm

$$a_0 = \frac{\hbar^2}{m_e e'^2},$$

$$E_0 = \frac{m_e e'^4}{\hbar^2}$$

Hartreeho energie
27,2 eV

Bohrova teorie vodíku

- Dvě podmínky pro Bohrov poloměr a Hartreeho energii

$$m_e v^2 = e^2 / r$$

Klasická podmínka

o tyto výpočty nejde, důležité je podívat se na výsledek který je exaktní

kvantování

hka

- Výsledek

$$r_k = a_0 \cdot k^2, \quad E_k = -\frac{1}{2} E_0 \cdot k^{-2}$$

Bohrov poloměr
0,053 nm

$$a_0 = \frac{\hbar^2}{m_e e'^2}$$

$$E_0 = \frac{m_e e'^4}{\hbar^2}$$

Hartreeho energie
27,2 eV

$$E_0 = \frac{\hbar^2}{m_e a_0^2}$$

shoduje se s odhadem
z relací neurčitosti

Přirozené jednotky

Rozměrové úvahy a zavedení
přirozených jednotek

jsou založeny na víře (dobře již osvědčené), že
rozměrová úvaha vede k výsledku, který se od
přesného liší jen numerickým faktorem v řádu
jednotek

Tři klíčové teorie (pro atomární systémy)

Nepůjdeme-li na sub-atomární úroveň,
jsou pro popis fyzikálního světa klíčové **tři teorie**
a ty mají jako svůj symbol **tři universální konstanty**

G Klasická mechanika a teorie gravitace

Gravitační zákon

$$F = -\frac{Gm_1m_2}{r_{12}^2}$$

Tři klíčové teorie (pro atomární systémy)

Nepůjdeme-li na sub-atomární úroveň,
jsou pro popis fyzikálního světa klíčové **tři teorie**
a ty mají jako svůj symbol **tři universální konstanty**

G Klasická mechanika a teorie gravitace

c Teorie elektromagnetického pole
Maxwellovy rovnice, vlnová rovnice

$$\partial_{tt}\mathbf{E} - c^2 \Delta \mathbf{E} = \mathbf{0}$$

Tři klíčové teorie (pro atomární systémy)

Nepůjdeme-li na sub-atomární úroveň,
jsou pro popis fyzikálního světa klíčové **tři teorie**
a ty mají jako svůj symbol **tři universální konstanty**

G Klasická mechanika a teorie gravitace

c Teorie elektromagnetického pole

$\hbar$ Kvantová teorie
Komutační relace, Schrödingerova rovnice

$$[x, p] = i\hbar$$

$$i\hbar\partial_t\psi = H\psi$$

Tři klíčové teorie (pro atomární systémy)

Nepůjdeme-li na sub-atomární úroveň,
jsou pro popis fyzikálního světa klíčové **tři teorie**
a ty mají jako svůj symbol **tři universální konstanty**

G Klasická mechanika a teorie gravitace

c Teorie elektromagnetického pole

ħ Kvantová teorie
Komutační relace, Schrödingerova rovnice

$$[x, p] = i\hbar$$

$$i\hbar\partial_t\psi = H\psi$$

O této trojici za chvíli více

Další universální konstanty

Jiný typ universálních konstant – charakteristiky částic

		elektron	proton
vlastnosti částic	náboje	elektrické $-e$	$+e$
		gravitační m_e	m_p
	hmotnosti	m_e	m_p

Další universální konstanty

Jiný typ universálních konstant – charakteristiky částic

		elektron	proton
vlastnosti částic	náboje	elektrické $-e$	$+e$
	hmotnosti	gravitační m_e	m_p
		m_e	m_p

SOUHRN -- ATOMOVÁ FYSIKA

univ. konstanty	G	c	$\hbar$	e'^2	m_e	m_p	e
			$\frac{h}{2\pi}$	$\frac{e^2}{4\pi\epsilon_0}$			
bezrozměrné kombinace				$\alpha = \frac{e'^2}{\hbar c}$	$\frac{m_p}{m_e}$	$\alpha_G = \frac{Gm_p^2}{\hbar c}$	

Další universální konstanty

Jiný typ universálních konstant – charakteristiky částic

		elektron		proton	
		náboje	gravitační	náboje	gravitační
vlastnosti částic	{	elektrické	$-e$	$+e$	
		m_e	m_e	m_p	m_p
	{	hmotnosti	m_e	m_p	

SOUHRN -- ATOMOVÁ FYSIKA

univ. konstanty	G	c	$\hbar$	e'^2	m_e	m_p	e
bezrozměrné kombinace	$\alpha = \frac{e'^2}{\hbar c}$		$\frac{m_p}{m_e}$	$\alpha_G = \frac{Gm_p^2}{\hbar c}$			

Přirozené jednotky ve fyzice

Přirozené soustavy jednotek závisejí na výběru fundamentálních konstant

jednotky	G	c	$\hbar$	e'^2	m_e	m_p	hodí se v
Planckovy	•	•	•				kvantové gravitaci
relativistické		•	•		(•)	(•)	kvantové elektrodynamice
atomové			•	•	•		atomové fyzice

VÝHODNÉ VLASTNOSTI PŘIROZENÝCH JEDNOTEK

1. Fundamentální -- nezávislé na lidské libovůli, přesnosti a stálosti etalonů
2. Fundamentální -- vystihují hluboké souvislosti fyzikálních zákonů
3. Praktická -- hodnoty měřených veličin mají příjemný rozsah a jsou snadné k interpretaci
4. Praktická -- rovnice se zjednoduší, mají bezrozměrné koeficienty, zpravidla malých celočíselných hodnot nebo zlomků jako $\frac{1}{2}$
5. Fundamentální&Praktická -- výpočty zůstávají v platnosti i po zpřesnění hodnot univerzálních konstant

Fundamentální konstanty, jak je znal Bohr 1913

Putting in the above expressions $\tau = 1$ and $E = e$, and introducing the experimental values

$$e = 4.7 \cdot 10^{-10}, \quad \frac{e}{m} = 5.31 \cdot 10^{17}, \quad h = 6.5 \cdot 10^{-27},$$

we get

$$2a = 1.1 \cdot 10^{-8} \text{ cm}, \quad \omega = 6.2 \cdot 10^{15} \frac{1}{\text{sec}}, \quad \frac{W}{e} = 13 \text{ volt.}$$

We see that these values are of the same order of magnitude as the linear dimensions of the atoms, the optical frequencies, and the ionization- potentials.

Fundamentální konstanty, jak je znal Bohr 1913

Putting in the above expressions $\tau = 1$ and $E = e$, and introducing the experimental values

$$e = 4.7 \cdot 10^{-10}, \quad \frac{e}{m} = 5.31 \cdot 10^{17}, \quad h = 6.5 \cdot 10^{-27},$$

we get

$$2a = 1.1 \cdot 10^{-8} \text{ cm}, \quad \omega = 6.2 \cdot 10^{15} \frac{1}{\text{sec}}, \quad \frac{W}{e} = 13 \text{ volt.}$$

We see that these values are of the same order of magnitude as the linear dimensions of the atoms, the optical frequencies, and the ionization- potentials.

DOPORUČENÉ HODNOTY CODATA 2010

$$W = 13.605\,692\,53(30) \text{ eV}$$

$$a = 0.529\,177\,210\,92(17) \times 10^{-10} \text{ m}$$

Atomové přirozené jednotky

Jsou nejvhodnější pro atomární soustavy
... relativní jednotky, kde
jeden elektron, jeden proton, jeden atom vodíku
slouží jako etalon

Atomové přirozené jednotky

Přirozené soustavy jednotek závisejí na výběru fundamentálních konstant

jednotky	G	c	$\hbar$	e'^2	m_e	m_p	hodí se v
Planckovy	•	•	•				kvantové gravitaci
relativistické		•	•		(•	•)	kvantové elektrodynamice
atomové			•	•	•		atomové fyzice

Atomové jednotky

Atomové přirozené jednotky

Přirozené soustavy jednotek závisejí na výběru fundamentálních konstant

jednotky	G	c	$\hbar$	e'^2	m_e	m_p	hodí se v
Planckovy	•	•	•				kvantové gravitaci
relativistické		•	•		(•	•)	kvantové elektrodynamice
atomové			•	•	•		atomové fyzice

Atomové jednotky

- Inspirace od *Bohra*(1913) **Rozměrová úvaha** → **relevantní veličiny**

Atomové přirozené jednotky

Přirozené soustavy jednotek závisejí na výběru fundamentálních konstant

jednotky	G	c	$\hbar$	e'^2	m_e	m_p	hodí se v
Planckovy	•	•	•				kvantové gravitaci
relativistické		•	•		(•)	(•)	kvantové elektrodynamice
atomové			•	•	•		atomové fyzice

Atomové jednotky

- Inspirace od *Bohra*(1913) **Rozměrová úvaha → relevantní veličiny**
- Dvě podmínky pro Bohrovův poloměr a Hartreeho energii
(rozměrové kombinace ... kinetická energie a Coulomb. potenciál. energie)

$$E_0 = \frac{\hbar^2}{m_e a_0^2}, \quad E_0 = \frac{e'^2}{a_0}$$

Atomové přirozené jednotky

Přirozené soustavy jednotek závisejí na výběru fundamentálních konstant

jednotky	G	c	$\hbar$	e'^2	m_e	m_p	hodí se v
Planckovy	•	•	•				kvantové gravitaci
relativistické		•	•		(•)	(•)	kvantové elektrodynamice
atomové			•	•	•		atomové fyzice

Atomové jednotky

- Inspirace od *Bohra*(1913) **Rozměrová úvaha** → **relevantní veličiny**
- Dvě podmínky pro Bohrovův poloměr a Hartreeho energii
(rozměrové kombinace ... kinetická energie a Coulomb. potenciál. energie)

$$E_0 = \frac{\hbar^2}{m_e a_0^2}, \quad E_0 = \frac{e'^2}{a_0}$$

- Výsledek

$$a_0 = \frac{\hbar^2}{m_e e'^2}, \quad E_0 = \frac{m_e e'^4}{\hbar^2}$$

v plné shodě s
Bohrovou teorií

Z Bohrovy práce o atomu vodíku: nezbytnost Planckovy konstanty

The way of considering a problem of this kind has, however, undergone essential alterations in recent years owing to the development of the theory of the energy radiation, and the direct affirmation of the new assumptions introduced in this theory, found by experiments on very different phenomena such as specific heats, photoelectric effect, Röntgen-rays, & c. The result of the discussion of these questions seems to be a general acknowledgment of the inadequacy of the classical electrodynamics in describing the behaviour of system of atomic size.⁴ Whatever the alteration in the laws of motion of the electrons may be, it seems necessary to introduce in the laws in question a quantity foreign to the classical electrodynamics, i.e., Planck's constant, or as it often is called the elementary quantum of action. By the introduction of this quantity the question of the stable configuration of the electrons in the atoms is essentially changed, as this constant is of such dimensions and magnitude that it, together with the mass and charge of the particles, can determine a length of the order of magnitude required.

... nedostatečnost klasické elektrodynamiky při popisu chování systémů atomárních rozměrů. Ať již změny v pohybových zákonech pro elektrony budou jakékoli, zdá se nezbytné, aby do těchto zákonů byla zavedena veličina cizí klasické elektrodynamice, totiž Planckova konstanta, nebo, jak je často zvána, elementární kvantum akce. Zavedením této veličiny se otázka stabilních konfigurací elektronů v atomech zásadně mění, protože tato konstanta má takový rozměr a takovou velikost, že může, ve spojení s hmotností a nábojem těchto částic, vymezit délku požadovaného řádu velikosti.

Atomové přirozené jednotky

zákl. konstanty	$\hbar$	e'^2	m_e
			e

$$\alpha = \frac{e'^2}{\hbar c} \approx \frac{1}{137}$$

$$a_0 = \frac{\hbar^2}{m_e e'^2}$$

$$E_0 = \frac{m_e e'^4}{\hbar^2}$$

$$\ell_0 = \hbar$$

$$p_0 = \frac{\hbar}{a_0} = \frac{m_e e'^2}{\hbar}$$

$$v_0 = \frac{p_0}{m_e} = \frac{e'^2}{\hbar}$$

$$t_0 = \frac{\hbar}{E_0} = \frac{\hbar^3}{m_e e'^4}$$

Atomové přirozené jednotky -- měřítko světa atomů

zákl. konstanty	$\hbar$	e'^2	m_e	e
-----------------	---------	--------	-------	-----

$$\alpha = \frac{e'^2}{\hbar c} \approx \frac{1}{137}$$

$$a_0 = \frac{\hbar^2}{m_e e'^2} = 5.29 \times 10^{-11} \text{ m}$$

$$E_0 = \frac{m_e e'^4}{\hbar^2} = 4.36 \times 10^{-18} \text{ J}$$

$$\ell_0 = \hbar = 1.05 \times 10^{-34} \text{ Js}$$

$$p_0 = \frac{\hbar}{a_0} = \frac{m_e e'^2}{\hbar} = 1.98 \times 10^{-24} \text{ m}$$

$$v_0 = \frac{p_0}{m_e} = \frac{e'^2}{\hbar} = 2.19 \times 10^6 \text{ m/s}$$

$$t_0 = \frac{\hbar}{E_0} = \frac{\hbar^3}{m_e e'^4} = 2.42 \times 10^{-17} \text{ s}$$

Atomové přirozené jednotky a relativita

zákl. konstanty	$\hbar$	e'^2	m_e	e
-----------------	---------	--------	-------	-----

$$\alpha = \frac{e'^2}{\hbar c} \approx \frac{1}{137}$$

$$a_0 = \frac{\hbar^2}{m_e e'^2} = 5.29 \times 10^{-11} \text{ m} = \alpha^{-1} \cdot \frac{\hbar}{m_e c} \equiv \alpha^{-1} \cdot \frac{1}{2\pi} \cdot \lambda_C$$

$$E_0 = \frac{m_e e'^4}{\hbar^2} = 4.36 \times 10^{-18} \text{ J} = \alpha^2 \cdot m_e c^2$$

$$\ell_0 = \hbar = 1.05 \times 10^{-34} \text{ Js}$$

$$p_0 = \frac{\hbar}{a_0} = \frac{m_e e'^2}{\hbar} = 1.98 \times 10^{-24} \text{ m} = \alpha \cdot m_e c$$

$$v_0 = \frac{p_0}{m_e} = \frac{e'^2}{\hbar} = 2.19 \times 10^6 \text{ m/s} = \alpha \cdot c \quad \boxed{c = 137 \text{ a.u.}}$$

$$t_0 = \frac{\hbar}{E_0} = \frac{\hbar^3}{m_e e'^4} = 2.42 \times 10^{-17} \text{ s}$$

Planckovy přirozené jednotky

Byly první a zdály se hodně divné,
ale ...

Planckovy "přirozené" jednotky

Přirozené soustavy jednotek závisejí na výběru fundamentálních konstant

jednotky	G	c	$\hbar$	e'^2	m_e	m_p	hodí se v
Planckovy	•	•	•				kvantové gravitaci
relativistické		•	•		(•)	(•)	kvantové elektrodynamice
atomové			•	•	•		atomové fyzice

Planckovy jednotky

- Sestavíme veličiny o rozměru **délka, hmotnost, čas**
- To jsou Planckovy jednotky, historicky první *přirozené jednotky* ... jak je navrhl 1899, sotva svou konstantu zavedl, ještě bez dnešní interpretace
- Hodnoty Planckových jednotek jsou poněkud zarážející

$$\ell_P = \left(\hbar G / c^3 \right)^{\frac{1}{2}} = 4.13 \times 10^{-35} \text{ m}$$

$$m_P = \left(\hbar c / G \right)^{\frac{1}{2}} = 5.56 \times 10^{-8} \text{ kg}$$

$$t_P = \left(\hbar G / c^5 \right)^{\frac{1}{2}} = 1.38 \times 10^{-43} \text{ s}$$

Hlubší pohled na Planckovu volbu: $(c\hbar G)$ schéma

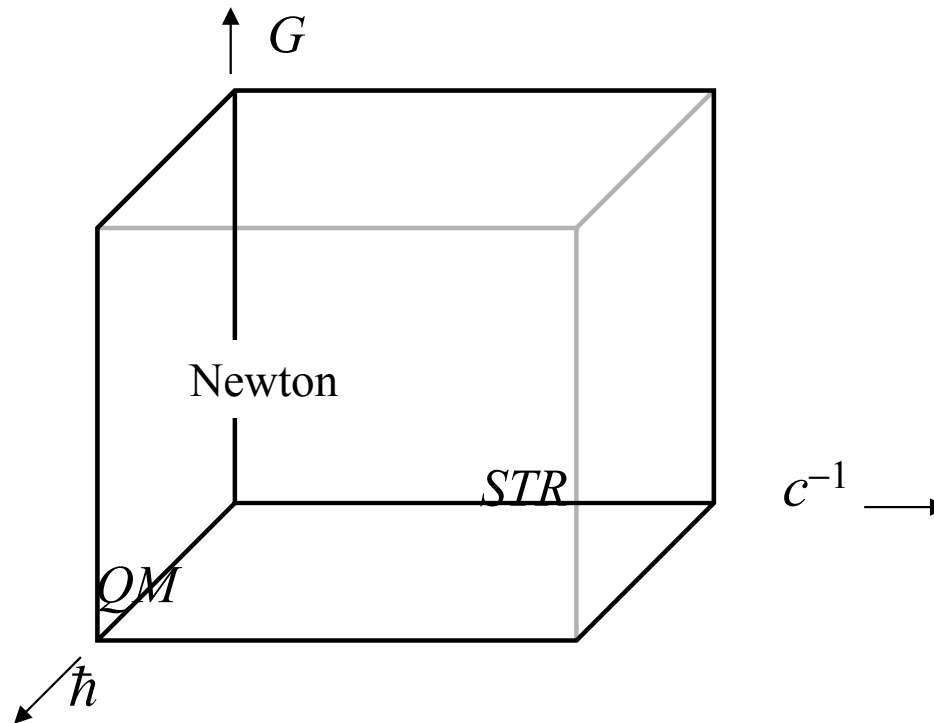
V atomové fyzice jsou jádra neměnná tělíska (téměř).

Působí dvě universální interakce: gravitační a elektromagnetická

Podmínky jejich působení lze znázornit v $(c\hbar G)$ schématu, které má Newtonův svět v počátku, tři hlavní teorie na osách.

Příklady: STR je důležitá, jestliže typická rychlost $v \approx c, v/c \approx 1$, atd.

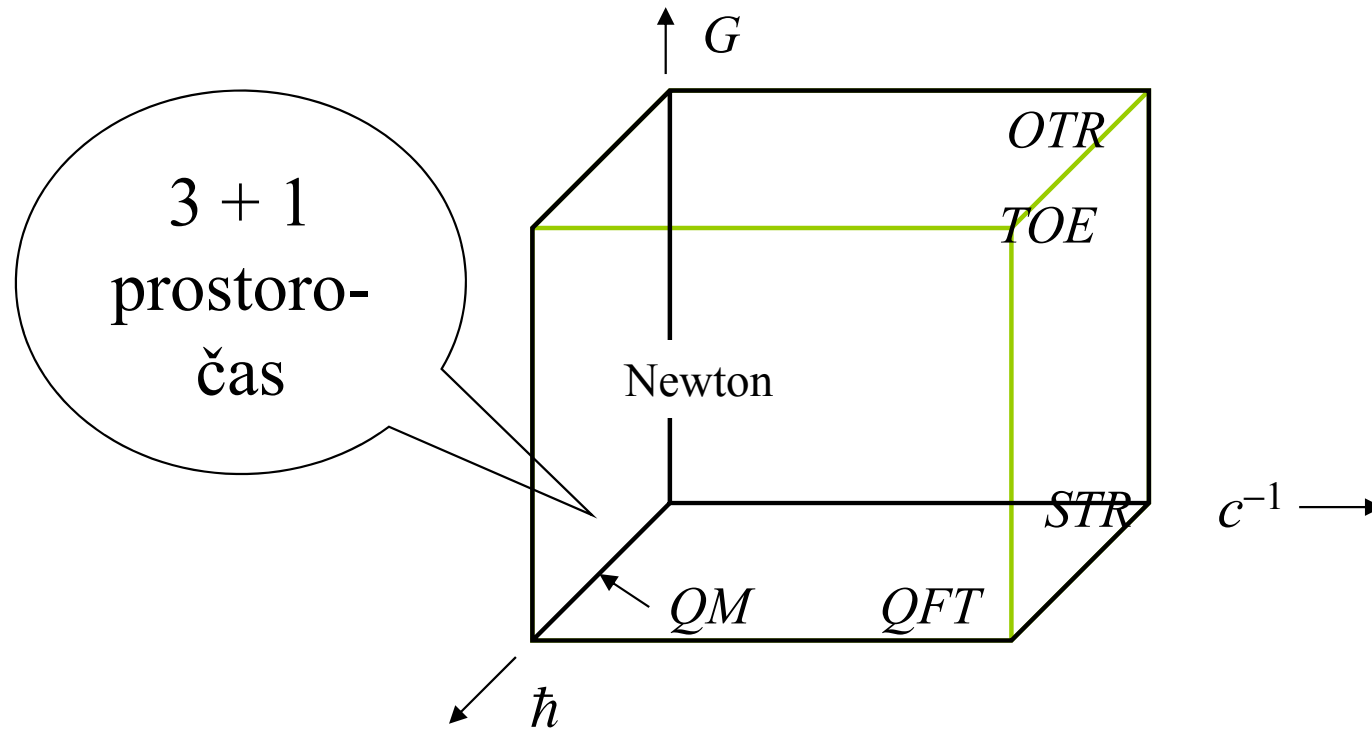
QM — " — , kvantum akce $\hbar$ není zanedbatelné

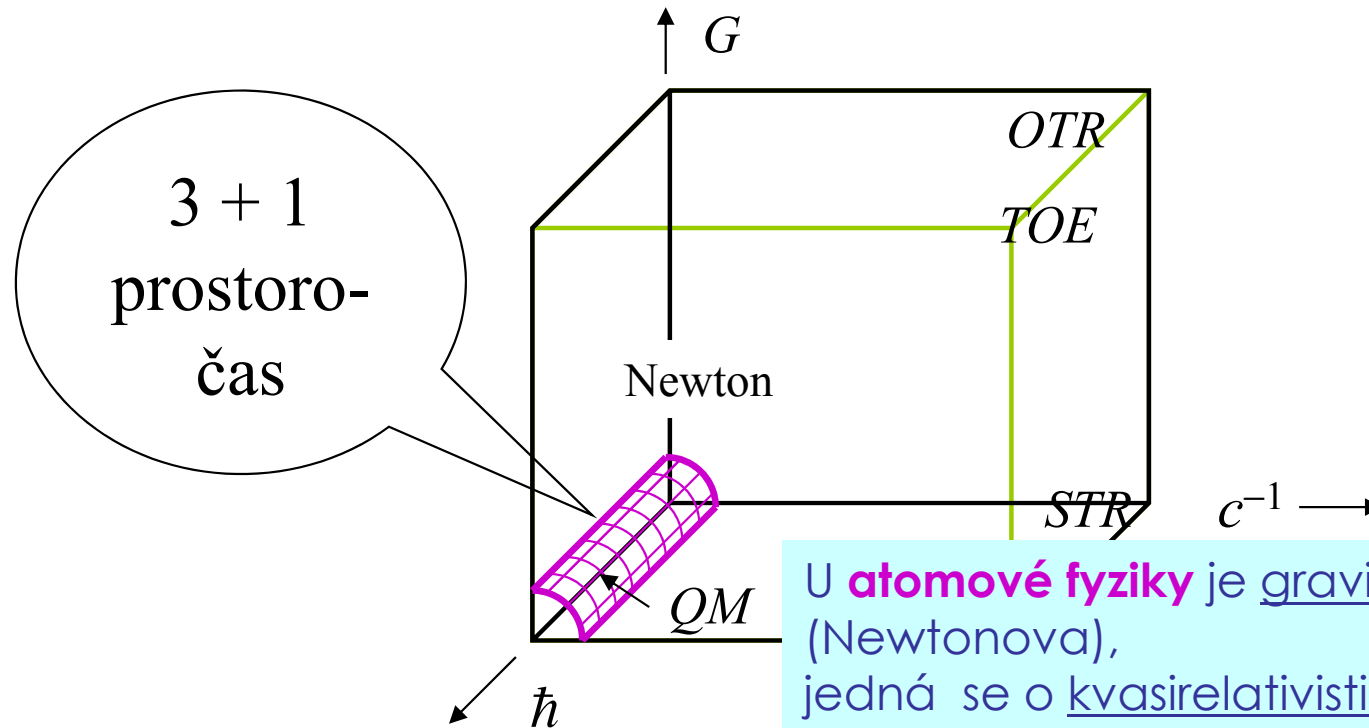
Hlubší pohled na Planckovu volbu: ($c\hbar G$) schéma

	G	c^{-1}	$\hbar$
Newtonova gravitace	•		
speciální relativita		•	
NR kvantová mechanika			•
obecná relativita (teorie gravitace)	•	•	
kvantová teorie pole (včetně QED)		•	•
teorie všeho (kvantová gravitace)	•	•	•

Hlubší pohled na Planckovu volbu: ($c\hbar G$) schéma

	G	c^{-1}	$\hbar$
Newtonova gravitace	•		
speciální relativita		•	
NR kvantová mechanika			•
obecná relativita (teorie gravitace)	•	•	
kvantová teorie pole (včetně QED)		•	•
teorie všeho (kvantová gravitace)	•	•	•

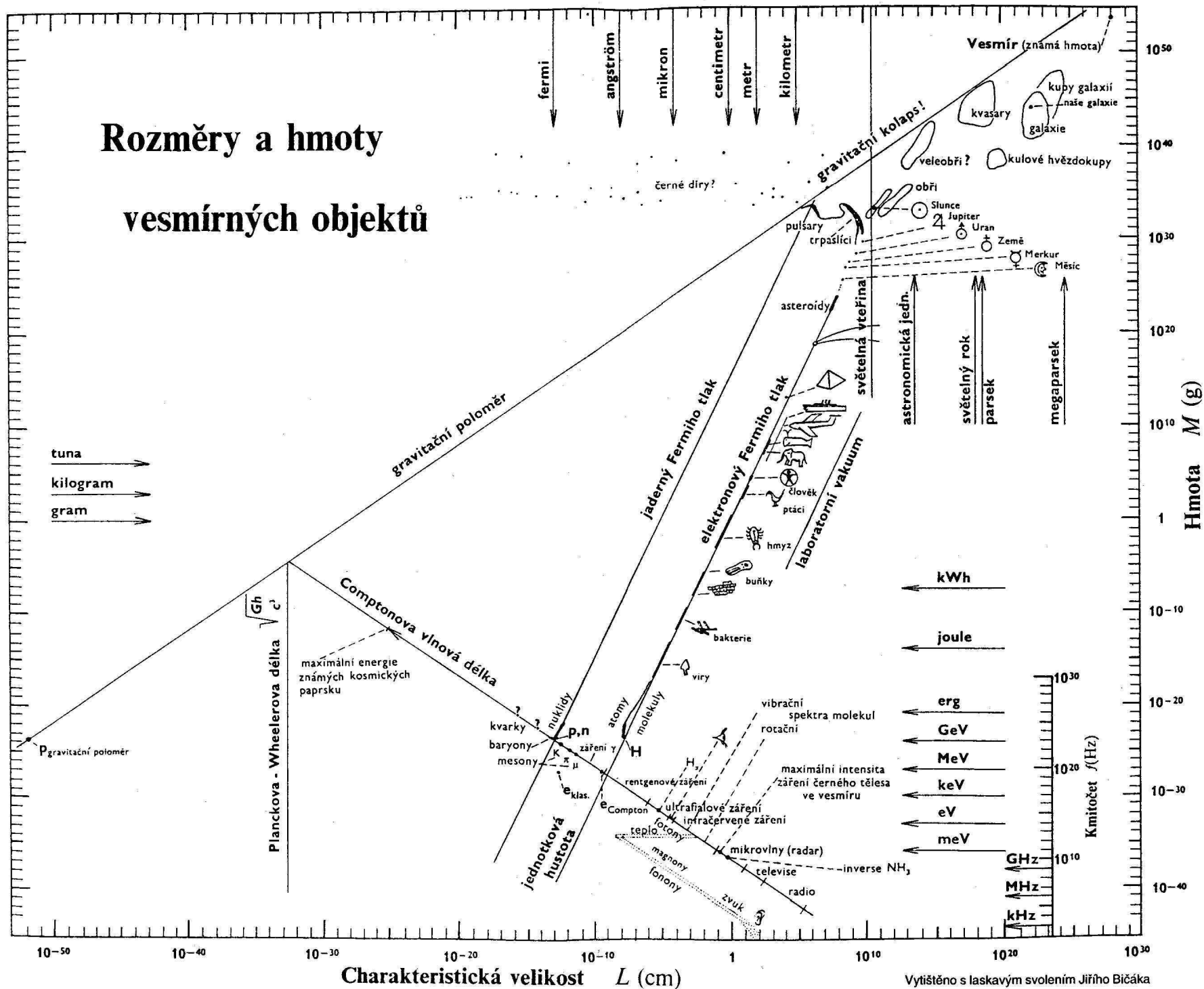
U **atomové fyziky** je gravitace slabá (Newtonova), jedná se o kvasirelativistickou limitu, zato **kvantové efekty jsou započteny plně**.

Bičákov diagram

Zveřejněný již před mnoha lety ve
Žlutém časopisu (Čs. čas. fys.)
mírně zastaralý,
ale stále inspirující.

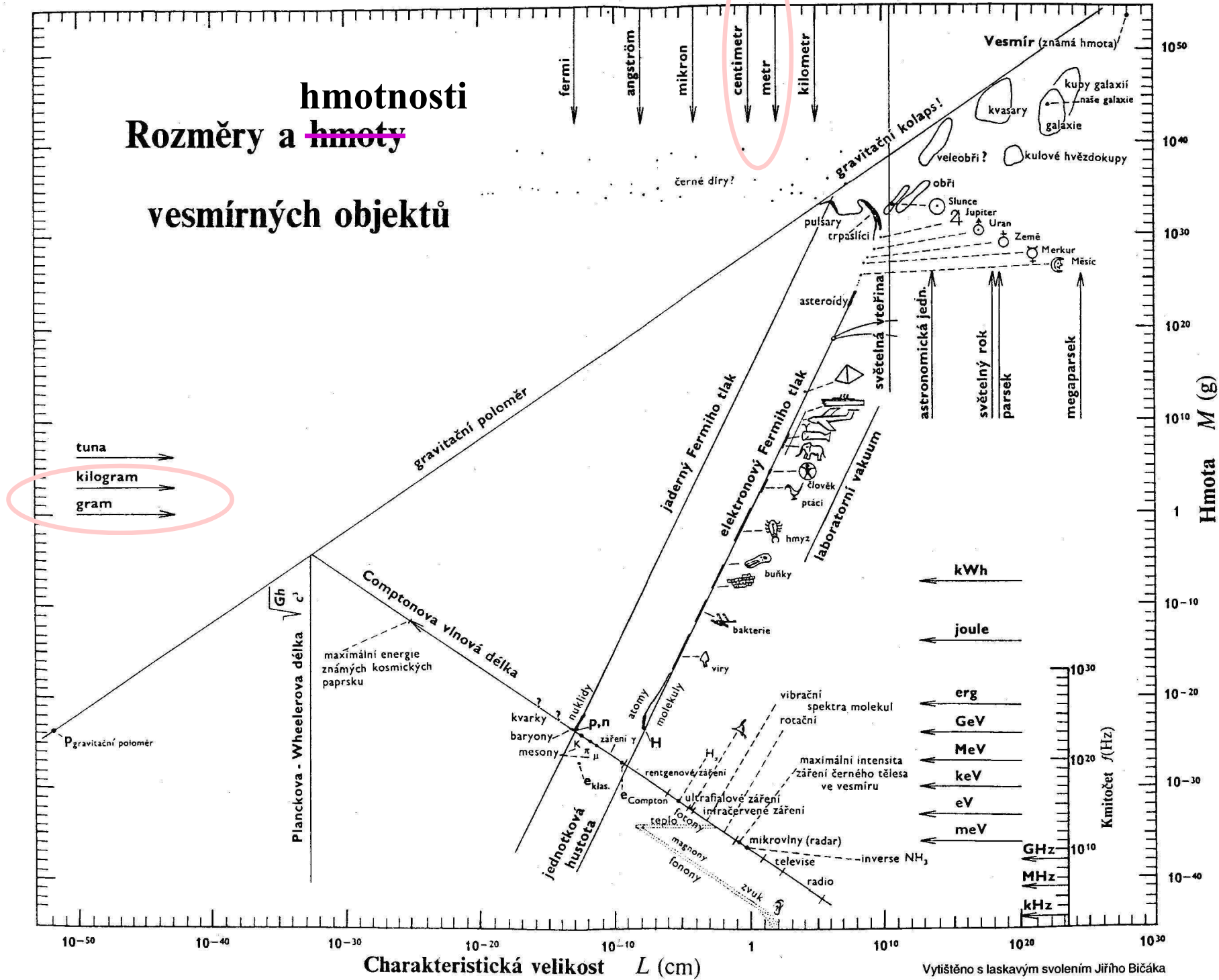
My se podíváme z hledisek důležitých pro
atomistiku

Rozměry a hmoty vesmírných objektů

Vytlačeno s laskavým svolením Jiřího Bičáka

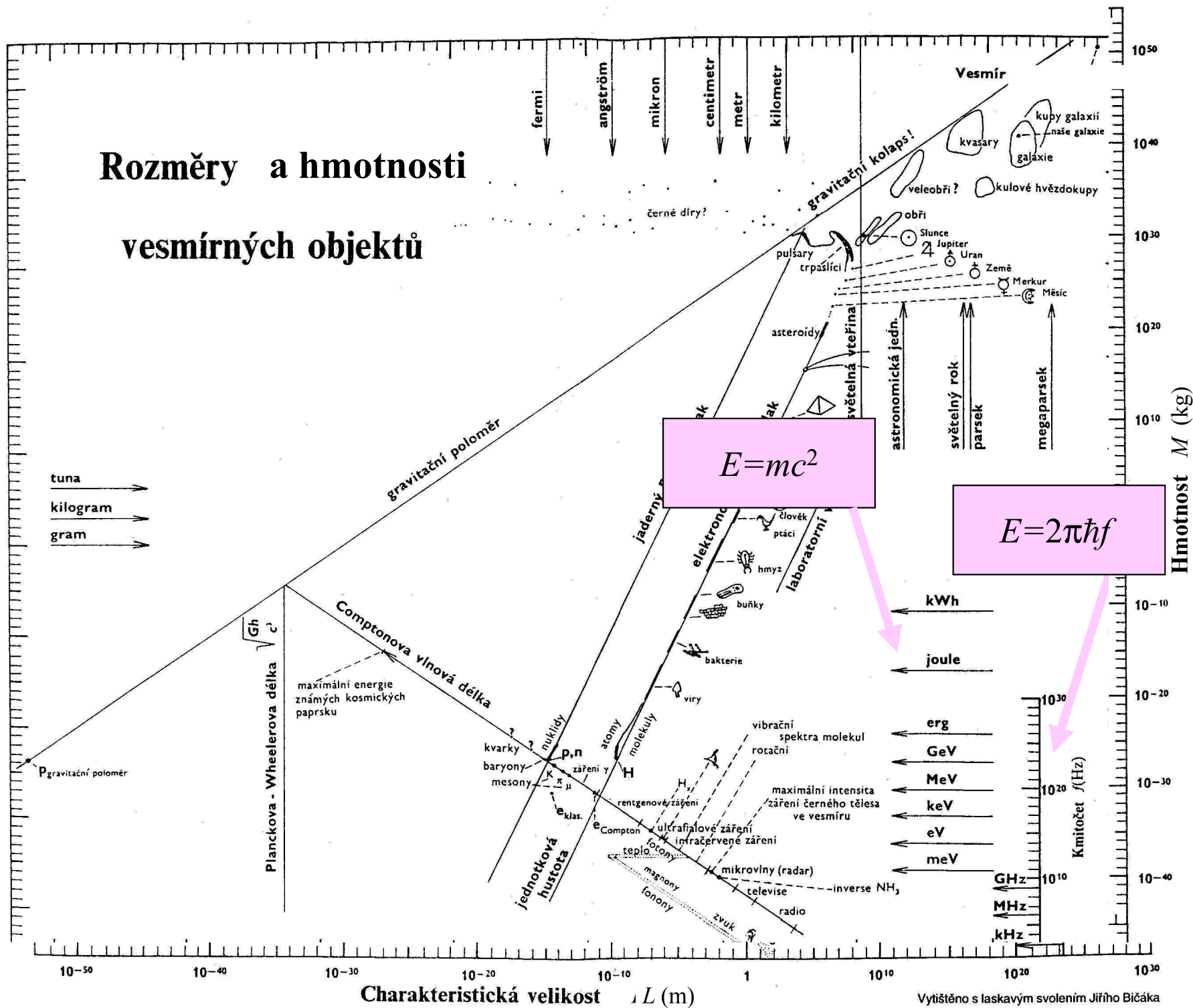
hmotnosti Rozměry a ~~hmoty~~ vesmírných objektů

Vytlačeno s laskavým svolením Jiřího Bičáka

Rozměry a hmotnosti vesmírných objektů

Dvojlogaritmické měřítko

$$Y = K \cdot X^{\alpha}$$

se zobrazí jako

$$\log Y = \log K + \alpha \cdot \log X$$

Dvojlogaritmické měřítko

$$Y = K \cdot X^\alpha$$

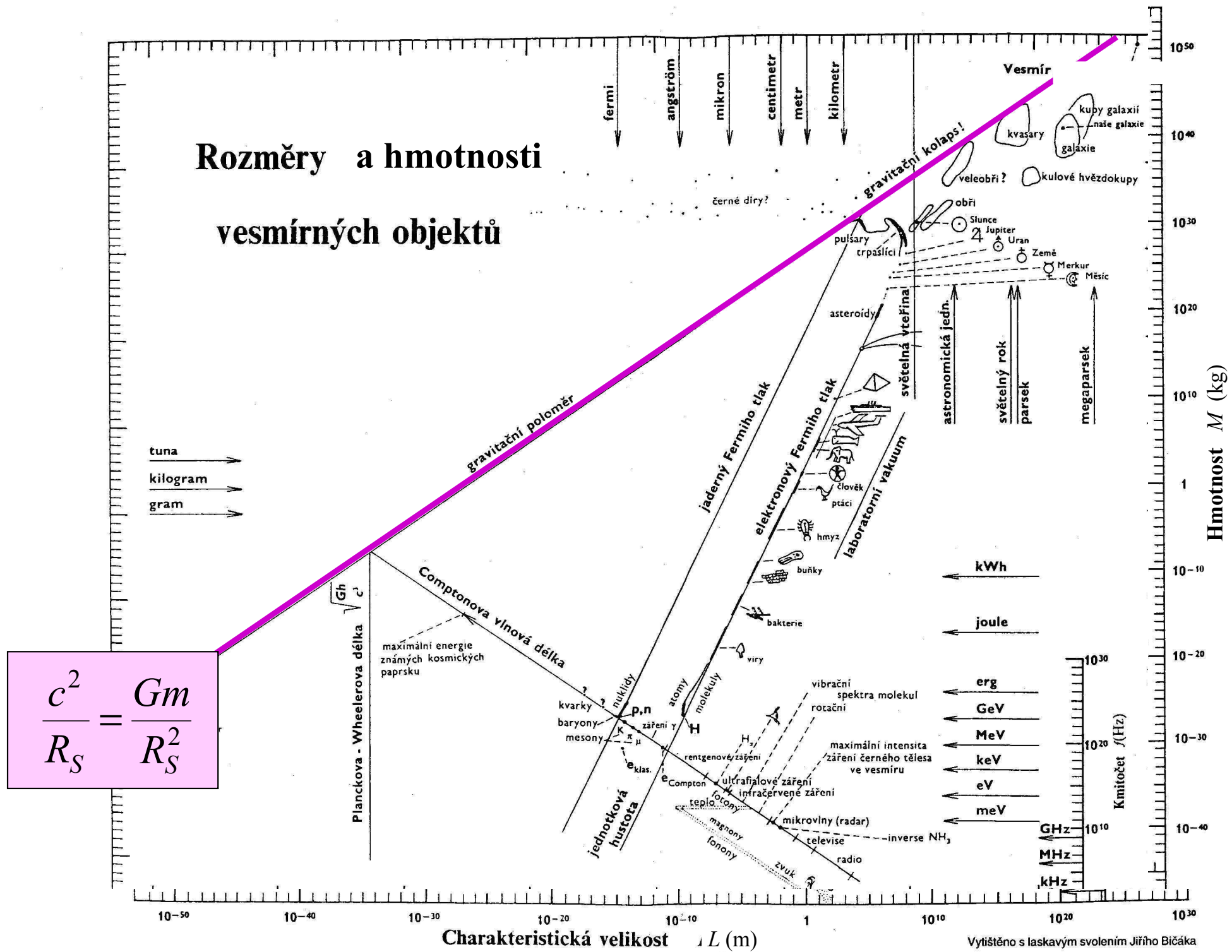
se zobrazí jako

$$\log Y = \log K + \alpha \cdot \log X$$

Krásné, ale ošidné:

logaritmus se mění pomalu

Rozměry a hmotnosti vesmírných objektů

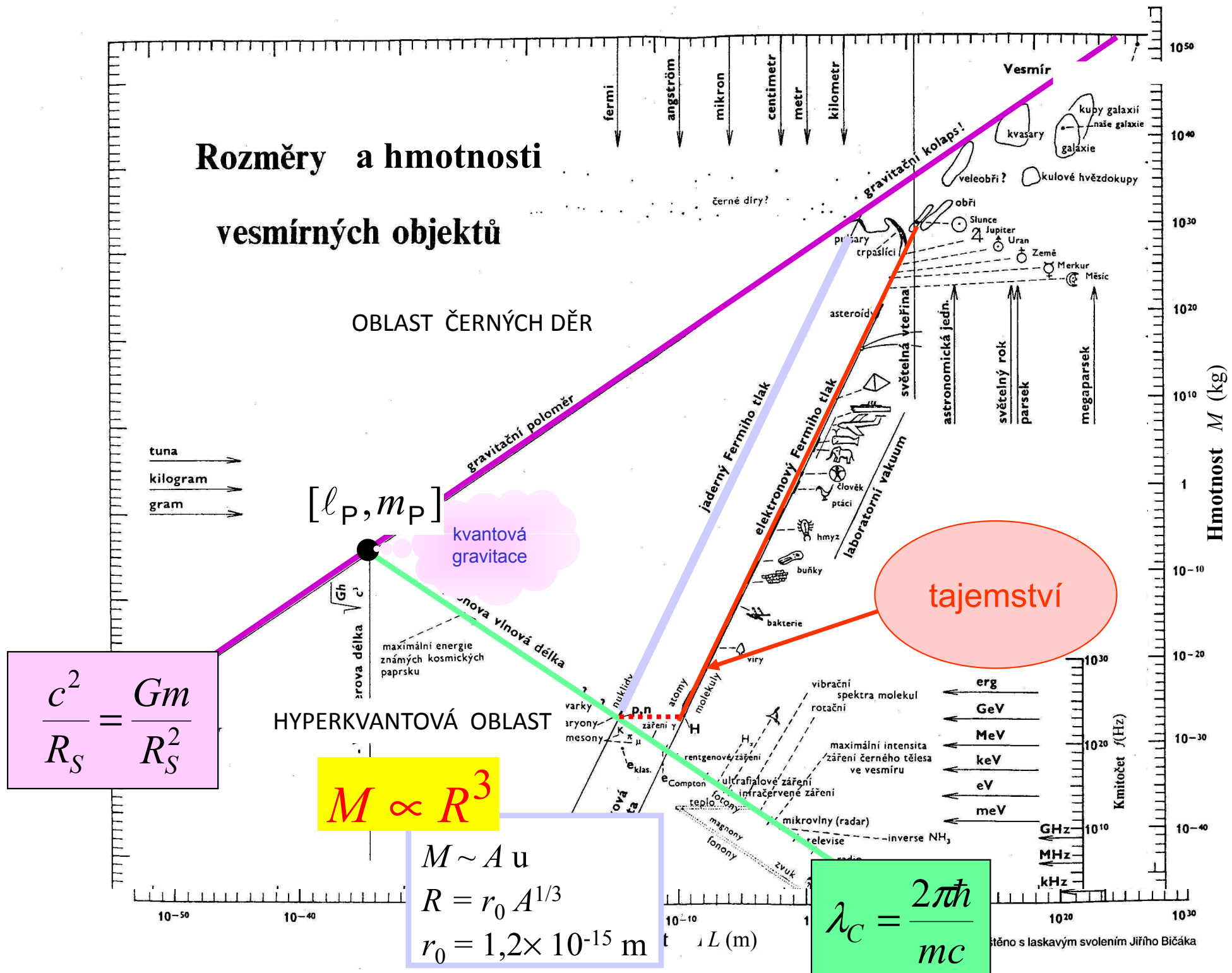

Rozměry a hmotnosti vesmírných objektů

$$\frac{c^2}{R_S} = \frac{Gm}{R_S^2}$$

$$M \propto R^3$$

$$M \sim A u$$

$$R = r_0 A^{1/3}$$

$$r_0 = 1,2 \times 10^{-15} \text{ m}$$

$$\lambda_c = \frac{2\pi\hbar}{mc}$$

tuna
kilogram
gram

Hmotnost M (kg)

10^{-50} 10^{-40}

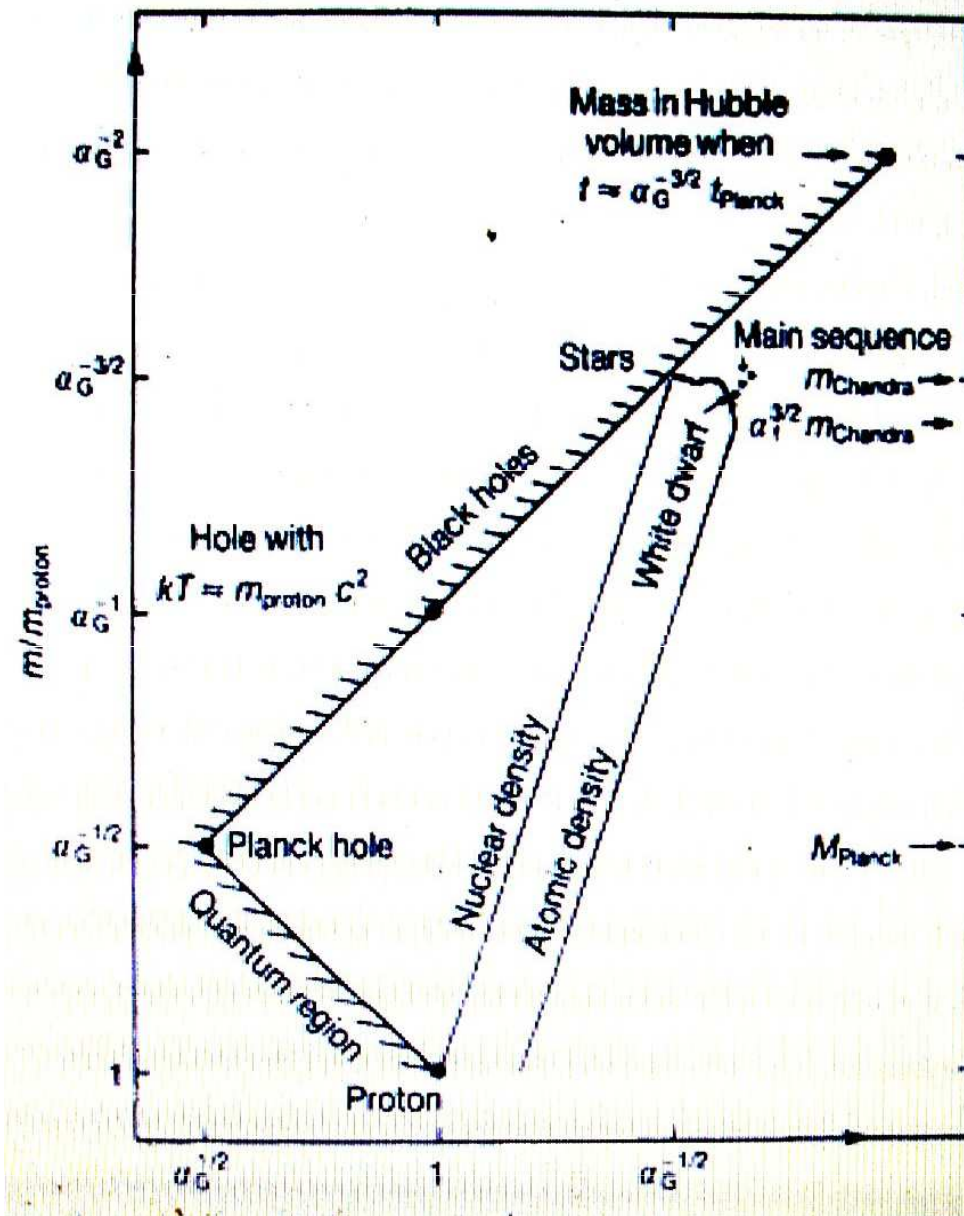
10^{-10} 1 10^{10}

10^{30} 10^{20} 10^{10} 10^0 10^{-10} 10^{-20} 10^{-30} 10^{-40}

stěno s laskavým svolením Jiřího Bičáka

$$\alpha_G = \frac{Gm_p^2}{\hbar c} = 5.9 \times 10^{-39}$$

gravitační konstanta jemné struktury

